

El retorn social de les polítiques culturals

Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP, UAB)

Direcció/Coordinació: Joan Subirats i Xavier Fina

Equip d'investigació: Nicolás Barbieri, Adriana Partal, Eva Merino

Desembre 2008

Sumari

1. Introducció, objectius i metodologia	3
1.1 Introducció	3
1.2 Objectius	4
1.3 Metodologia	4
2. Anàlisi comparada: polítiques i experiències	5
2.1 Els objectius tradicionalment reconeguts de les polítiques culturals	5
2.2 La perspectiva clàssica del retorn social de les polítiques culturals.....	6
2.3 Advertències i proposta d'evolució davant la perspectiva clàssica del retorn social de les polítiques culturals	16
3. Noves mirades sobre el concepte de retorn social de les polítiques culturals	20
3.1 Identitat i moral col·lectiva.....	20
3.2 Capital social (I): cohesió social.....	22
3.3 Capital social (II): participació ciutadana i acció col·lectiva.....	24
3.4 Reconeixement i gestió del conflicte.....	27
3.5 Revalorització de les “classes no productives”	29
3.6 Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones.....	30
3.7 Transformació de l'espai urbà.....	32
3.8 Noves centralitats	35
3.9 Reinterpretació del paisatge	37
4. Els indicadors: l'avaluació del retorn social de les polítiques culturals	40
4.1. Utilitats i perills de l'ús d'indicadors en avaluació de polítiques públiques	412
4.2. Indicadors per a les polítiques culturals: estat de la qüestió	47
4.3. Taula d'indicadors	52
4.4. Proposta de 12 índexs	63
5. Proposta de continuïtat en la recerca	67
6. Consideracions finals	69
7. Bibliografia	73
8. Annex	80

Índex de taules

Taula 1. Perspectives de les polítiques culturals.....	17
Taula 2. Perspectiva tradicional	17
Taula 3. Nova mirada	18
Taula 4. Característiques generals dels fenòmens:	43
Taula 5. Creuament dels àmbits d'indicadors culturals amb la proposta d'índexs:	54

1. Introducció, objectius i metodologia

1.1. Introducció

D'acord amb l'evidència disponible, les polítiques culturals i els processos d'intervenció que se'n deriven representen un factor positiu de primer nivell en el desenvolupament social, tant si en considerem els aspectes estrictament productius vinculats al creixement econòmic com si es tenen en compte les condicions i la qualitat de vida o benestar social, molt vinculades a la noció de ciutadania.

Les polítiques culturals tenen, cada vegada més, un rol fonamental en el desenvolupament dels territoris que busquen integrar la promoció d'una economia moderna basada en el coneixement amb la cohesió social i la sostenibilitat. Així és com, de fet i de manera parcial, es posa de manifest en el debat sobre les "ciutats creatives". No obstant això, aquesta visió àmplia i més complexa no es veu reflectida en els referents i els instruments que es fan servir de manera tradicional en l'avaluació de les polítiques culturals.

Si, d'una banda, diferents actors esperen que les polítiques culturals s'integrin en la promoció de diferents objectius (cohesió social, interculturalitat, educació, regeneració urbana, participació política i governança, seguretat i pau, sostenibilitat, etc.), resulta lògica la necessitat de replantejar els models d'avaluació basats fonamentalment en criteris estrictament d'eficiència econòmica i/o en criteris estètics i de consum cultural.

Però aquesta tasca no es pot afrontar sense una anàlisi i valoració prèvia de la incidència real de l'acció cultural en la millora de la qualitat de vida de les persones, els beneficis per a la ciutadania i la contribució al desenvolupament de societats cohesionades i sostenibles.

Cal, doncs, fer-se les preguntes adequades per tal de poder avançar en una valoració adient dels nivells de retorn social de les polítiques culturals. Quin és el valor públic que afegixen? En quines esferes de la realitat social i, sobretot, de quina manera repercuteixen de forma significativa les accions culturals que promouen les polítiques públiques? I, finalment, com es pot mesurar aquest impacte? Aquest estudi pretén generar un coneixement útil sobre aquestes qüestions i avançar en la creació d'instruments per diagnosticar el rendiment de les polítiques culturals públiques.

1.2. Objectius

Aquest estudi s'articula a partir de tres objectius:

- Caracteritzar de forma rigorosa i coherent el concepte de retorn social aplicat a les polítiques culturals.
- Identificar de quina manera les polítiques culturals tenen un impacte significatiu en la realitat social, més enllà del que s'ha considerat tradicionalment com els objectius estrictament propis de l'acció cultural.
- Debatre la utilitat dels indicadors per avaluar el retorn social de les polítiques culturals, tot delimitant aspectes específics d'aquest tipus d'impacte.

1.3. Metodologia

L'estudi parteix de la comparació de casos internacionals significatius en l'estudi del retorn social de les polítiques culturals (Canadà, Holanda, Estats Units, Austràlia, França, Escòcia, etc.). Per això, s'ha fet un treball d'anàlisi documental a partir de la cerca de fonts publicades en un àmbit internacional, tot incloent bibliografia científica, informes i presentacions d'experiències significatives desenvolupades per diferents institucions, així com sistemes d'indicadors i bases de dades disponibles.

Aquesta revisió bibliogràfica s'ha dut a terme tenint en compte els àmbits sectorials d'incidència de les polítiques culturals en la societat (educació, salut, benestar social, medi ambient, etc.), però també, i fonamentalment, els atributs i valors que les accions culturals promogudes per les polítiques culturals contribueixen a desenvolupar en la ciutadania.

La recerca ha estat conduïda pel Dr. Joan Subirats i un petit equip multidisciplinari d'investigadors experts. L'equip ha treballat de manera conjunta tant en la fase de recerca comparada de les polítiques i experiències internacionals com en l'elaboració d'una anàlisi conceptual (discussió sobre el retorn social de les polítiques culturals) i de les conclusions.

2. Anàlisi comparada: polítiques i experiències

2.1. Els objectius tradicionalment reconeguts de les polítiques culturals

Aquest estudi analitza les repercussions socials de les polítiques culturals, tot adoptant una perspectiva que pretén anar més enllà dels aspectes considerats com tradicionalment vinculats als camps de l'art i la cultura. Sense pretensió d'exhaustivitat en aquest sentit, resulta útil enumerar alguns dels objectius clàssics de les polítiques culturals. Per tant, partim del reconeixement de l'aportació de les polítiques culturals a l'evolució de les capacitats creatives estètiques de les persones i de la seva contribució al desenvolupament econòmic.

Després de la II Guerra Mundial, amb el repte comú de reconstrucció cultural que presenten molts estats, la política cultural adquireix al món occidental un caràcter institucional significatiu. El principi de democratització de la cultura guia la majoria de polítiques culturals dels estats de benestar; i la intervenció governamental se centra en el foment de la lliure creació artística, la promoció de l'oferta cultural de qualitat (i de l'accés a aquesta oferta) i la protecció del patrimoni.

A aquests models se sumaran les polítiques públiques de foment de la democràcia cultural, amb la promoció d'espais de participació i expressió social, tot tenint en compte els grups més desfavorits. Temps després, amb la consolidació del concepte d'indústries culturals, l'acció de govern buscarà donar suport a l'activitat artística i professional, als creadors i al desenvolupament dels anomenats sectors culturals. De forma complementària, un altre objectiu prioritari serà l'estímul de la demanda cultural. Per tant, el consum cultural es consolida com a indicador del desenvolupament cultural de la societat.

En definitiva, reconeguda la capacitat i legitimitat de les polítiques culturals per contribuir a la professionalització i consolidació dels sectors de les arts i la cultura, així com la seva aportació al desenvolupament econòmic, interessa ampliar la perspectiva d'anàlisi. A continuació es presenten els aspectes més importants del procés d'expansió del camp d'actuació de les polítiques culturals. La intenció és analitzar en quina mesura, des de quina perspectiva i amb quins resultats l'acció cultural que rep suport explícit dels poders públics, articulada a través de polítiques públiques, genera beneficis de caràcter integral per al desenvolupament de les societats.

2.2. La perspectiva clàssica del retorn social de les polítiques culturals

Les primeres referències documentades sobre l'anàlisi de l'impacte social de les polítiques culturals es remunten a la dècada de 1980. A partir d'aquest moment, tant les experiències d'implementació de polítiques públiques com els estudis que se n'han fet han anat guanyant més importància i rellevància per als agents implicats.

La perspectiva que han adoptat les polítiques que intenten posar de manifest la importància de l'acció cultural per al desenvolupament de les societats, però també la de moltes de les recerques científiques sobre aquesta qüestió, ha estat la de centrar l'atenció en les externalitats de la cultura. Es tracta de posar èmfasi en la suposada capacitat de les polítiques culturals per contribuir al desenvolupament dels objectius d'altres polítiques públiques sectorials. Ja s'ha fet referència explícita a la reconeguda capacitat productiva de l'acció cultural i al desenvolupament dels sectors culturals com a nous jaciments laborals. Tanmateix, aquesta és més significativa que la relació entre les polítiques culturals i la resta de polítiques socials.

Aquesta mirada sobre el retorn social de les polítiques culturals ha centrat l'atenció en la capacitat de la cultura per facilitar la consecució dels objectius de l'acció pública en altres àmbits i agendes polítiques sectorials: educació, salut, medi ambient, seguretat, urbanisme, etc. Es defensa i s'argumenta així a favor de la funció instrumental de l'acció cultural que rep suport per part de l'Administració pública.

Una de les característiques d'aquesta perspectiva és que s'impulsa sobretot des d'experiències i iniciatives públiques de governs locals. Polítics i altres agents implicats en la formulació de les polítiques públiques en aquest nivell, presten atenció i demostren un interès creixent en les capacitats instrumentals de l'art i la cultura. En aquest procés, resulta crucial el fet que els professionals de la cultura tinguin un nivell de visibilitat més alt en l'arena política, però sobretot que aquesta visibilitat hagi estat acompanyada d'una capacitat creixent del sector per aprofitar i explotar recursos econòmics associats a pressupostos d'altres polítiques sectorials (Belfiore: 2002, 2006).

En definitiva, les transformacions econòmiques, socials i polítiques de finals dels setanta i principis dels vuitanta són el context en el qual, davant el poc pes estructural de les polítiques culturals (comparat amb altres polítiques públiques), sobretot a escala local, els agents culturals reben demandes per legitimar les seves actuacions amb arguments de tipus econòmic i social. Es tracta d'un

fenomen anomenat *policy attachment* (Belfiore: 2006, Gray: 2007), és a dir, una estratègia que permet a un sector de polítiques públiques que té un pes en els pressupostos públics relativament baix poder obtenir recursos que li permetin aconseguir els seus objectius.

Actualment, un dels casos més paradigmàtics (i certament més analitzats per la literatura acadèmica) que representen aquesta perspectiva del retorn social de les polítiques culturals és el del govern laborista a Anglaterra i bona part de la Gran Bretanya. El discurs del nou laborisme (principalment a través dels responsables del Department of Culture, Media and Sport) ha consolidat la idea d'inversió (en comptes de subvenció) en cultura, tot justificant l'assignació de recursos per a iniciatives culturals a partir de les seves externalitats. Així, els arguments es basen en la defensa dels beneficis complementaris i instrumentals de les polítiques culturals en altres àmbits i agendes, com ara educació o benestar social (Holden: 2004, autors diversos: 2005). Aquesta situació ha estat reconeguda fins i tot en un assaig personal elaborat per Tessa Jowell, secretària d'Estat i responsable del Department of Culture, Media and Sport, titulat *Government and the Value of Culture* (2004):

Molt sovint els polítics s'han vist forçats a debatre la cultura només en termes dels seus beneficis instrumentals per a altres agendes polítiques—educació, reducció del crim, benestar social. O fins i tot en algunes ocasions disculpar-nos per la inversió en cultura només en termes d'alguna cosa més. En el discurs polític en aquest país hem evitat una perspectiva més àmplia en la investigació, qüestionament i reconeixement sobre el que genera la cultura en si mateixa. (T. Jowell, 2004)

En definitiva, el que busca l'autora és conciliar dues perspectives avui presents respecte al retorn social de les polítiques culturals. La primera i més desenvolupada, de caràcter instrumental i utilitarista, s'ha anomenat impacte social de la cultura. Mentre que la segona, encara relativament poc present tant a la literatura acadèmica com a la realitat política, defensa la idea del valor públic que té la cultura en si mateixa (Scott: 2006). Tanmateix, l'assaig és lluny de poder-se considerar com un al·legat contundent en favor d'una visió integral del retorn social de la política cultural. Entenem que l'autora cau en diferents contradiccions i continua reforçant la idea que la cultura ha d'adreçar-se a i ha de resoldre qüestions com la pobresa d'aspiracions de les persones o la falta d'oportunitats socials (autors diversos: 2005, Belfiore: 2006).

Així doncs, es considera que resulta d'utilitat ressenyar en primer lloc alguns dels àmbits més significatius de la perspectiva clàssica (i encara vigent) de l'impacte social de les polítiques culturals. S'han escollit els casos dels camps de l'educació, la salut i el medi ambient, de manera que permet combinar un sector

tradicionalment i molt clarament vinculat a les polítiques culturals (com ara l'educació), un altre que des de la seva consolidació ha establert ponts amb el camp de la cultura (medi ambient) i finalment un tercer (salut), que es pot considerar més recent quant al retorn social de les polítiques culturals. Finalment, en aquesta revisió es discuteix quins elements de la perspectiva que ens interessa, el valor públic de la cultura, ajuden a definir i mesurar rigorosament el concepte de retorn social de les polítiques culturals.

2.2.1. Educació

És extensa la bibliografia que analitza les aportacions de la cultura a l'àmbit de l'educació, així com les iniciatives polítiques desenvolupades en aquest sentit. Els lligams entre aquests dos àmbits es presenten generalment amb la idea que l'art i la cultura poden contribuir al desenvolupament de capacitats i competències personals, professionals i laborals de les persones. Per exemple, les oportunitats generades en els programes educatius de formació continuada al llarg de la vida (*life long learning*) o la creativitat i les competències interpersonals adquirides a través de la participació en activitats culturals.

D'altra banda, s'assenyala l'aportació de l'art i la cultura com un element més en l'ampliació i millora del sistema educatiu. Gairebé identificat com a contrapartida, s'argumenta que les experiències educatives vinculades amb aquests camps generen, a llarg termini, un increment de l'interès en les arts i la cultura per part del col·lectiu d'estudiants.

Un dels casos més significatius en aquest camp és el de les polítiques culturals anglosaxones. Al Regne Unit, la Local Government Association va publicar l'any 2001 els resultats d'un ampli programa de recerca (*Realising the potential of cultural services: the case for the arts*) que buscava identificar els efectes de la utilització de les arts com a mitjà educador a les escoles. Els resultats assenyalaven que, en conjunt, els alumnes que prenen part en algun curs vinculat amb l'art (arts visuals, música, teatre) obtenien millors qualificacions globals que aquells que no ho feien. Tanmateix, ocorria exactament el contrari amb aquells que participaven en més d'una activitat de formació artística; és a dir, obtenien pitjors resultats en el total de les seves qualificacions (Belfiore: 2006). En qualsevol cas, aquest és un dels diferents estudis que presenta resultats diversos sobre l'impacte social de les polítiques culturals per a l'àmbit de l'educació. Es posa de manifest que els efectes educacionals de les arts no sempre són clarament mesurables i comprovables.

L'impacte de les arts en el món educatiu i la contribució a la consecució dels objectius de les seves polítiques han quedat reflectits a diverses recerques i reculls bibliogràfics encarregats per l'Scottish Executive (Ruiz: 2004) i l'Scottish

Arts Council (2008). Fins i tot, s'ha buscat establir lligams i s'ha mesurat la relació entre la participació en activitats culturals (dins o fora de l'escola) i el rendiment curricular dels alumnes. Alguns dels resultats més significatius en aquest sentit han estat:

- La participació en activitats musicals i d'arts visuals està vinculada amb la millora en el rendiment en assignatures curriculars o la major capacitat lectora i de comprensió dels alumnes.
- El professorat considera que les activitats artístiques desenvolupades a l'escola tenen un impacte positiu en l'educació de la majoria dels alumnes i en les seves capacitats creatives.
- La participació en activitats de formació artística pot comportar no només el desenvolupament de capacitats estètiques i cognitives, sinó també incrementar les competències comunicatives, la comprensió de fenòmens com el de la diversitat cultural i social i el desenvolupament de competències transferibles a la futura vida laboral i professional.
- La participació en activitats de formació artística a l'escola augmenta l'assistència regular dels alumnes, incrementa la probabilitat que continuïn estudiant una vegada superat el nivell obligatori i genera més possibilitats que guanyin un premi pel seu rendiment acadèmic.
- Les arts generen en els alumnes *outcomes* o resultats intermedis, com ara els beneficis vinculats al desenvolupament personal (millora de l'autoestima, la confiança, les capacitats de socialització, la consciència col·lectiva) i afectiu (orgull, diversió, satisfacció). Aquestes millores repercuteixen sobre la formació i les capacitats laborals a llarg termini.

Per la seva banda, l'*Arts Council* d'Irlanda ha creat un comitè especial per a les arts i l'educació (Arts Council: 2006). Aquí l'atenció no se centra en el tema de l'educació artística (la formació en les arts), sinó en el paper de l'art a l'àmbit de l'educació: per exemple, en la participació dels artistes a l'escola o, de forma més genèrica, en la intervenció del món de les arts en el sistema educatiu. La perspectiva adoptada en aquest cas busca ressaltar el paper del camp de la cultura com a integrant d'una xarxa de cooperació per a l'educació. S'assenyala així la importància i l'impacte de l'entesa mútua entre agents i l'establiment d'una política coordinada en aquest sentit. Una de les recomanacions clau del document consisteix en la promoció i el suport de noves o antigues xarxes de col·laboració entre les arts i l'educació, tant en l'àmbit nacional com internacional, i amb la particular consideració de promoure les relacions amb Irlanda del Nord. Finalment, l'estudi identifica algunes de les aportacions directes de l'art i les seves polítiques de suport al sistema educatiu:

- Ampliació del caràcter i la significativitat de les escoles i del seu paper a la societat, amb la incorporació de nous professionals, coneixements i perspectives.
- Millora de les connexions i més apropament entre l'escola i la comunitat, a partir de la integració de nous interessos mitjançant les expressions artístiques.
- Promoció de noves formes de col·laboració a partir de la participació de les escoles que implementen programes de formació artística en diferents xarxes nacionals i internacionals.
- Millora en la infraestructura i recursos de l'escola, com ara les tecnologies de la informació i la comunicació.

2.2.2. Salut

Es tracta d'un dels àmbits d'importància creixent en l'estudi de l'impacte social de les polítiques culturals. Una altra vegada, bona part de les iniciatives en aquest sentit es desenvolupen en països anglosaxons. Així, la bibliografia acadèmica (Matarasso:1997, Cave i Coutts: 2002, Mills i Brown: 2004, Duxbury: 2007) ha proposat com a retorn social de l'acció promoguda per les polítiques culturals la millora integral de la salut física, mental i psíquica de les persones. Aquest fet es concreta, segons les recerques i polítiques, en diferents aspectes i nivells: des de les millores en les infraestructures d'assistència sanitària, en els tractaments mèdics o directament en els resultats finals sobre la salut de les persones.

Un dels exemples més significatius en aquest sentit és el de determinades polítiques culturals a Anglaterra, on la South East London Strategic Health Authority ha incorporat les activitats culturals i artístiques com a factors a tenir en compte a l'hora d'avaluar la millora de la salut de les persones. El document *Health evidence base for the Mayor's draft cultural strategy* (Cave i Coutts: 2002) recull alguns dels canvis i millores en l'àmbit de la salut que estan influenciats per l'acció de les polítiques culturals:

- Millora de l'entorn i l'espai d'assistència sanitària.
- Millora dels tractaments amb la utilització de l'art com a instrument terapèutic.
- Increment de l'activitat física i mental dels pacients.
- Reducció de l'estrès.
- Reducció de la sensació d'inseguretat i de la por dels delictes.

Tanmateix, una vegada més, es tracta d'un estudi que fa una selecció parcial sobre les recerques disponibles i destaca els arguments en favor dels efectes positius de la participació de les persones en activitats artístiques i culturals. Així doncs, manca una anàlisi de les dificultats metodològiques i conceptuals en el moment de recollir l'evidència empírica necessària per poder comprovar els efectes reals de l'acció cultural sobre la salut (Belfiore: 2006).

D'altra banda, diferents investigadors (Barraquet: 2005; Matarasso: 1997; Mills i Brown: 2004) han identificat, sobretot al Regne Unit, Canadà i Austràlia, un interès creixent en la incorporació d'una dimensió social al concepte i les polítiques de la salut. Aquesta mirada, que vincula la salut amb el benestar individual i social de les persones, parteix de la idea que les activitats artístiques i culturals (i l'accés i participació en aquestes) poden generar diferents beneficis:

- Efectes positius sobre la manera en què la gent sent i percep la realitat, fet que genera una millora en el benestar personal.
- Creació d'eines que contribueixen a la millora en la difusió, comunicació i educació en temes de salut pública.
- Efectes terapèutics sobre la salut mental i reducció de comportaments perjudicials com ara el consum de drogues o l'addicció al joc.
- Generació d'espais i eines d'expressió per a pacients amb discapacitats, fet que es pot traduir també en l'increment de la seva autonomia.
- Promoció de xarxes de salut pública i facilitats d'accés als serveis sanitaris d'aquelles persones que generalment tenen dificultats per accedir-hi.

Per la seva banda, l'Australia Council for the Arts va encarregar una investigació amb l'objectiu d'elaborar una guia (*Art and Wellbeing*) que establís els lligams més significatius entre el desenvolupament cultural comunitari i àmbits com ara la salut i el desenvolupament mediambiental sostenible (Mills i Brown: 2004). El concepte de desenvolupament cultural comunitari ha estat una de les estratègies més significatives elaborada i implementada a escala nacional per l'Australia Council for the Arts, i que s'ha anat difonent i adoptant a escala internacional. Portat a la pràctica, el desenvolupament cultural comunitari genera processos de pràctiques artístiques on els professionals i les comunitats treballen en col·laboració amb l'objectiu de gestionar els canvis socials i transformar elements de la realitat que els envolta. L'art i els processos creatius funcionen, doncs, com a eina per a l'expressió d'identitats, idees i preocupacions derivades del context social.

Entre la gran quantitat de projectes ressenyats en la publicació australiana, l'impacte social de les polítiques culturals s'identifica amb el desenvolupament de la creativitat de les persones i els efectes que això genera en la seva salut. En concret, la millora de les capacitats creatives pot generar:

- Millora en la identificació de necessitats d'assistència sanitària de les persones.
- Millora en l'autoestima i el desenvolupament personal.
- Millora de les capacitats mentals, els estats d'ànim i les habilitats físiques dels pacients.
- Millora de les relacions entre els pacients i l'equip professional d'atenció.
- Millores en els espais i entorns d'assistència sanitària.

A la vegada, l'estudi estableix lligams directes entre el desenvolupament cultural comunitari i les millores relatives a l'àmbit de la salut de les persones. La participació en projectes de comunitats culturals d'aquest tipus (preocupades per la salut pública) millora la salut i el benestar de les persones i les mateixes comunitats:

- El desenvolupament cultural comunitari provoca l'apoderament de les comunitats i facilita que es prenguin, amb coresponsabilitat, mesures en relació a qüestions de salut pública.
- El desenvolupament cultural comunitari influeix en el desenvolupament de les polítiques públiques de salut i afecta les decisions governamentals estructurals i organitzatives en aquest camp.
- El desenvolupament cultural comunitari resulta una eina útil per assistir i atendre alguns dels factors socials que condicionen una mala salut.
- El desenvolupament cultural comunitari ajuda a prevenir la violència domèstica, el suïcidi, el crim i la delinqüència entre la població jove, i facilita la reinserció social de joves exdelinqüents.

Entre aquests projectes destaquen els resultats obtinguts per la *Victorian Health Promotion Foundation*, on les arts i els processos de desenvolupament de la creativitat van ser utilitzats per ajudar a reforçar tres aspectes considerats fonamentals per a la salut mental de les persones discapacitades: la connexió i la inclusió social, la disminució de la discriminació i la violència, i la possibilitat de desenvolupament econòmic autònom. Alguns dels resultats més significatius d'aquesta iniciativa van ser: el desenvolupament de relacions positives entre els pacients discapacitats mentals i amb la resta de la comunitat, l'increment del nivell d'autoestima dels participants, la millora de les relacions pacient-família i la generació de xarxes de treball entre les diferents institucions de salut mental implicades.

En qualsevol cas, cal remarcar que els mateixos investigadors assenyalen que tant els serveis públics de salut australians com també moltes de les iniciatives privades finançades amb fons públics adopten una perspectiva instrumental de

l'impacte social de la cultura. El desenvolupament de la creativitat a través d'activitats culturals continua sent una eina marginal i limitada a la consecució d'objectius específics del sector de la salut. Són molt poques les iniciatives que exploren les potencialitats de l'acció cultural de manera relativament integral. De la mateixa manera, els autors coincideixen a assenyalar les dificultats per mesurar les relacions d'aquest impacte en termes de causa-efecte i amb indicadors de caràcter quantitatiu (Mills i Brown: 2004).

Les conclusions per al cas australià són semblants a les que es recullen en dos estudis encarregats per l'Scottish Executive (Ruiz: 2004) i l'Scottish Arts Council (2008). Aquests reculls, que analitzen una bona part de la bibliografia dedicada a l'impacte social de les polítiques culturals, donen compte de les dificultats per mesurar els lligams entre l'acció cultural i la millora de la salut de les persones. Així, es conclou que existeix la necessitat de desenvolupar avaluacions significatives i formals del rol de les arts i la cultura en la salut, tot tenint en compte els *outcomes*, és a dir, els impactes que es poden generar, com a mínim, a mitjà termini. Això implicaria desenvolupar una metodologia consistent, que permetés analitzar i, sobretot, comparar la informació obtinguda. Una tasca en la qual treballen diferents investigadors i avaluadors, tant acadèmics com gestors, però que resulta encara insuficient.

2.2.3. Medi ambient

Les polítiques culturals han vinculat part dels seus objectius, estratègies i instruments d'intervenció a aquells plantejats des de les polítiques mediambientals. L'acció cultural ha significat una contribució a la consecució d'objectius plantejats des de l'àmbit de la promoció del medi ambient, i especialment la noció de sostenibilitat vinculada a la d'ecologia. De forma explícita, però sense pretensió de normativitat en aquest sentit, s'exclou d'aquesta secció el debat i la discussió sobre les relacions entre el desenvolupament de polítiques culturals i el que s'ha convingut a anomenar processos de regeneració urbana.

En el context de reconeixement de la dimensió estratègica de les polítiques culturals es pot ubicar la reflexió de l'Scottish Arts Council (2008), organisme actualment en procés de transformació, que busca revisar "algunes de les evidències clau sobre la contribució de la cultura als cinc objectius estratègics del govern escocès: més rics i justos, més saludables, més segurs i forts, més intel·ligents i més verds."

Pel que fa a l'impacte social de la cultura en el camp de l'ecologia, la publicació escocesa destaca l'interès de geògrafs com Morris i Cant (2004) pels efectes de l'art públic sobre el territori i la consciència mediambiental de la població. En

concret, la recerca analitza l'impacte que generen obres d'art com escultures públiques i un conjunt d'activitats desenvolupades als diferents espais oberts i a l'aire lliure. Entre els resultats més destacats es troben efectes positius com ara:

- Increment de l'interès, del sentit de pertinença, de l'orgull i de la connexió de les persones amb el territori i l'entorn natural.
- Increment de la motivació per redescobrir altres espais naturals a partir de l'experiència de contacte directe amb l'art en un entorn natural diferent al de les galeries o museus.
- Increment de la sensació de seguretat i confiança en l'espai públic on es troben les obres d'art.

De manera similar, les polítiques culturals de països com Canadà, Austràlia o Nova Zelanda han vinculat cultura i sostenibilitat ecològica a través de l'impacte social de projectes artístics. És el cas del corrent anomenat *eco-arts* (Duxbury: 2007). Mentre alguns artistes treballen directament amb l'entorn natural, d'altres utilitzen l'art per abordar qüestions mediambientals des d'una perspectiva crítica. Recentment, les relacions entre artistes i mediambientalistes s'han incrementat, sobretot a partir de les visions comunes sobre la necessitat de preservar i protegir el medi ambient. Les polítiques culturals han donat suport, així, a projectes i programes d'activitats creatives i educatives que utilitzen l'art i la cultura per difondre qüestions i debats vinculats amb el medi ambient o per promoure una relació més propera amb la natura i el territori. En aquests processos, els col·lectius d'indígenes i les seves pràctiques han estat un punt d'interès destacat.

Així doncs, les polítiques culturals impulsen la col·laboració entre artistes, grups mediambientalistes i comunitats locals, encara que val la pena remarcar que els projectes concrets acostumen a tractar qüestions específiques, com ara els nivells de pol·lució o contaminacions ambientals de diferents tipus. Fins i tot, els artistes involucrats en aquest corrent anomenat *sostenibilitat cultural* (Duxbury: 2007) observen la seva tasca com a pràctica de promoció mediambiental. Es tracta d'una perspectiva que també és present quan s'identifiquen els efectes de les accions culturals d'aquest tipus:

- Conservació i preservació del patrimoni arquitectònic.
- Promoció de productes i serveis ecològicament sostenibles.
- Promoció de la tasca dels artesans que treballen amb materials respectuosos amb el medi ambient.
- Difusió d'informació i valors vinculats al desenvolupament mediambiental sostenible, tot utilitzant l'art com a mitjà.
- Protecció d'espais verds i parcs naturals.

- Creació d'espais de debat a les comunitats locals sobre els problemes globals relatius al medi ambient.

Per la seva banda, la cultura és actualment un component més d'una estratègia política transversal del govern australià anomenada *desenvolupament ecològic sostenible* (Mills i Brown: 2004). Des del començament de la dècada de 1990, totes les esferes del govern han adoptat aquest marc a l'hora d'afrontar reptes de caràcter mediambiental, social i econòmic. En aquesta estratègia, els programes de desenvolupament cultural comunitari han estat un instrument molt utilitzat. I les avaluacions dels efectes d'aquests programes han demostrat:

- La manera en què conceptes com ara sostenibilitat ecològica, patrimoni, recursos naturals o sentit de pertinença al territori són negociats a les diferents comunitats que participen en projectes artístics.
- Com el desenvolupament cultural comunitari provoca que les comunitats prenguin consciència dels reptes que presenta la gestió de recursos naturals i el desenvolupament ecològic sostenible.
- La manera en què els programes de desenvolupament cultural comunitari generen i donen claus als participants sobre com resoldre conflictes que involucren les dimensions ecològica, econòmica i social.
- Com els programes de desenvolupament cultural comunitari poden generar el coneixement necessari per establir noves polítiques públiques i objectius de les institucions responsables de l'estratègia de desenvolupament ecològic sostenible.

Finalment, és important remarcar que la idea de sostenibilitat cultural ha anat cobrant cada vegada més rellevància, tant en la literatura acadèmica internacional com en moltes de les iniciatives de les polítiques públiques culturals. Almenys s'identifiquen tres dimensions amb les quals es vincula el concepte de sostenibilitat cultural: econòmica, social i tecnològica (Jeanotte: 2008). Lògicament, si ens centrem en l'impacte social de les polítiques culturals que adopten aquesta estratègia, la dimensió social resulta la més destacada. En aquest sentit, un dels autors més reconeguts i adoptats en bona part de les polítiques culturals a Austràlia és Jon Hawkes (2001). Al seu model de desenvolupament sostenible, la vitalitat cultural és un element central i estratègic. Es tracta del quart pilar, conjuntament amb l'equitat social, la responsabilitat mediambiental i la vitalitat econòmica, necessari per aconseguir un desenvolupament sostenible de les societats.

De manera similar a com s'explica la relació entre cultura i medi ambient en aquest model, Duxbury (2007) identifica dues estratègies més que han estat plantejades en altres països. A Nova Zelanda, el Ministeri de Cultura ha

desenvolupat un marc que identifica també quatre factors de benestar que són elements clau per al desenvolupament comunitari sostenible, entre els quals la cultura hi és present. I en segon lloc, al Canadà, el Centre for Native Policy Research ha proposat també la cultura com a part constituent d'un model de quatre elements o punts cardinals per al desenvolupament sostenible i saludable de la vida, en primer lloc, de les comunitats aborígens i, per extensió, de tota la resta de la societat.

2.3. Advertències i proposta d'evolució davant la perspectiva clàssica del retorn social de les polítiques culturals

Sense menystenir l'impacte positiu de les iniciatives presentades fins aquí, i del coneixement generat en les recerques científiques desenvolupades sobre això, és útil reflexionar sobre algunes de les seves debilitats i també sobre altres alternatives proposades.

El procés expansiu de l'acció cultural, la seva vinculació directa amb els objectius d'altres àmbits i les seves polítiques públiques, pot derivar de vegades tant en la sobrevaloració del seu impacte real com en la manca de profunditat conceptual en l'anàlisi dels seus resultats. L'èmfasi desmesurat i una direcció acrítica en l'avaluació de les polítiques públiques culturals pot resultar contraproductiu per a la seva legitimitat i capacitat d'incidència real en l'atenció de les necessitats de la ciutadania.

Aquesta mirada basada en les externalitats generades per les polítiques culturals, mancada d'un contrapunt crític necessari, ha generat expectatives i pressions desmesurades sobre els agents culturals. Així, s'arriba a assumir que l'acció cultural finançada amb recursos públics s'ha de concentrar a atendre les prioritats d'altres àrees de les polítiques i contribuir activament a aconseguir els seus objectius (Belfiore: 2006). Això comporta que, en comptes de debatre sobre què i com fan la seva tasca, les organitzacions i institucions culturals necessiten demostrar de quina manera han contribuït a resoldre les problemàtiques instal·lades a les agendes polítiques més àmplies, com ara la prevenció del delictes o el fracàs escolar.

Davant d'aquesta manca de reflexió i avaluació de les qualitats intrínseques de la cultura, una perspectiva alternativa busca reconèixer, més enllà de l'impacte social de la cultura, el seu valor públic. S'assenyala la necessitat de desenvolupar un llenguatge que reconegui els elements afectius, intangibles de l'experiència i la pràctica cultural. Un fet que no va en detriment de la recollida de dades quantitatives que mesuren l'impacte de la cultura. Es tracta de desenvolupar

polítiques culturals que fomentin una cultura segura del seu propi valor. I poder impulsar una avaluació del valor públic de les accions de les organitzacions culturals, dels *outcomes* no necessàriament vinculats a categories instrumentals. Es tracta, en definitiva, de trobar les vinculacions de la cultura amb valors permanents com l'equitat i la justícia (Holden: 2004).

En la secció següent s'ha volgut incorporar una mirada transversal que ajudi a identificar aquells elements on l'acció cultural produeix, de la forma més directa possible, beneficis per a la ciutadania. Es tracta dels efectes més significatius de les polítiques culturals que poden resultar útils per construir una mirada transversal sobre el valor públic de la cultura. El retorn social queda caracteritzat, d'aquesta manera, de forma equilibrada entre les capacitats instrumentals i estratègiques de l'acció cultural i el seu valor públic i alhora intrínsec.

En les taules següents es presenten, d'una manera esquematitzada, les dues perspectives sobre el retorn social de les polítiques culturals que es plantegen a l'estudi. A més, s'hi incorporen alguns dels índexs més significatius assenyalats per les recerques en matèria:

Taula 1. Perspectives de les polítiques culturals

	El retorn social de les polítiques culturals	
	1) Perspectiva tradicional	2) Nova mirada
Centrada en	Impacte social de la cultura	Valor públic de la cultura
Identifica i destaca	Externalitats: capacitats instrumentals i estratègiques de les polítiques culturals	Transversalitat: beneficis de les polítiques culturals per a la ciutadania

Font: elaboració pròpia.

Taula 2. Perspectiva tradicional

	Perspectiva tradicional Àmbits de repercussió
Educació	Increment de les competències transferibles a la futura vida laboral i professional Augment de l'assistència regular dels alumnes i la continuïtat dels estudis Apropament entre l'escola i la comunitat Millora en la infraestructura i recursos de les escoles
Salut	Millora de l'entorn, l'espai i la difusió de la salut pública Millora dels tractaments (art com a instrument terapèutic) Increment de l'activitat física i mental dels pacients Reducció de l'estrès Increment de l'autonomia dels pacients discapacitats
Medi ambient	Increment de la connexió de les persones amb l'entorn natural Conservació i preservació del patrimoni arquitectònic i natural Promoció de productes i serveis ecològicament sostenibles Difusió del desenvolupament mediambiental sostenible Creació d'espais de debat sobre els problemes globals relatius al medi ambient

Altres	Seguretat ciutadana Urbanisme Relacions internacionals Etc.
--------	--

Font: elaboració pròpia.

Taula 3. Nova mirada

Nova mirada		
Eixos de repercussió		Índexs
1. Identitat i moral col·lectiva	Creació i potenciació de les identitats col·lectives	<ul style="list-style-type: none"> — Grau de diversitat cultural, social i econòmica de l'audiència de les activitats culturals (Hong Kong Arts Development Council: 2005). — Nivell de descentralització de la programació pública cultural (Madden: 2005) — Nombre de comunitats ètniques que organitzen esdeveniments culturals (Madden: 2005)
	Promoció del sentit de pertinença comunitària	
2. Capital social (I): cohesió social	Generació i acceptació de normes i valors compartits	<ul style="list-style-type: none"> — Participació de persones en risc d'exclusió social en activitats i institucions culturals (HK ADC: 2005) — Canvi en l'actitud respecte a la valoració de la diversitat i la inclusió social a causa de la participació en activitats culturals (Simons: 2006) — Grau d'assistència i participació en activitats culturals amb amics i/o familiars (Simons: 2006)
	Resocialització	
	Reducció de l'aïllament social	
3. Capital social (II): participació ciutadana i acció col·lectiva	Desenvolupament de comunitats culturals	<ul style="list-style-type: none"> — Grau de programació d'activitats culturals que fomenten la interculturalitat (Augoyard: 2007-2008) — Existència d'espais institucionalitzats i processos participatius de consulta, debat i negociació promoguts per les polítiques culturals públiques (Mercer: 2003) — Estratègies de promoció d'espais públics diversos en la seva composició cultural i social (Augoyard: 2007-2008)
	Generació de xarxes de cooperació, treball col·lectiu i voluntariat	
4. Reconeixement i gestió del conflicte	Reconeixement del conflicte com a motor social	<ul style="list-style-type: none"> — Percentatge de persones voluntàries involucrades en l'organització d'activitats culturals (HK ADC: 2005) — Nombre d'organitzacions culturals sense ànim de lucre (HK ADC: 2005). — Nombre de xarxes, federacions o entitats culturals de segon nivell (HK ADC: 2005)
	Foment de la democràcia i de la política com a espai de gestió del conflicte	
5. Revaloració de les 'classes no productives'	Desenvolupament de persones amb interessos, recursos i capital cultural propi	<ul style="list-style-type: none"> — Percentatge d'activitats culturals sobre el total que fomenten la participació i la difusió dels valors i els coneixements de la gent gran (Ruíz: 2008) — Grau de representació de les classes no productives entre l'audiència o els participants d'activitats culturals (Simons: 2006) — Índex de coneixement de llengües i de lectura de la gent gran (Ruíz: 2008)
	Promoció de la independència de la gent adulta	

Nova mirada		
Eixos de repercussió		Índexs
6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones	<p>Millora en les capacitats per interpretar i entendre el món i respondre al context de transformació</p> <p>Desenvolupament de la innovació social i econòmica</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Comparació entre els consumidors i no consumidors de cultura del percentatge de persones que es consideren conscients de les seves responsabilitats i potencialitats de transformació social (Mercer: 2003) — Percentatge de persones que perceben la cultura com a benefici personal (Madden: 2005) — Nombre d'organitzacions culturals públiques i privades que presenten entre els seus objectius la innovació social (Mercer: 2003)
7. Transformació de l'espai urbà	<p>Processos democràtics i inclusivius d'evolució de l'espai urbà</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Índex de presència d'innovació social en les organitzacions culturals públiques i privades (Mills: 2004) — Grau de presència a les ciutats de científics/enginyers, bohemis (artistes, músics, escriptors, etc.) i homosexuals, combinat amb l'índex d'inversió en I+D. (Florida: 2005) — Evolució del valor de la propietat i del perfil socioeconòmic dels residents i comerciants dels territoris on s'han implementat estratègies de regeneració urbana (Simons: 2006)
8. Noves centralitats	<p>Generació i reconeixement de noves centralitats, més enllà de l'espai urbà</p> <p>Revitalització de les comunitats locals</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Nombre de programes i activitats culturals desenvolupades per les comunitats locals i les seves organitzacions públiques i privades (festivals, intervencions, residències, etc.) (Mills: 2004) — Increment del turisme a partir de projectes de revitalització de les tradicions i el patrimoni natural i cultural de les comunitats locals (Galvani: 2001) — Grau de participació de la població local jove en les activitats i programes culturals (Mills: 2004)
9. Reinterpretació del paisatge	<p>Reconeixement del paisatge com a construcció cultural i col·lectiva</p> <p>Augment de la consciència col·lectiva i la preocupació per la sostenibilitat.</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Patrimoni cultural i natural present com a recurs en els plans de desenvolupament territorial (ICOMOS-IFCA: 2007). — Nombre d'organitzacions culturals públiques i privades que incorporen el paisatge com a element entre els seus programes d'activitats (Haley: 2008) — Nombre d'espais naturals declarats paisatge cultural (Nogué: 2007)

Font: elaboració pròpia.

3. Noves mirades sobre el concepte de retorn social de les polítiques culturals

Es presenten a continuació nou eixos que volen mostrar àmbits en els quals les polítiques públiques culturals entenem que generen repercussions i beneficis a escala social per al conjunt de la població. Aquestes mirades són la base que podria servir i que hauria de tenir-se en compte en el moment de presentar un sistema d'indicadors per mesurar el retorn social de les polítiques culturals.

3.1. Identitat i moral col·lectiva

Les polítiques culturals contribueixen a la creació, la potenciació i el manteniment de les identitats col·lectives i del sentit de pertinença comunitària.

Les polítiques culturals fan una aportació positiva a l'enfortiment i reconeixement de les identitats col·lectives i al creixement del sentit de pertinença a una comunitat. Així, es desenvolupen imaginaris i referents comuns que es reflecteixen en l'existència d'una moral compartida, en l'existència d'un sentiment d'orgull col·lectiu i en la protecció d'uns valors comuns acceptats. Per tant, les connexions i reconstruccions socials creades a partir de la potenciació del sentit de comunitat projecten vincles importants respecte del manteniment d'identitats compartides. Tot això facilita, a més a més, la integració de nous i nous a les comunitats d'acollida, pel fet que hi ha una narració col·lectiva en la qual són convidats a implicar-se.

A escala internacional, diferents governs destaquen la importància del reforçament de la identitat col·lectiva com a motor necessari per a la cohesió social. En aquest apartat, s'analitzen i contrasten les visions de les polítiques culturals d'Escòcia i de Canadà.

En primer lloc, cal destacar la revisió de la literatura acadèmica encarregada per l'Scottish Executive Education Department (2004), sobre la base de les polítiques culturals internacionals. Aquest document analitza el reforçament de les identitats col·lectives com a retorn d'impacte comunitari, tot considerant investigacions prèvies desenvolupades especialment al Regne Unit. L'estudi de l'Arts Council of England (2003), basat en diferents ciutats i expressions artístiques per identificar els *outcomes* relacionats amb les polítiques culturals, és un referent per al govern escocès. Els resultats de la investigació indiquen que a partir de l'enfortiment de la identitat local, i en conseqüència de la comunitat en general, els individus han arribat a millorar la seva qualitat de vida. S'entén aquest retorn social de les

polítiques culturals com a característica de les comunitats més fortes, que tenen un respecte cap a les persones de l'entorn local més proper, i per tant, facilita l'entesa entre diferents cultures a un nivell més ampli.

Tot i això, l'Scottish Executive Education Department i els autors que formen part de l'estudi, subratllen un inconvenient clau en les recerques sobre aquest tipus de retorn social de les polítiques culturals. En el moment d'intentar mesurar el valor que significa l'enfortiment de les identitats col·lectives a les comunitats, els autors identifiquen que hi ha molt poca evidència respecte a la durada d'aquest impacte, quan s'entén com a procés de regeneració i enfortiment. Per poder aconseguir una anàlisi i estudi posterior científicament coherent i significatiu, és bàsic analitzar la durabilitat d'aquesta mena d'impactes des de la perspectiva del retorn social (Ruiz: 2004).

En segon lloc, destaquem el programa fet a Canadà l'any 2004: *Initiative to Study the Social Effects of Culture*, coordinat pel Department of Canadian Heritage (DCH) i el Canada Council for the Arts (CCA). Amb la col·laboració d'experts sobre el tema i coordinat per l'investigador Dick Stanley, el document de conclusions presenta una discussió sobre la qüestió relativa a com identificar i analitzar els efectes socials generats per les polítiques culturals aplicades al país.

La creació i la retenció del sentiment d'identitat és un resultat destacat i analitzat com a retorn social significatiu. Els individus comparteixen constantment un entorn i participen (sigui en forma implícita o explícita) en el desenvolupament del sentit de pertinença a un grup d'identitat compartida. Aquest fet es produeix a partir de la necessitat dels mateixos individus d'establir estructures definibles conjuntes i acceptades en una comunitat. A més a més, es promou entre les comunitats el propòsit de reconeixement i preservació de la memòria del passat històric que ha estat exemplar i heretat. És a dir, els fets humans remarcables queden vinculats directament a la construcció d'aquesta identitat pròpia, ja que es poden associar a un individu des d'un punt de vista personal i es poden projectar en la memòria o "narració" pròpia del col·lectiu (Matarasso: 1997).

Aquesta herència (el passat conservat i projectat cap al futur) facilita l'engrandiment de la confiança i del sentit de pertinença a una comunitat, ja que fa possible trobar les arrels que els defineixen com a tal. Stanley (2004) matisa que segurament aquestes arrels poden ser en part fictícies o reconstruïdes, ja que poden haver estat fruit de manipulacions prèvies per part de determinades persones i accions polítiques, amb l'objectiu de modelar una identitat atractiva.

En qualsevol cas, tant pel que fa a les polítiques culturals d'Escòcia com a les del Canadà els autors coincideixen en l'existència del retorn social en forma de sentiment de pertinença a una comunitat i en la creació d'una identitat col·lectiva necessària. Ara bé, pel que fa a la mesura d'aquests efectes generats per les

polítiques culturals, les conclusions de les recerques presenten diferències. En el cas escocès, s'assumeix que mesurar el desenvolupament d'aquest sentit de pertinença com a retorn social no és fàcil d'identificar i concretar. En canvi, els investigadors canadencs entenen que aquest tipus d'efecte és mesurable. L'individu experimenta de quina manera el grup al qual pertany valida el seu repertori d'enteniments socials, la majoria socialitzats des de l'àmbit familiar, la comunitat i les institucions comunitàries, i això es projecta en un rol actiu més ben estructurat. En conclusió, la confiança establerta en el grup fa que es doni suport a les estratègies escollides, i això, traduït en un col·lectiu, genera sensació d'esforç útil per al bé comú, acceptat i compartit per tothom.

3.2. Capital social (I): cohesió social

Les polítiques culturals provoquen la generació i acceptació de normes i valors compartits, que a la vegada permeten la consolidació dels lligams necessaris per al desenvolupament de les comunitats. Aquests processos es tradueixen en una reducció significativa de l'aïllament social i en una millora de la cohesió social.

Dins l'ampli ventall de significats que ha anat incorporant el concepte de capital social des de la formulació de James Coleman (1988) i Robert Putnam (2007), es destaca en aquest cas una de les seves vessants més importants: l'existència de comunitats més cohesionades, inclusives i ben capacitades.

Aquest tipus de retorn social de les polítiques culturals forma part d'una estratègia d'actuació present tant en les iniciatives polítiques acordades a escala supraestatal (com ara l'*Any europeu de lluita contra la pobresa i l'exclusió social* que es farà el 2010), com en les recerques científiques més significatives sobre l'impacte social de les polítiques culturals. En aquest tipus de retorn social, les normes i els valors compartits es converteixen en l'eix primordial per poder facilitar la creació d'un capital social que funcioni com a eina d'enfortiment de comunitats, i que provoqui la creació de xarxes socials sostenibles, sorgides de necessitats comunes.

A escala europea, hi ha estratègies i polítiques culturals desenvolupades per diferents governs i organismes internacionals que vinculen el paper de la cultura amb aquesta accepció de capital social. Com a exemple significatiu, la Comissió Europea ha tractat de forma àmplia aquest tipus de retorn social de les polítiques culturals en les estratègies que tenen com a objectiu principal el desenvolupament social i econòmic de les comunitats a través de la promoció de la cohesió i la inclusió social. El document *Achieving social cohesion in a multicultural Europe*, acordat per la Comissió Europea l'any 2006, analitza el desenvolupament de la

cohesió social tot vinculant els processos d'exclusió laboral i cultural en una Europa que es defineix com caracteritzada per la seva multiculturalitat. La promoció de la cohesió social, la inclusió, la participació ciutadana i l'enfortiment de la societat civil es converteixen en un objectiu polític vital per als estats membres (Bína, Ijdens: 2007).

Un dels corrents més destacats en aquesta perspectiva que vincula el desenvolupament comunitari amb el retorn social de les polítiques culturals ha estat la perspectiva de filosofia comunitarista d'Amitai Etzioni, àmpliament difosa entre les iniciatives governamentals europees, però sobretot en les polítiques culturals als Països Baixos (Etzioni: 1997, 2004). Aquestes iniciatives defensen que les societats no poden sobreviure sense moral, compromís i consens compartit. De fet, es parteix dels estudis de Putman (2007) sobre la constitució de comunitats socials amb continuïtat en el temps i el desenvolupament de capital social. La teoria del capital social es basa en la creació de xarxes socials, fet que queda àmpliament vinculat a l'acceptació de normes de reciprocitat i honradesa. El capital social pot desenvolupar-se en diferents direccions: intentant reforçar els lligams interns de la comunitat de pertinença, reforçant la identitat dels seus individus (*bonding capital*), o buscant establir noves relacions socials que anteriorment no existien, tot impulsant les connexions amb l'exterior, la mobilitat i les relacions dels grups en xarxes de "llarga distància" (*bridging capital*).

La teoria generalista sobre aquesta important esfera del capital social suggereix que en la promoció de la inclusió social és fonamental el paper de les xarxes de diversitat de persones i de comunitats. Moltes de les iniciatives derivades de la implementació de les polítiques culturals que generen aquest desenvolupament, per una banda busquen el reforçament dels lligams interns de la comunitat, i per l'altra, impulsen les connexions amb altres xarxes a l'exterior, la mobilitat dels individus i les relacions entre diferents grups. Aquest procés de resocialització es manifesta tant en nivells de vinculació més directa (com ara els vincles familiars, amb el veïnat, etc.) com amb altres espais de connexió més externs (organitzacions i institucions formalitzades).

Tot i això, aquests lligams estructurals presentats per les comunitats cohesionades d'aquest tipus, és a dir, on les normes comunes i les xarxes socials tenen un rol important, no sempre generen els efectes positius de transformació que se n'esperen (Barraquet: 2005). En el projecte portat a terme a Califòrnia l'any 2001, *Art and community development in Santa Ana*, es pretenia posar de manifest l'efecte de transformació positiu de les arts amb relació a la cohesió social de la ciutat. Finalment els resultats no van ser els esperats, ja que durant el desenvolupament del programa es van agreujar encara més les divisions de classe i ètnia que ja hi havia. Per tant, més enllà del contingut específic dels programes culturals i la cerca més o menys directa del seu impacte social, la

qualitat de les polítiques culturals i de la seva implementació continua sent un element clau per determinar el seu retorn social. Convé advertir que si no es té en compte la consistència interna entre valors o elements conceptuals de les polítiques culturals i els seus aspectes substantius (àmbits en què es despleguen) i operatius (formes concretes en què s'implementen), les febleses i les contradiccions en faran perillar els resultats esperats.

En definitiva, la reducció considerable de l'aïllament social es converteix en la part més visible d'aquest tipus de retorn social de les polítiques culturals. Així és com ho fonamenten diferents autors i organitzacions culturals, com ara algunes del Regne Unit, coordinades per la Brotherhood of St Laurence (BSL). La BSL és un conjunt d'organitzacions que treballen pel servei comunitari, i l'any 2005 van fer un estudi basat tant en la revisió d'activitats culturals locals i internacionals, com en la revisió de la literatura generada per polítics, acadèmics i comunitats artístiques, per tal d'identificar el paper de les polítiques culturals a l'hora de construir capital social. Assenyalen que hi ha evidències repetides en la literatura sobre el tema en qüestió, sobre el fet que la participació en cultura reforça i diversifica les xarxes personals. S'identifiquen metes comunes i es creen grups de cooperació i comunicació (Putnam: 2000; Lin: 2001). La potència i la diversitat de les xarxes comunitàries és un fet significatiu per a la recuperació de la capacitat de força de la pròpia comunitat. Des d'un punt de vista individual, les persones que participen de diverses xarxes (en relació amb les que hi participen de forma més limitada) tenen una salut mental i física millor i un nivell substantiu més alt d'educació i ocupació (Barraquet: 2005). Les polítiques culturals proporcionen espais en els quals diverses perspectives sobre els conflictes comunitaris o problemes són expressats i potencialment solucionats (Lowe: 2000). A més a més, agrupen persones de diferents orígens, de manera que es constitueixen en una base sòlida per a la comunicació i l'aprenentatge d'altres experiències, creen l'oportunitat d'expressar i descobrir preocupacions conjuntes, i fan que augmentin les experiències col·lectives entre els veïns residents i, alhora, el sentiment de solidaritat (Krensky: 2001).

3.3. Capital social (II): participació ciutadana i acció col·lectiva

Les polítiques culturals fomenten el desenvolupament de comunitats culturals, fet que es tradueix en l'augment de la participació ciutadana i l'acció col·lectiva. D'aquesta manera, es generen xarxes de cooperació, treball col·lectiu i voluntariat.

Com s'ha indicat prèviament, el concepte de capital social presenta diferents accepcions. Així, les polítiques culturals l'han interpretat segons els seus diversos

objectius. Aquest apartat se centra en la vessant més particular del capital social, la del desenvolupament de comunitats culturals amb un alt grau d'implicació ciutadana. Destaca, en aquest sentit, el retorn social de les polítiques culturals que promouen l'activa participació ciutadana a través de diferents modalitats: el voluntariat i l'associacionisme en un primer nivell, o la cooperació entre organitzacions i el treball en xarxa en un segon grau.

La pluralitat de factors actius que integren aquesta perspectiva de capital social queda reflectida en els diversos autors que analitzen un tipus de retorn social de les polítiques culturals com aquest. Es tracta d'anàlisis heterogènies, però no contradictòries. En aquest sentit, es poden destacar dues idees principals. Per un costat, les polítiques culturals poden generar més confiança en l'actuació governamental i aconseguir la implicació de la ciutadania i la seva coresponsabilitat en la gestió pública (Cox: 1995). D'altra banda, les polítiques culturals evidencien la necessitat de les societats d'actuar de forma col·lectiva. Així, la participació ciutadana, entre d'altres factors, s'entén com a motor de la democràcia (Putnam: 1993).

Ara, però, les variades línies de pensament i actuació desenvolupades en polítiques de diferents països subratllen la distinció que hi ha respecte a les relacions entre el retorn social de les polítiques culturals i la generació de capital social en aquesta segona accepció. Tot i compartir tradició anglosaxona, les polítiques culturals a Austràlia i el Canadà presenten perspectives diferents.

En primer lloc, cal indicar que el conjunt de polítiques culturals del govern australià impulsades al 2004 tenen com a objectiu dinamitzar els processos de desenvolupament comunitari, i poder així promoure el compromís dels ciutadans envers els processos de govern. Això succeeix perquè la majoria d'objectius dels treballs de desenvolupament comunitari depenen de la capacitat dels ciutadans per efectuar accions que generin canvis (Mills, Brown: 2004). Aquest conjunt d'iniciatives aplicades es basen en la idea principal que una societat civil activa requereix confiança en les estructures de govern. Així doncs, s'evita la banalització de la idea de democràcia i es tradueixen les capacitats de transformació social dels ciutadans i les seves conviccions en acció real. Les polítiques culturals generen una societat civil activa, de manera que el retorn social de les polítiques culturals s'hi materialitza. (*Senate Standing Committee on Employment, Education for Active Citizenship: 1989*)

D'altra banda, més enllà de la contribució de les polítiques culturals als sistemes de governança, l'increment de la participació ciutadana com a retorn social es relaciona amb els lligams establerts entre els propis ciutadans. Diversos estudis portats a terme sobre els efectes socials de les polítiques culturals al Canadà estableixen lligams directes entre el desenvolupament cultural comunitari i la

generació de capital social. El capital social s'entén en aquest cas com les diferents formes d'organització social, normes i confiança que faciliten la coordinació i la cooperació pel benefici mutu (*The Public Health Agency of Canada: 2008*). Per tant, dins d'aquest marc queden englobades les connexions veïnals, el treball en xarxa tant a escala local com internacional, la cooperació entre entitats i institucions, i també el voluntariat (*Canada Council for the Arts: 2008*). Tots aquests aspectes són efectes derivats de l'acció de les polítiques culturals: les persones ofereixen temps, energia i aptituds amb l'objectiu de generar transformacions socials positives i creatives, i així incrementar les oportunitats i els reptes de les pròpies comunitats.

Estudis estadístics comparatius sobre el retorn social de les polítiques culturals al Canadà puntualitzen i destaquen el tema del voluntariat. Aquests resultats assenyalen que els consumidors de cultura participen més en organitzacions pròpies de la societat civil, implicant així la seva persona i el seu temps en treballs de grup no remunerats (*Canada Council for the Arts: 2008*).

En tot cas, és important indicar que diferents autors com ara Dick Stanley (2005) destaquen que l'augment de la participació activa com a retorn social de les polítiques culturals no pot relacionar-se únicament amb la creació de xarxes socials. Aquesta relació és evident, però el desenvolupament comunitari cultural està més vinculat al fet de crear polítiques que fomentin la confiança entre els individus. Si una comunitat queda involucrada dins d'un marc de confiança, la participació augmenta, la promoció d'activitats de voluntariat també i en definitiva, la implicació ciutadana és més significativa (Stanley: 2005).

En definitiva, aquesta transformació en la societat civil, sigui a través de l'increment de la confiança entre les persones o de la creació de grups de treball, és el que en un sentit més ampli es pot anomenar desenvolupament comunitari. Per tant, el creixement de la participació cívica és una conseqüència de la mateixa dinàmica que hi ha dins d'una comunitat, impulsada per diferents factors com ara la diversitat cultural, entre d'altres (Stanley: 2005). Tot i això, aquest increment de la capacitat d'acció col·lectiva ciutadana no es pot entendre simplement com a efecte instrumental directament perseguit en projectes culturals o iniciatives concretes. El retorn social de les polítiques culturals es pot identificar en aquelles situacions on el desenvolupament de la comunitat cultural coincideix en formes de comprensió sobre la realitat compartides i es genera així un sentiment de pertinença al grup. Així, les comunitats incrementen les seves capacitats d'actuació per aconseguir objectius compartits. La mesura d'aquestes esferes serà sempre indirecta i partirà d'indicadors no directament vinculats a les polítiques culturals desplegadas.

3.4. Reconeixement i gestió del conflicte

Les polítiques culturals fomenten una idea de democràcia més oberta i accessible. Es reconeix el conflicte com a motor social i la política com a espai per a la seva gestió. D'aquesta manera, els conflictes s'afronten en un marc simbòlic. Les concepcions sobre què s'entén per grup i comunitat cultural (i els seus límits) es tornen més flexibles i àmplies.

En aquest sentit, l'anàlisi del retorn social de les polítiques culturals de promoció de la diversitat cultural i la interculturalitat és de gran utilitat. Les dificultats detectades en la implementació de determinades polítiques culturals basades en conceptes tradicionals com el multiculturalisme, ha portat a la revisió d'aquestes polítiques de caràcter nacional. Fins i tot, començant per països de tradició tan significativa i clarament diferenciada com el Regne Unit i França.

En aquest sentit, les investigacions sobre hibridació cultural han significat un canvi de perspectiva sobre el multiculturalisme, ja que es tracta d'una alternativa que reconeix que la fusió i el sincretisme entre cultures poden generar contradiccions. Així, es reconeix com a element dinamitzador de les polítiques culturals l'existència de conflictes generats a partir dels recents processos d'interculturalitat. Però alhora, aquest reconeixement ha permès que determinades polítiques culturals adoptin una noció realista de les potencialitats de l'art i la cultura, que evita discursos essencialistes sobre la identitat o l'intent d'adopció de l'art i la cultura com a recursos gairebé màgics per a la reconciliació planetària, la integració i la cohesió universal. (Bianchini: 1995; Bianchini i Bloomfield: 2004, Garcia Canclini: 2001).

Molts d'aquests processos de convivència i interculturalitat plantegen conflictes socials (identitaris, per desigualtats econòmiques), però alhora han contribuït a configurar la identitat de moltes ciutats. Davant d'aquesta realitat, les polítiques culturals que han tingut un impacte positiu més significatiu han estat aquelles que han promogut el desenvolupament d'espais de socialització basats en la interculturalitat. Es tracta d'una idea present tant en les iniciatives polítiques (com ara l'Any Europeu del Diàleg Intercultural) com en bona part de les recerques científiques actuals més significatives. La noció de diàleg intercultural es construeix a partir de la seva contraposició amb la idea de multiculturalitat entesa com a simple juxtaposició de cultures comunitàries (Chaintreau: 2007). És una concepció dinàmica de la construcció identitària, tant individual com col·lectiva. En aquest sentit, les polítiques culturals que busquen promoure el diàleg intercultural ajuden a entendre i reconèixer la idea de transculturació com una cosa positiva i part de l'evolució de les cultures.

Quines estratègies adopten determinades polítiques culturals davant el conflicte generat pels processos de polarització identitària i social i d'exclusió de la vida política de moltes minories ètniques i d'altres grups socials desfavorits? El retorn social de les polítiques culturals, en aquest sentit, es pot manifestar en el que s'ha anomenat reritualització, dessacralització i resocialització dels conflictes. És a dir, transformar la violència explícita en enfrontaments simbòlics (Feixa: 2006) i afavorir l'accés a les diferents formes de fer política d'aquells col·lectius que es troben en desigualtat de condicions. Sobretot a les ciutats, les polítiques culturals tenen una capacitat significativa i un paper fonamental en la creació d'espais interculturals, fòrums públics per al debat i la presa de decisions. La ciutat intercultural es manifesta, per exemple, en el canvi del model de biblioteques, consolidades com a espai públic, o en determinats tipus de festivals que promouen llocs de trobada i intercanvi creatiu: projectes transversals, innovadors, crítics però que no neguen un conflicte que forma simplement part de la convivència (Bianchini i Bloomfield: 2004).

A França, diferents ministeris (cultura i comunicació, equipaments públics, etc.) desenvolupen un programa de recerca plurianual (*Cultures, villes et dynamiques sociales*) sobre interculturalitat. Destaquen la importància de l'experiència sensorial que aporten la cultura i l'art, més enllà del rol instrumental, la trobada amb allò que és nou, desconegut. L'estètica es torna així experiència de coneixement, però vinculada a allò afectiu i expressiu, no sempre intel·lectualitzat. Les polítiques culturals contribueixen, doncs, a la generació d'ambients i atmosferes com a espais d'experiències sensorials, ambients sobretot presents a les ciutats, als espais públics, i que acaben funcionant com a entorns privilegiats per a la interculturalitat (Augoyard: 2007).

Ara bé, aquesta posició de promoció de la interculturalitat com a nucli de les polítiques culturals continua, de vegades, presentant un caràcter instrumental. Fins i tot, actualitza el debat clàssic entre els models francès i anglosaxó d'atenció a la diversitat cultural i als drets individuals i col·lectius. Les paraules de Jean-François Chaintreau, del Ministeri de Cultura i Comunicació francès, així ho certifiquen: "En el procés de competència mundial que viuen avui dia les ciutats, la convivència intercultural s'ha transformat en valor afegit, en una carta forta a jugar. Londres va jugar aquesta opció contra París per obtenir els jocs olímpics del 2012" (Chaintreau: 2007).

En qualsevol cas, la vinculació entre la interculturalitat i les ciutats i els seus espais públics resulta factor comú a moltes de les recerques més significatives. Un estudi internacional sobre diferents barris multiètnics a França i els Estats Units va analitzar aquests espais com a gresols d'un procés de formació de mentalitats ciutadanes (Milliot: 2007). Els espais públics hi tenen un paper fonamental i les polítiques culturals poden intervenir-hi amb resultats positius pel

que fa al retorn social de l'acció cultural. Les polítiques culturals més significatives en aquest sentit adopten una visió de la diversitat no ja com a mosaic, no com a espai compartimentat en esferes i ordres, sinó que promouen l'espai públic com a espai pluralista on hi ha lloc per al conflicte i la negociació. En aquests àmbits els individus construeixen relats que els permeten abandonar una posició d'aïllament i anonimat per transformar-se en algú reconegut, socialitzat dins d'espais comuns. Com a resultat, alguns dels exemples han estat la transformació de pràctiques alimentàries de les persones, els canvis en la identitat de gènere, o la conversió religiosa. A més, les experiències quotidianes en aquests espais públics han generat la presa de consciència i la capacitat d'acció respecte a temes d'interès públic, com ara la defensa del dret a l'habitatge, el reconeixement dels drets de les persones sense residència legal, o la reducció de la precarietat laboral.

3.5. Revaloració de les “classes no productives”

Les polítiques culturals contribueixen al desenvolupament de persones amb interessos, recursos i capital cultural propis. Per tant, aquestes persones resulten, sobretot quan arriben a les últimes etapes de la vida, més independents.

El retorn social de les polítiques culturals implica la millora de la percepció que les anomenades “classes no productives” (caracteritzades així des del paradigma industrialista) tenen d'elles mateixes, les apropa als altres individus i les inclou en les comunitats de pertinença.

Les anomenades “classes no productives” són grups que acostumen a estar infrarepresentats entre les audiències, i els seus nivells de participació i consum cultural també resulten escassos. La gent gran és el col·lectiu més important entre aquells que es consideren classes no productives, un segment que també inclou persones amb risc d'exclusió social, discapacitats, persones amb problemes de mobilitat, minories ètniques, o fins i tot algunes comunitats locals.

A diversos països s'han impulsat recerques sobre els efectes de les polítiques culturals en aquestes persones. L'Scottish Executive Production Department, al treball d'investigació *A literature review of the evidence base for culture, the arts and sport policy* (Ruiz: 2004), destaca algunes de les raons que expliquen l'aïllament i la baixa participació cultural de les classes no productives: manca d'informació o de comprensió, percepció que indica que l'activitat cultural no està dirigida al seu grup, dificultats en l'accessibilitat a les instal·lacions, manca de programes orientats a les seves necessitats, barreres de llenguatge, temor a situacions de discriminació i racisme, manca de diversitat en les propostes

artístiques, temor de limitacions socials, manca de diners, manca de transport públic, etc.

Sovint, el segment de la tercera edat es percep com una càrrega per a l'economia, com un conjunt d'individus que requereixen un esforç i una ajuda extra. Ells mateixos comencen a sentir-se persones de segona classe i perden el sentiment de dignitat. L'habilitat de respondre a les exigències modernes de la societat mitjançant la saviesa i el coneixement acumulat compensa la pèrdua de les seves facultats d'adaptació i improvisació. El poder de la gent gran prové de la raó i de l'experiència de les situacions viscudes. L'honorabilitat de l'ancià, el respecte i l'admiració recauen sobre aquells que durant tota la seva vida han desenvolupat interessos socials i culturals. La gent gran tendeix a conservar hàbits amb més facilitat que no pas a adquirir-ne de nous. Per això, resulten clau les polítiques culturals que faciliten l'adquisició d'hàbits com la lectura, l'escriptura, la sensibilitat artística, la curiositat pel saber i l'interès pels altres.

Tot i això, segons l'estudi anteriorment mencionat, hi ha un gran buit en la recerca i anàlisi d'aquestes "classes no productives", ja que encara s'han recollit poques dades i evidències del retorn social de la cultura en la tercera edat, però aquest serà un tema cada cop més central en una societat dominada pel coneixement (Ruiz: 2004).

3.6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones

El retorn social de les polítiques culturals està directament vinculat al desenvolupament autònom dels individus i a la promoció de la seva creativitat per interpretar, entendre i fer entendre als altres el món que els envolta. Implica la formació de persones capacitades per respondre a un món en constant transformació a través de processos d'innovació social i econòmica.

Per introduir aquest aspecte, és útil recuperar algunes de les idees centrals de la teoria de les necessitats humanes de Len Doyal i Ian Gough (1994). Els autors afirmen que el desenvolupament autònom és un factor que depèn directament de la naturalesa de l'ésser humà i que hi ha necessitats bàsiques i comunes de la humanitat que no depenen de les preferències individuals o culturals. Els individus expressen la seva autonomia per referència a la seva capacitat de formular objectius i estratègies consistents que es reflecteixen en els seus interessos, i s'adeqüen als intents produïts per posar-los en pràctica en les activitats que emprenen. Per tant, aquesta és la raó per la qual l'individu es considera pràcticament i moralment responsable de les seves accions. Un fet que, per

exemple, no s'atribueix a les màquines, incapaces d'escollir en el mateix sentit (Doyal i Gough: 1994).

En definitiva, la teoria examina tres de les variables que afecten els nivells d'autonomia individual. En primer lloc, el grau de comprensió que una persona té de si mateixa, de la seva cultura i del que se n'espera com a individu en aquest context. En segon terme, la capacitat psicològica que cada individu té per formular opcions per si mateix. Per últim, les oportunitats objectives que permeten a les persones actuar en conseqüència (Faden i Beauchamp: 1986).

La promoció de l'autonomia i el desenvolupament personal com a impacte social de les polítiques culturals ha estat focus d'anàlisi per diversos autors. En primer lloc, es destaca que resulta fonamental que la mateixa societat eduqui les persones perquè sàpiguen identificar problemes i perquè, al mateix temps, apliquin les seves capacitats per resoldre'ls. És a dir, la promoció d'una actitud que impliqui formular-se preguntes que siguin bàsiques, utilitzant mecanismes com el d'observar i reflexionar sobre possibles respostes vinculades a la problemàtica. Ara, però, és important evitar caure en l'error de crear un discurs plàstic, i s'ha de buscar un lloc per a les noves formes de pensament (Harrison: 2007).

Un cop aquest procés queda integrat en el desenvolupament de les persones, es pot entendre un aspecte clau en què les polítiques culturals contribueixen a la construcció d'individus conscients de la seva responsabilitat i de les seves potencialitats. Les accions decidides i els resultats obtinguts són competència de la seva elecció final (Peaker and Vincent: 1990). Per tant, quan es produeix la vinculació entre el pensament i la responsabilitat és quan es pot afirmar que el diàleg entre les polítiques culturals i l'acció s'ha portat a terme (Haley: 2008).

D'altra banda, aquest tipus de retorn social de les polítiques culturals no ha estat només focus de recerques acadèmiques, sinó que polítiques culturals públiques com les d'Escòcia han defensat explícitament aquestes categories (Ruiz: 2004). El desenvolupament personal i autònom resulta necessari, per a aquestes polítiques, per diferents raons: la confiança creada entre les persones, l'ambició, el desenvolupament de coneixements, l'apreciació de les formes artístiques, la millora de l'autoestima i l'augment de les aptituds socials.

Tot i això, l'estudi subratlla que aquest tipus de retorn social no és només difícil de definir sinó que també és difícil de mesurar. No hi ha una metodologia consensuada que especifiqui com la població aconsegueix integrar aquestes aptituds, i quin és el grau de millora de la imatge personal de cadascú quan es desenvolupa l'autonomia personal.

En definitiva, les polítiques culturals contribueixen al desenvolupament de capacitats que permeten als ciutadans donar respostes de forma autònoma als

reptes que sorgeixen en un món en constant transformació. Es troben solucions actuals a noves i antigues problemàtiques. I així, la innovació i la creativitat de les persones es valora no només en termes econòmics, sinó també com a eines de transformació social.

Les polítiques culturals contribueixen al desenvolupament de l'autonomia personal i a la formació integral de les persones, tot impulsant les seves capacitats i el seu potencial creatiu. Aquest tipus de retorn social resulta clau en un moment en què aspectes com la innovació social adquireixen cada vegada més centralitat. L'aparició de nous models de treball en xarxa assenyalen que no només institucions formalitzades com les universitats o els instituts de recerca estan preparades per produir coneixement, sinó que altres col·lectius socials i culturals també desenvolupen processos d'innovació. La societat emancipada (que comprèn formes de relació, afeció, socialització, estructures de cooperació, intercanvis culturals, formes lingüístiques, migracions, etc.) desenvolupa coneixement i és una gran font de creativitat per a la seva pròpia estructura.

En definitiva, les polítiques culturals contribueixen a la comprensió i valoració de la creativitat i la innovació com a elements quotidians. La formació integral de les persones implica la revaloració de la seva subjectivitat com a element central de la creativitat. I les accions polítiques públiques faciliten la difusió de la cultura de la innovació ciutadana (Yproductions: 2008). En aquest sentit, la innovació social es converteix en un tipus de retorn social de les polítiques culturals. Es contribueix a la formació de les persones captant les seves capacitats per desenvolupar i implementar noves idees (productes, serveis i models) que busquen suplir carències socials. Davant els models externs que impulsen la instrumentalització de la cultura, les polítiques culturals poden promoure, a través de la innovació social, la instrumentalització de l'economia. La mateixa societat actua així de forma conscient i les persones estan més capacitades per prendre decisions davant el canvi vertiginós actual que s'està produint des del punt de vista social, econòmic i tecnològic.

3.7. Transformació de l'espai urbà

Les polítiques culturals generen el desenvolupament de processos democràtics i inclusivament de transformació de l'espai urbà, més enllà de l'ús instrumental de la cultura per a la regeneració urbana.

Sota les pressions del creixent nivell de competència entre ciutats basat en criteris de desenvolupament econòmic, des de mitjan la dècada de 1980 les polítiques culturals s'han convertit en una peça central d'estratègies globals de regeneració

urbana. Així, en alguns casos els decisors polítics busquen convertir determinats espais arquitectònics urbans de caràcter cultural significatiu en eines alhora de regeneració econòmica, cohesió social i orgull simbòlic compartit per la ciutadania (De Frantz: 2005).

Diferents estudis han identificat les evidències positives i negatives de l'impacte social d'aquests processos de regeneració urbana, on la cultura (i les seves polítiques públiques) han adquirit un paper nuclear. Entre els impactes positius de les iniciatives culturals s'han destacat la recuperació i reutilització d'edificis i espais en desús, la creació de nous espais públics i una major i més plural utilització de l'espai urbà. Aquest tipus d'iniciatives han aconseguit, com a retorn, la reducció dels nivells de contaminació, de les taxes de delictes, l'augment de la sensació de seguretat de la ciutadania i del sentiment d'orgull envers els espais públics. Determinades polítiques culturals han contribuït en les estratègies per contrarestar la creixent polarització socioeconòmica a les ciutats, així com el creixement i la concentració de pobresa i l'aparició d'espais i àrees considerades marginals i d'accés prohibit. També s'han desenvolupat iniciatives culturals que han aconseguit reduir el nivell de separació entre els actius centres urbans i les perifèries amb problemes d'accessibilitat i alts nivells de pobresa. (Bianchini: 1995; Bianchini i Bloomfield: 2004, Landry et al.: 2004)

Tanmateix, una estratègia de caràcter instrumental com aquesta també ha estat focus de diverses crítiques i l'evidència del seu impacte social negatiu és significativa. Les polítiques culturals urbanes no han aconseguit, en molts casos, evitar els aspectes nocius dels models internacionals de competència interurbana. En alguns casos, les estratègies de regeneració urbana han comportat efectes negatius per a les àrees de les ciutats on la cultura ha contribuït a impulsar un model de "ciutat 24 hores" (Evans i Shaw: 2004). Així, s'han tornat freqüents els conflictes d'interessos entre els residents en aquestes zones de les ciutats i els comerciants, o molts col·lectius socials s'han sentit exclosos i poc representats pel tipus de propostes culturals. A més, determinats processos de regeneració urbana han comportat l'increment desmesurat del valor de la propietat i el desplaçament dels residents i comerciants de les àrees intervingudes (ennobliment).

Actualment, una de les mirades sobre l'evolució de l'espai urbà més discutides i alhora més adoptades pels governs locals és la de la teoria de les classes i les ciutats creatives. Aquesta perspectiva, elaborada principalment per l'economista Richard Florida (2002, Knudsen et al: 2007), considera que la capacitat creativa d'una ciutat depèn de la seva densitat en els nivells de talent, tolerància i tecnologia. Les ciutats capaces de comptar amb un entorn culturalment dinàmic, tolerant, obert a la diversitat, resulten atractives per a persones creatives. Això genera una alta densitat de capital creatiu, que combinat amb la presència d'emprenedors i empreses innovadores, permet el desenvolupament i la

transformació del territori. La regeneració laboral i el creixement econòmic són part dels efectes que poden tenir el desenvolupament d'una política cultural que doni suport a aquest model.

Per a Richard Florida, les polítiques públiques necessiten promoure una estructura social de la creativitat, que afavoreixi l'establiment d'un ecosistema o hàbitat en què les múltiples formes de creativitat puguin desenvolupar-se. Les ciutats amb una alta densitat d'institucions, organitzacions i activitats artístiques i culturals estan en millors condicions per afrontar els reptes del canvi en els models de desenvolupament econòmic. Per tant, la presència d'homosexuals, o el que Florida engloba sota la categoria de bohemis (artistes, músics, escriptors, etc.) resulta un indicador de l'obertura, la tolerància i la capacitat creativa de les ciutats. Cosa que, en definitiva, resulta una mesura del seu potencial d'atracció de capital creatiu i, per tant, de les seves capacitats d'innovació i desenvolupament econòmic.

Ara bé, algunes de les crítiques més significatives a la perspectiva de les ciutats i les classes creatives assenyalen que els efectes negatius d'una estratègia d'aquest tipus són considerables. La implementació ràpida i acrítica de les idees impulsades per Florida per part de molts governs locals incrementa el nivell de competència interurbana i, amb això, la implicació de la ciutadania en projectes de regeneració superficials i processos d'ennobliment (*gentrification*) (Peck: 2005). Si bé és cert que Florida assumeix que les ciutats més creatives presenten grans nivells de desigualtats socioeconòmiques, considera que les pròpies classes creatives són les que han de resoldre aquests reptes. Altres actors i altres maneres de fer política (basades en organitzacions o col·lectius de base ideològica) són obsolets en aquests processos.

En aquest sentit, una manera alternativa d'enfocar el retorn social de les polítiques culturals impulsa la promoció d'un ambient cultural actiu com a part de la construcció comprensiva de la ciutat. Es tracta d'incorporar diferents actors als processos de governança urbana, però sense deixar de tenir en compte la complexitat de les noves i antigues desigualtats a les ciutats, com ara els nivells de pobresa o la falta de sostenibilitat de determinades estratègies de regeneració. D'altra forma, les polítiques de promoció de la creativitat, més que civilitzar el desenvolupament econòmic, el que estaran impulsant és la mercaderització (*commodification*) dels recursos culturals i de la mateixa idea de tolerància (Peck: 2005). Així, doncs, el valor públic de la cultura es veu convertit en actiu econòmic al servei del règim de competència entre les ciutats, i acaben important més els efectes que tot plegat té en la "marca" de ciutat cap a l'exterior, que els impactes positius que això generi o no amb relació als residents. Es perden d'aquesta manera moltes de les potencialitats intrínseques de les polítiques culturals i l'efectivitat del seu retorn social.

Així doncs, analitzar els efectes socials de les polítiques culturals tot tenint en compte qui en resulta afavorit o no en termes de desenvolupament econòmic (guanyadors i perdedors) resulta una perspectiva necessària. Més enllà del model de polítiques culturals implicat directament i de forma instrumental amb els processos de regeneració urbana, resulta fonamental assenyalar el caràcter i la naturalesa plural de la cultura, el seu valor públic. I no només perquè promou la mobilització col·lectiva per gestionar i superar conflictes d'interessos polítics i econòmics, sinó perquè el seu component simbòlic permet portar al camp deliberatiu aquells conflictes identificats. Un dels casos estudiats com a alternativa al model de polítiques de regeneració urbana ha estat el de la ciutat de Viena (De Frantz: 2005). Un conjunt de decisions polítiques vinculades a la construcció d'equipaments culturals al centre històric i les respostes ciutadanes han estat analitzades com a cas significatiu. L'estudi demostra com els conflictes simbòlics amb relació al paper de la cultura a la ciutat van aconseguir transformar un projecte de regeneració urbana en un procés deliberatiu obert de transformació plural de l'espai públic, amb un paper destacat dels mateixos residents. La governança urbana incorpora així com a retorn social de les polítiques culturals l'increment de la participació ciutadana i la transformació de l'espai públic basat en criteris democràtics.

En definitiva, les polítiques culturals, especialment en l'espai urbà, poden contribuir al desenvolupament d'un espai polític inclusiu i una esfera pública plural, amb veus diverses, amb dissensos però també amb consensos. Els seus protagonistes troben llocs d'expressió a l'acció cultural promoguda per les polítiques públiques, i prenen part en la construcció de les representacions que altres fan sobre ells mateixos. El retorn social de les polítiques culturals s'expressa en la recuperació de la ciutat com a projecte col·lectiu, al mateix temps que s'amplien els horitzons culturals i es millora la capacitat de qualsevol persona per redissenyar la vida quotidiana i l'esfera pública (Bianchini i Bloomfield: 2004, Borja: 2003).

3.8. Noves centralitats

Les polítiques culturals contribueixen a la generació i el reconeixement de noves centralitats, més enllà de l'espai urbà. En moltes ocasions, aquests processos impliquen la revitalització de les economies de les comunitats locals.

L'espai urbà és el lloc on es desenvolupen una gran part de les accions i activitats socials i on es generen coneixements útils per a l'evolució de les societats. El territori urbà, per definició, disposa de la infraestructura suficient perquè les

persones desenvolupin totes les activitats econòmiques, socials i culturals necessàries en aquest sentit.

Actualment, però, a les ciutats s'està produint un creixement il·limitat, que es tradueix en el col·lapse creat per la congestió que actualment viuen els centres urbans. Aquest fet provoca que es busquin noves alternatives a aquestes centralitats tan concentrades. És en aquest sentit que s'identifiquen dos tipus de retorn social de les polítiques culturals. Per un costat, les polítiques culturals permeten que es generin i reconeguin noves centralitats vinculades al desenvolupament de les comunitats locals, que funcionen o són interpretades com a nous jaciments de coneixements. D'altra banda, el retorn social de les polítiques culturals es tradueix en la revitalització de les economies de les comunitats locals. En definitiva, es pot afirmar que es potencia i es generen noves centralitats d'espai, per tal d'obtenir un creixement enriquidor més enllà de les cavitats urbanes. Al mateix temps, es promouen les relacions socials en aquelles zones locals més desfavorides.

En aquest sentit, diferents països han aconseguit implementar estratègies per la revitalització d'economies de comunitats locals. Les polítiques culturals australianes estan entre les que més aposten per aquesta dinàmica. L'any 2002 el govern va fer uns estudis en col·laboració amb els Programes d'Enfortiment Regional, on s'identificà la necessitat d'una reforma institucional, específicament en les institucions financeres, per aconseguir un treball més proper amb les comunitats locals i regionals, sempre partint des d'un àmbit que encara no s'havia explotat, com són les polítiques culturals (Mills, Brown: 2002).

Les comunitats locals havien experimentat uns importants canvis demogràfics, com ara la despoblació de determinades zones, o l'arribada de nous residents, i això afectava directament el medi local (Mills, Brown: 2002). Amb l'objectiu de millorar les oportunitats dels ciutadans d'aquelles àrees i potenciar la generació de nous coneixements, el programa va promoure en determinades zones locals el desenvolupament d'aptituds per millorar els grups locals, la creació de comunitats més integradores, el restabliment de sentiments de reciprocitat i la creació de processos i tècniques de consulta (Kenyon i Black: 2001). Entre els casos més destacats la publicació subratlla la recuperació i la difusió de les celebracions tradicionals i la creació de festivals artesans i activitats artístiques.

Així doncs, el retorn social de les polítiques culturals s'identifica amb el foment de les relacions entre les comunitats locals i un públic més ampli, així com amb organitzacions del tercer sector. S'aconsegueix, doncs, la millora del desenvolupament econòmic i social de les comunitats. D'altra banda, la creació de noves expressions artístiques relacionades amb el medi local provoca, entre d'altres aspectes, la generació de nous coneixements i noves alternatives de

mercat, l'impuls dels petits comerços, el foment dels artistes locals, i la promoció de la cohesió social amb implicació dels grans propietaris en l'entorn comunitari.

El Programa d'Enfortiment Regional (2002) va identificar que la solució radicava en les polítiques locals australianes (des d'una perspectiva mai explotada com la de les polítiques culturals). S'havia de donar suport a la difusió de nous valors relacionats amb el desenvolupament de la cooperació, la bona voluntat i la tolerància, dins de les institucions. El redisseny de les institucions era necessari per reviuir el concepte de comunitat, per entendre'l dins d'un context cultural d'aprenentatge basat en el capital social. Es van revisar alguns aspectes concrets, com ara la vinculació de la dona en més activitats, l'aportació d'un rol més central de les arts i l'avaluació dels drets de propietat des d'una perspectiva més cultural (Falk and Kingma, 2000). Es van promoure iniciatives en les regions més afectades, com el foment de nous plans d'agricultura (lligat a tradicions culturals), la creació de noves indústries, l'administració dels recursos naturals, la promoció del turisme, la millora de les infraestructures socials i finalment, el suport del desenvolupament dels joves. Com a resultats es va aconseguir promoure la viabilitat econòmica i social de les comunitats, tot reforçant la cohesió social, i a més a més, es va impulsar l'autonomia de les zones locals en la gestió dels seus propis recursos naturals (Mills, Brown: 2002). Casos semblants els podem trobar en les dinàmiques de recuperació cultural i econòmica a zones del sud de França, utilitzant i recomponent fets històrics com els dels càtars.

En definitiva, es pot afirmar que aquest retorn social, provoca explorar i reformular les connexions tradicionals de cada territori amb el seu present, per tal de produir un desenvolupament comunitari en aquestes zones locals. D'aquesta manera es generen nous valors i coneixements a les relacions ja existents i s'arriba a una millor valoració de les pròpies necessitats d'aquestes àrees.

3.9 Reinterpretació del paisatge

Les polítiques culturals generen un canvi significatiu d'actitud en la perspectiva d'interpretació del paisatge. Es reinterpreta així el paisatge com a construcció cultural i, per tant, col·lectiva. Augmenta la consciència col·lectiva i la preocupació per la sostenibilitat.

Les transformacions que el paisatge experimenta constantment, a causa de l'expansió del fenomen urbà en el territori i del desenvolupament de la capacitat tecnològica de transformació de la naturalesa, cada vegada arriben a ritmes més accelerats. Durant els segles XVIII i XIX, l'evolució de la societat estava més marcada per una dinàmica de desenvolupament industrial, mentre que al segle

xxi, les propostes d'ordenació territorial van més encaminades a la combinació del binomi cultura i naturalesa (Coria: 2008).

Davant d'aquest canvi de perspectiva, en els últims temps s'aposta per una reinterpretació del paisatge, que passa per reconèixer que aquest és una construcció cultural, i per tant, col·lectiva. El retorn social de les polítiques culturals es reflecteix, en aquest sentit, en el canvi de conscienciació de les persones respecte del paisatge i la participació activa en la seva gestió. Les polítiques culturals poden ser fonamentals per ajudar els individus a tenir una perspectiva més àmplia de la sostenibilitat del paisatge i impulsar la creativitat, la imaginació i els punts de vista que permeten contribuir a la seva transformació (Haley: 2008). Amb tot aquest conjunt d'aspectes, es poden arribar a impulsar noves mesures i elaborar propostes de protecció, gestió i ordenació del paisatge, dins d'un marc de desenvolupament sostenible.

Segons el comitè científic ICOMOS-IFCA (International Council on Monuments and Sites i International Flight Catering Association), organitzacions internacionals que estableixen criteris per indicar quins llocs paisatgístics tenen caràcter patrimonial, a escala nacional o per a la humanitat, un paisatge cultural és aquell indret on hi ha una apreciació cultural, amb un significat important en l'herència cultural i en la memòria col·lectiva de la humanitat (ICOMOS-IFCA: 2007). És a dir, el paisatge és una realitat física de la qual cal reformular la concepció, com a representació cultural. Es pot concebre com un producte social, com una projecció cultural d'una societat en un espai determinat des d'una dimensió material, espiritual i simbòlica (Nogué: 2007). De fet, com que aquesta interpretació del paisatge és quelcom vinculat a l'ésser humà, es fa necessària l'elaboració d'uns conceptes que el determinin, cadascun d'ells, per tal d'atorgar diferents graus i valors. Per tant, les polítiques culturals tenen un paper fonamental en aquest sentit.

La participació ciutadana impulsada per les polítiques culturals es converteix, doncs, en el mecanisme a través del qual els ciutadans s'impliquen en el disseny del paisatge i contribueixen a decidir sobre les polítiques que s'hi apliquen. Per exemple, l'impuls d'un ús més profitós de les energies, la creació d'un diàleg més contundent entre economia i medi—per exemple, entre empreses que fan servir en la seva producció recursos naturals i les necessitats de protecció del territori que la població d'aquests indrets necessita (Haley: 2008)—, la conservació de l'espai natural i la protecció dels recursos naturals en general. Sense la participació ciutadana, doncs, és impossible avançar cap a una nova cultura territorial basada en una gestió sostenible dels recursos naturals i patrimonials, i cap a una concepció del paisatge considerada en el seu conjunt (Nogué: 2007). Amb aquesta dinàmica es pot evitar la generació de territoris sense vinculació

entre la població dels indrets concrets i els actors que el fan servir, i en general es contribueix al desenvolupament de la comunitat cultural.

4. Els indicadors: l'avaluació del retorn social de les polítiques culturals

Com s'ha explicat en apartats anteriors, comprendre la magnitud dels beneficis generats per les polítiques culturals requereix una aproximació integral. Dins d'un plantejament estratègic de les polítiques culturals, esdevé necessari replantejar el discurs sobre el retorn social d'aquestes polítiques, tot posant èmfasi en la pròpia complexitat que envolta aquest tema. Els indicadors requereixen una mirada específica, que permeti una anàlisi concreta de l'impacte que les arts i la cultura tenen sobre qüestions d'alta significació política, com ara la cohesió social, la innovació (econòmica i social), la regeneració d'espais, la creativitat, etc.

La literatura internacional sobre els indicadors culturals es desenvolupa de forma significativa a partir de principis dels anys setanta. Des de llavors, l'elaboració d'aquests indicadors ha constituït una part important de la política de recerca a escala internacional. No obstant això, amb les teories desenvolupades i les experiències de recerca, es va comprovar que els indicadors no podien ser aplicats de forma uniforme a les diferents polítiques culturals i als casos de cada país o regió (Gouiedo: 1993). És per això, que per exemple, l'Institut d'Estadístiques de la UNESCO, que des dels anys setanta es nodria de referents comuns a totes les polítiques culturals per formular teories d'indicadors de caire més generalista, amb el temps va decidir abandonar la recollida sistemàtica i universal dels indicadors (Bonet: 2004). Com que el tema dels indicadors suscita qüestions analítiques i teòriques de gran complexitat i varietat, elaborar-ne una sistematització global i homogènia és molt difícil.

Tot i això, sí que hi ha un cert acord en la literatura acadèmica sobre el canvi produït en el model d'avaluació de les polítiques culturals. Hom considera que s'ha passat d'una perspectiva centrada en la consideració de valors estètics i instrumentals de les arts i la cultura, a una mirada més real i complexa, que inclou el retorn social que se'n genera, sense ignorar, però, l'impacte econòmic que tota activitat cultural comporta. Per tant, sí que ens situem davant d'un nou clima d'actuació en el marc de les polítiques culturals, fruit del desenvolupament creat pel propi sector cultural, on les expectatives de futur queden remarcades i es deliberen a partir de les implicacions econòmiques, però també, socials i polítiques de la cultura (Belfiore: 2006).

Llavors, aquest canvi ens situa en un nou paradigma on els valors tradicionals que envoltaven el tractament dels indicadors culturals canvien i s'aposta més per factors com ara:

- Un reconeixement més ampli dels elements afectius que l'experiència, la pràctica i la identitat cultural proporcionen, tot i que no es deixa de banda les dades econòmiques que aquestes pràctiques proporcionen.
- Es fa un esforç intencionat per buscar un model d'avaluació que pugui contemplar i incorporar l'ampli ventall del valor públic de la cultura.
- S'adopten conceptes, que en un principi són molt amplis i fàcils d'interpretar malament, com ara: la inclusió social, la diversitat, la confiança en l'esfera pública, etc.
- Es promou una cultura forta, enlloc d'una cultura dèbil dedicada només a la producció de beneficis complementaris i/o auxiliars. (Holden: 2006)

Amb aquest nou paradigma se certifica que no tots els impactes són susceptibles de ser mesurables de forma directa i homogènia. A més a més, si es pretenen avaluar dins d'un procés realista i fiable, algunes de les perspectives universalistes de determinats autors queden obsoletes. Per exemple, les teories de Matarasso (1997) han estat criticades amb el temps, per haver proposat un "disseny fluix que correspon a una base d'execució i concepció també fluixa" (Belfiore: 2006). Segons Belfiore, a la seva proposta d'avaluació li manca validesa interna: hi ha ambigüitat tant a l'hora de fer els plantejaments previs, com en el moment d'analitzar els resultats obtinguts. La incorporació, per part de moltes administracions públiques, de la metodologia d'avaluació d'aquest autor, va provocar que aquestes acceptessin un nombre força alt d'estadístiques, que al final, quedaven totalment fora de context. No s'apropaven al que realment es volia identificar sinó que només buscaven establir un *near consensus* (consens aproximat). És a dir, el fet d'utilitzar directament les estadístiques com a indicadors clau no podia funcionar. En definitiva, la informació proposada a l'estudi de Matarasso (1997) només pot ser utilitzada com a eina de treball si se'n fa una selecció prèvia i acurada. Per exemple, resulta clau no caure en la dinàmica causa-efecte de la participació en les arts, i també és fonamental intentar no transformar els fets anecdòtics en afirmacions contundents (una col·lecció de dades de projectes i participants no s'ha de traduir de forma automàtica en un informe d'avaluació sòlida) (Belfiore:2006).

Finalment, a l'actualitat, tant a escala internacional com en la recerca present, es busca la forma més adient i correcta d'identificar indicadors que ajudin a tenir un control més clar dels beneficis socials finals de l'acció cultural. Com que es busca evitar el bosc d'indicadors que acaben per perdre la capacitat d'assenyalar i destacar fenòmens particulars, s'adopta una postura que deixa de costat la intenció de voler cercar un model comú i estandarditzat.

Així doncs, en els apartats següents, la recerca se centra en l'anàlisi de la bibliografia internacional sobre els indicadors aplicats al retorn social de les

polítiques culturals; s'identifiquen els avantatges i els perills que aquests indicadors poden tenir i l'ús que se n'està fent en altres països; alhora, es desenvolupa una proposta aplicada a l'estudi en qüestió.

4.1. Utilitats i perills de l'ús d'indicadors en avaluació de polítiques públiques

L'esforç per identificar indicadors clau per mesurar l'acció de les polítiques culturals públiques s'explica per la necessitat que els poders públics perceben de disposar d'una eina útil per assolir majors nivells d'eficiència i equitat en l'assignació de recursos públics. Es tracta d'aconseguir de forma sistematitzada informació que pot resultar d'utilitat en el moment de prendre decisions concretes i que pot assemblar-se a una fotografia que mostra la realitat social actual.

Tot i això, és important assenyalar el que alguns autors, com ara Peter Smith (1995), adverteixen amb relació al món dels indicadors en l'esfera del sector públic. Smith ha detectat que poden haver-hi diversos problemes disfuncionals i fenòmens sorgits com a conseqüència d'una mala gestió dels indicadors i les dades. En general, això succeeix perquè bàsicament l'últim criteri per jutjar si un indicador és útil o no, és veure quin grau de magnitud tenen els beneficis amb relació als costos. Per tant, aquesta fórmula acaba no sent l'adient per elaborar-los. Això provoca que s'acabi fent servir una filosofia de model de control i producció inadequada.

És important destacar quins són els vuit fenòmens que l'autor identifica dins del marc dels indicadors del sector públic, per tal de tenir-ho present a l'hora de proposar aquells que poden mesurar el retorn social de les polítiques culturals. Aquests fenòmens són els següents: **visió de túnel, suboptimització, miopia, fixació en la mesura, representació equivocada, interpretació equivocada, manipulació, ossificació.**

Tots aquests fenòmens tenen un tret comú, i és que sorgeixen de la manca de congruència entre els objectius dels actors principals i els de l'agent final. Si mirem amb una perspectiva més àmplia podem observar que entre aquests fenòmens hi ha problemes de base comuna:

Taula 4. Característiques generals dels fenòmens:

Fenòmens	Característiques generals comunes
Visió de túnel	Fenòmens donats com a resultat de la congruència generada per la divergència entre els objectius de les organitzacions i la manera de mesurar-los i avaluar-los
Suboptimització	
Miopia	
Fixació en la mesura	Aquests fenòmens són resultat de la inhabilitat per mesurar fenòmens complexos amb un cert grau de precisió i fidelitat
Representació equivocada	
Interpretació equivocada	Reflecteix la inhabilitat per processar les dades i les estadístiques correctament
Manipulació	
Ossificació	Fenomen vinculat a la incapacitat per respondre a noves circumstàncies

Font: elaboració pròpia a partir de l'article de Peter Smith (1995)

A continuació es presenta una breu descripció de cadascun dels fenòmens:

- **Visió de túnel:** efecte que succeeix quan en la gestió dels objectius del sector públic es posa més èmfasi en la part dels aspectes quantificables en detriment dels efectes inquantificables. Per exemple, els serveis de maternitat del Servei de la Salut Nacional del Regne Unit (UK National Health Service), solen utilitzar bàsicament un indicador funcional, que és l'índex de mortalitat prenatal. Aquestes dades són importants, ja que reflecteixen un aspecte molt important, que és l'efectivitat dels serveis maternals. No obstant això, s'haurien de tenir presents també altres objectius importants no quantificables per reforçar aquesta millora, com ara: la minimització de handicaps dels infants que sobreviuen, o la intensificació de la idea de tenir mares més sanes en tot el procés d'embaràs i naixement del nadó.
- **Suboptimització:** aquest fenomen es produeix quan els gestors públics de les organitzacions confonen els objectius individuals amb els objectius de les organitzacions com un tot. Llavors, es cau en l'error de veure els resultats com a efecte d'un esforç d'equip (ja sigui de gran o petit format) i es deixa de banda l'esforç produït individualment.

Un dels exemples més significatius en aquest sentit és el desenvolupament dels indicadors que prenen com a mesura de l'actuació el nombre d'expedients resolts (per exemple, per un membre de la policia) sobre el total. Així doncs, es poden generar incentius per a la destrucció o reducció del nombre total d'expedients que es presenten oficialment.

El problema de la suboptimització tampoc és fàcil de resoldre. Els avaluadors del sector públic necessiten reconèixer que es fa un treball en equip general,

sí, però també individualment, sobretot en el moment de tractar el tema dels incentius beneficiaris en un mecanisme formal de control.

- **Miopia:** aquest efecte el provoca una característica comuna a la gran majoria de les activitats que es porten a terme en el sector públic, i és que els resultats d'aquestes activitats només es poden contemplar i apreciar a llarg termini. Aquest fenomen provoca que moltes de les activitats econòmiques que gaudeixen d'un nivell òptim en el moment de produir béns públics, no es puguin percebre pels ciutadans de forma immediata i a curt termini, ja que els beneficis comencen a ser vàlids després d'un llarg període. Això vol dir que els indicadors tendeixen a perdre eficàcia i confiança als ulls de la resta dels agents del sector públic.

Per exemple, aquest efecte es produeix quan al moment de mesurar l'èxit dels cursos de formació laboral per a persones aturades s'utilitza com a indicador la inserció laboral en un període de sis mesos. És a dir, es valora com a indicador d'èxit que la persona que ha estat formada hagi aconseguit un lloc de treball en els sis mesos posteriors al curs, però més enllà d'aquest període no es fa cap tipus de seguiment.

- **Fixació en la mesura:** un problema generalitzat en el sector públic és la dificultat per desenvolupar indicadors que reflecteixin els objectius de les organitzacions i siguin útils per avaluar-los. És a dir, quan una mesura no pot arribar a captar de forma global totes les dimensions associades a l'objectiu en qüestió, els actors participants poden acabar formulant estratègies per millorar la pròpia mesura, però no pas els objectius en si. Per tant, quan es produeix una actuació ben reconeguda en el sector públic, s'acaba emfatitzant més la pròpia mesura escollida i utilitzada, i no se subratlla l'èxit de l'objectiu plantejat en si mateix.

Així doncs, fenòmens com ara les migracions o les eleccions són els resultats per expressar la satisfacció amb relació a la mesura adoptada.

- **Falsa representació:** aquest fenomen succeeix dins del marc d'exercici de control de les organitzacions del sector públic. Es detecta quan els gestors públics queden incentivats per tal de manipular les dades (que tenen sota control), de forma que intenten demostrar que les actuacions desenvolupades per les seves organitzacions són més avantatjoses. Llavors es produeix una manipulació deliberada de les dades presentades, que es diferencien significativament dels resultats de les accions públiques.

Per exemple, si un metge té la possibilitat de situar un pacient particular en dos grups de diagnosi relacionats, tindrà un fort incentiu per escollir aquell grup que maximitza la seva aparent quantitat de treball.

- **Falsa interpretació:** molts dels processos de producció en el sector públic són immensament complexos, de manera que es torna difícil construir un model realista per avaluar-los. La falsa interpretació es produeix quan moltes de les organitzacions d'aquest sector han de continuar operant, tot i les dificultats de l'entorn local, a diferència de les empreses, que davant de condicions adverses poden cessar les seves activitats.

Fins i tot, encara que les dades disponibles sobre el sector públic fossin una representació perfecta de la realitat, el problema d'interpretar els senyals que sorgeixen d'aquestes dades és un exercici extremament complicat per a les organitzacions en qüestió. En definitiva, sembla que la racionalitat instrumental pot causar que, de forma sistemàtica, el controlador interpreti malament les dades i acabi enviant un senyal polític fals a l'agent.

Aquest fenomen es caracteritza per 5 raons per les quals, per exemple, dues organitzacions poden arribar a presentar resultats contradictoris obtinguts amb els mateixos indicadors i dades: pel fet de treballar amb diferents objectius, pel fet d'operar en diferents entorns, per fer servir diferents mètodes de mesura o per l'existència de diferents nivells d'eficàcia, entre les dues organitzacions.

Per exemple, aquest fenomen es produeix al sistema educatiu del Regne Unit. El govern central va decretar que els resultats dels exàmens públics de totes les escoles de l'estat s'han de publicar en un format de *league tables* (classificacions gairebé en forma de taules de competicions). Aquesta iniciativa intenta dotar els pares de més eines en el moment d'escollir escoles per als seus fills. Tot i això, aquest decret ha estat fortament criticat per molts professors i pares. S'argumenta que interpretar les dades sense tractar-les i contextualitzar-les prèviament pot donar peu a inferències errònies sobre el funcionament real de les escoles.

- **Manipulació (*gaming*):** efecte que succeeix quan es produeix una manipulació deliberada per tal d'assegurar l'avantatge estratègic. És a dir, mentre que l'efecte de la falsa interpretació distorsiona el comportament presentat, el *gaming* és un equivalent a la manipulació del comportament actual. Per exemple, a l'antiga Unió Soviètica s'oferia als gestors públics incentius per a la millora de la seva productivitat. El problema principal d'aquests incentius era que s'atorgaven a partir de l'augment de la productivitat amb relació al període immediatament anterior. Per tant, els agents mantenien un nivell modest de productivitat durant tot el període, manipulant així el seu rendiment (al·legant estar-hi condicionats per factors externs) fins a aconseguir l'augment mínim necessari per obtenir l'incentiu.

Hi ha un bon nombre d'estratègies per minimitzar aquest efecte. En primer lloc, utilitzar una varietat significativa d'indicadors, fet que pot compensar la manipulació d'algun d'aquests. També és adient que el controlador mantingui certa inseguretats sobre quins aspectes poden influir en el salari dels agents.

- **Ossificació:** una de les virtuts més aclamades dins d'un marc de mercat competitiu és l'oferiment constant dels empresaris de nous incentius i noves oportunitats. En contrast, al sector públic es fan servir esquemes de mesura burocràtics, que poden inhibir la innovació i portar a l'ossificació. És a dir, a la paràlisi organitzativa per un sistema massa rígid d'avaluació del rendiment. El funcionament del sector públic fa que la forma d'actuació s'hagi d'escollir amb molta antelació, i per tant, les noves amenaces i oportunitats que apareixen en el moment real acaben sent ignorades pels mateixos agents.

L'única solució per minimitzar els efectes d'aquest fenomen, és assegurar que els agents puguin ser premiats si demostren tenir l'habilitat d'anticipar-se a les noves oportunitats i la capacitat d'adaptar-se a les noves circumstàncies que es puguin presentar.

Les estratègies generals per aconseguir un millor rendiment social del sector públic són les següents:

- implementar esquemes d'indicadors de rendiment a tot el personal (independentment del nivell).
- retenir la flexibilitat en la utilització dels indicadors, i no confiar en aquests exclusivament amb propòsits de control.
- buscar quantificar qualsevol objectiu, encara que sigui elusiu.
- mantenir els indicadors sota control i revisió constant.
- mesurar la satisfacció de l'usuari.
- buscar interpretacions expertes per als esquemes sobre indicadors.
- mantenir l'auditoria cautelosa de les dades.
- cultivar en el personal carreres amb perspectives a llarg termini.
- desenvolupar punts de referència independentment de les activitats passades.

A part d'aquests vuit fenòmens s'ha d'evitar també en el moment de formular els indicadors confondre estadístiques amb indicadors. Per exemple, una estadística estimada del nombre de persones que treballen en el sector cultural no és cap indicador per si mateix, perquè no especifica cap mesura relativa. L'estadística després necessita ser contrastada i comparada amb informació addicional. Un

altre exemple on s'expressen dades absolutes sense contextualització és la comparació entre el nombre de llocs de treball del sector cultural d'un país i d'un altre. Aquesta informació acaba no sent clara, ja que s'hauria de contemplar també, com a mínim, la població general de cada país i l'evolució o la tendència al llarg dels anys en cada territori.

Així doncs, en el moment de construir indicadors per avaluar les polítiques culturals cal tenir en compte que no només es tracta d'una tasca tècnica. Els indicadors han de poder reflectir una perspectiva complexa i prou àmplia del fenomen social que es busca mesurar. Fins i tot, una prova de l'envergadura i qualitat d'un indicador és la seva capacitat per donar compte de diferents aspectes de la realitat social a partir d'una mateixa mesura. I per aconseguir aquest nivell d'amplitud es considera que la construcció d'indicadors ha d'implicar un procés on participin els agents que probablement siguin els futurs avaluats. I això inclou els membres dels diferents subsectors de l'àmbit de la cultura, però fonamentalment representants i responsables d'altres polítiques públiques socials.

4.2. Indicadors per a les polítiques culturals: estat de la qüestió

Actualment, en els indicadors de les polítiques culturals, en general, es busca sobretot un punt d'equilibri entre indicadors qualitius i quantitius. Les recerques se centren en la captació de dades culturals com, per exemple, les dades sobre el consum cultural, per tal d'identificar les tendències, però també l'actitud de la ciutadania envers les arts i la cultura.

Els resultats de les recerques desenvolupades sobre les anomenades ciutats creatives (com per exemple: Boston, San Francisco, San Diego, Seattle, Dublin, Bangalore, etc.) s'utilitzen com a referència per a altres estudis que incorporin indicadors culturals. Això succeeix no només perquè en aquestes ciutats les indústries del cinema i la música tenen un alt nivell de producció (i hi ha una competència significativa entre publicistes, dissenyadors i arquitectes) sinó perquè s'ha tingut l'oportunitat de desenvolupar-hi aquests tipus d'estudis. Les anomenades *ciutats creatives* poden ser atractives com a àmbit d'estudi perquè acaben sent pioneres en els serveis en línia, i això produeix una forta demanda de productes culturals, i també digitals, per part dels consumidors. En definitiva, totes aquestes característiques fan més identificable el retorn social de les polítiques culturals en el moment d'avaluar-lo.

És important, però, destacar que hi ha una tendència majoritària (tot i la complexitat prèviament tractada) entre els autors i els governs a establir propostes concretes per treballar els indicadors en el marc del retorn social de les polítiques

culturals (Goueido: 1993). Els indicadors desenvolupats intenten mesurar tant els aspectes econòmics com socials del fenomen de les polítiques culturals. Es reconeixen així aspectes com ara la deliberació pública, els drets culturals, la integració cultural i la diversitat. En aquest sentit, es fa un intent per buscar que els principis que serveixen per elaborar els indicadors culturals es puguin relacionar amb sistemes estadístics internacionals.

De fet, l'aspecte que queda més reflectit a l'hora de formular indicadors per avaluar el retorn social és el capital social. La valoració d'aquest factor es fa combinant indicadors quantitius i qualitius (com s'ha dit prèviament), complementats, però, amb tècniques d'investigació com: l'observació participant, l'anàlisi en profunditat d'entrevistes, la creació de focus i grups de recerca, etc. Per tant, l'anàlisi del capital social permet establir propostes per mesurar la fortalesa d'una comunitat. És important, en aquest sentit, comptar amb dades sobre el grau de participació i voluntariat en una comunitat, com per exemple:

- quin és el nivell de donacions i patrocinis per a activitats culturals.
- quantes activitats artístiques i culturals estan vinculades amb organitzacions de la societat civil (ONG, etc.)
- quina és la contribució d'activitats culturals que generen participació i confiança individual, capacitat d'autoexpressió, etc.

En definitiva, com s'indicava prèviament, abordant la literatura internacional es comprova que no es pot accedir a una informació sobre l'avaluació del retorn social sistematitzada i aplicable de forma directa per a tots els països. Però sí que és possible accedir a una classificació generalista on els diversos indicadors es poden agrupar en sis categories diferents. Aquesta classificació s'ha elaborat segons la intenció primària dels indicadors (ja que més d'un podria ser rellevant per a més d'una categoria) (Simons i Dang: 2006). Alguns indicadors intenten mesurar l'impacte de la cultura en la població general, o en determinats subgrups, i d'altres són més apropiats per mesurar el retorn social a escala nacional, provincial, municipal o fins i tot en una organització. A més a més, els indicadors de cada categoria queden dividits en dos subgrups: aquells que tenen l'objectiu de mesurar en clau quantitativa (per exemple, el nombre d'equipaments, el volum de les activitats, l'assistència del públic, etc.) o en clau qualitativa (per exemple, percepció de la connexió amb la comunitat, percepció dels beneficis personals, etc.).

4.2.1. Indicadors culturals sobre la millora del medi ambient i regeneració d'espais

L'art i la cultura com a eina de regeneració—no només urbana—han esdevingut elements significatius especialment al Regne Unit i als EUA. En els últims anys hi ha hagut una pressió creixent per determinar quins són els esforços que cal desenvolupar en aquest àmbit. Entre els efectes de les polítiques culturals s'ha mencionat la conservació del patrimoni, la millora del medi ambient, la reducció del crim, la sostenibilitat social, i per últim, el creixement dels llocs de treball i el desenvolupament de l'economia d'un territori. Des d'una perspectiva de regeneració d'espais, aquests indicadors busquen mesurar com i per què determinats llocs resulten qualitativament atractius per viure-hi.

Alguns dels indicadors quantitius més utilitzats són:

- el nombre d'esdeveniments i d'organitzacions culturals
- la contribució econòmica dels clústers o dels territoris on es troben les empreses culturals
- el nombre d'obres i espais arquitectònics declarats d'interès patrimonial

Els indicadors qualitius inclouen:

- la manera en què el patrimoni es contempla en els plans urbanístics
- l'atractiu del veïnat per a nous creadors
- avaluacions estètiques qualitatives de l'entorn físic
- art públic creat pels mateixos residents

4.2.2. Indicadors culturals sobre el benestar individual i el desenvolupament personal

Una part significativa de l'atractiu de les arts ha estat sempre la seva habilitat per transformar l'individu. Tot i això, la transformació espiritual i personal és difícil de mesurar quantitativament. Els estudis acostumen a treballar i definir aquests efectes com a dependents d'indicadors que mesuren la freqüència amb la qual es practiquen i es participa d'activitats culturals i artístiques.

Els indicadors quantitius tendeixen a fer preguntes del tipus:

- quantes persones participen com a públic del sector de les arts?
- quants artistes professionals o voluntaris hi participen?

Aquests estudis solen diferenciar els indicadors passius (com l'assistència a esdeveniments culturals) i els indicadors actius (com el nombre d'hores d'artistes i voluntaris que contribueixen a les arts). En aquest sentit, caldria tenir en compte

tant els artistes amateurs com els professionals, el nombre d'hores de voluntaris que queden pagades, la producció artística que queda remunerada, etc.

Els indicadors qualitatius tendeixen a ser més directes en el moment de mesurar el desenvolupament personal i l'estat de benestar dels individus:

- la percepció de la comunitat sobre els beneficis personals de la cultura
- el nivell de satisfacció del públic
- el percentatge de persones que valoren la cultura com a transformació o desenvolupament espiritual

4.2.3. Indicadors culturals de capital social i construcció comunitària

Com que la diversitat cultural i ètnica ha anat creixent en els països occidentals en les últimes dècades, els responsables polítics es mostren interessats per saber com han afectat els canvis demogràfics el sector de les arts, i com aquests canvis influeixen la comunitat.

Els indicadors quantitius intenten mesurar la connexió entre diversos subsectors d'una comunitat. Així, es recullen dades com:

- el nombre d'estudiants que participen en les arts
- la participació de persones discapacitades en activitats culturals
- les comunitats ètniques (sobretot minoritàries) que organitzen esdeveniments
- la gent gran, joves del carrer i altres grups que s'involucren en les activitats
- el grau de reducció del crim i dels comportaments de risc entre els joves que participen en activitats culturals

Els indicadors qualitatius inclouen:

- si les organitzacions artístiques arriben a tenir estratègies definides i planificació a llarg termini
- quines són les respostes de la comunitat a diversos programes etnoculturals
- els canvis d'actitud i comportament a través de la participació en cultura

4.2.4. Indicadors culturals de desenvolupament econòmic

La contribució econòmica de la cultura i les arts s'ha començat a reconèixer en els últims 30 anys. Es valora sobretot el rol de la cultura en la indústria turística i el rol de les arts en el món de l'economia posant èmfasi en els treballadors creatius.

Els indicadors quantitius tendeixen a determinar:

- les despeses en el sector cultural vinculades amb activitats turístiques
- l'exportació de productes artístics
- el nombre de treballs que requereixen coneixements artístics
- el nombre de noves patents.

Els indicadors qualitatiu inclouen:

- la percepció que té la comunitat sobre el turisme
- l'atractiu de la comunitat per als treballadors creatius
- quin impuls dels negocis hi ha a través de les arts

4.2.5. Indicadors sobre la vitalitat cultural i l'entorn

Aquests indicadors mesuren les contribucions més elusives de la cultura a la qualitat de vida de la comunitat.

Els indicadors quantitativs inclouen:

- l'índex d'equipaments culturals per habitants
- els espais per a la creació artística
- els residents locals que participen en aquestes activitats
- les escoles que incorporen projectes culturals i artístics al seu funcionament ordinari

Els indicadors qualitativs tracten:

- el suport que la comunitat atorga als treballadors i artistes del sector
- la percepció que té la comunitat sobre el món cultural
- la percepció de l'accessibilitat a la cultura de les diverses comunitats

4.2.6. Indicadors de l'envergadura i el grau d'estructuració del sector cultural

Bona part de les iniciatives polítiques i també de les recerques acadèmiques sobre indicadors culturals s'interessen per l'envergadura i la capacitat del sector cultural per articular polítiques i estratègies comunes. Molts distingeixen entre sectors tradicionals com ara el teatre, la dansa o les arts visuals, en contrast amb les indústries com ara els mitjans de comunicació, la producció cinematogràfica, la televisió, els videojocs i el disseny gràfic o de moda, etc.

Els indicadors quantitius inclouen:

- el valor econòmic de producció cultural
- el nombre d'empreses del sector cultural
- el diner públic per a la producció de pel·lícules i televisions locals
- el nombre de places en les institucions locals d'educació artística
- el nombre de llocs de treball en el sector cultural

Els indicadors qualitius inclouen:

- la inclusió i la integració d'aquest sector en la planificació de les polítiques culturals i de les estratègies de desenvolupament econòmic.
- l'atractiu de la comunitat per a treballadors creatius
- l'atractiu del sector cultural per a la gent jove
- la percepció de la comunitat de l'impacte del sector cultural

4.3. Taula d'indicadors

Identificades les sis categories d'indicadors que en l'àmbit internacional estan més acceptades acadèmicament, es presenten a continuació en una taula on es recuperen, a més, els nou eixos en els quals les polítiques públiques culturals generen repercussions i beneficis a escala social per al conjunt de la població. Els eixos, presentats prèviament, són:

1. Identitat i moral col·lectiva
2. Capital social (I): cohesió social
3. Capital social (II): participació ciutadana i acció col·lectiva
4. Reconeixement i gestió del conflicte
5. Revaloració de les 'classes no productives'
6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones
7. Transformació de l'espai urbà
8. Noves centralitats
9. Reinterpretació del paisatge

Així doncs, a la taula es proposen tres índexs concrets per a cadascun dels eixos. I se'ls situa dins del marc de les sis categories internacionalment reconegudes, de

manera que es pugui avaluar si realment els índexs reflecteixen el retorn social de les polítiques culturals.

Finalment, es proposen els dotze índexs que resulten més significatius i adients per la seva qualitat i capacitat de donar compte del retorn social de les polítiques culturals.

Taula 5. Creuament dels àmbits d'indicadors culturals amb la proposta d'índexs

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						Informació disponible
		Millora del medi ambient i regeneració d'espais	Benestar individual i desenvolupament personal	Capital social i construcció comunitària	Desenvolupament econòmic	Vitalitat cultural i l'entorn	Envergadura del sector cultural	
1. Identitat i moral col·lectiva	Grau de diversitat cultural, social i econòmica de l'audiència de les activitats culturals			Creació d'uns referents comuns	Diversitat cultural utilitzada com a eina de mercat	Aporta coneixements d'altres cultures que hi conviuen	Impulsa la integració de nous espais	Per exemple: el Liceu, l'Auditori, etc., poden accedir a aquesta informació dels seus usuaris
	Nivell de descentralització de la programació pública cultural	Promoció de nous espais per a la creació artística			Nous espais per al desenvolupament econòmic	Oportunitat per tenir en consideració nous centres	Promou el moviment de les persones	
	Nombre de comunitats ètniques que organitzen esdeveniments culturals			Potencia el sentit de comunitat		Promou una identitat col·lectiva	Sector cultural com a eina de dinamització	

Font: elaboració pròpia.

Eixos de repercussió	Índexs sobre	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
2. Capital Social (I): cohesió social	La participació de persones en risc d'exclusió social en activitats i institucions culturals		Promoció de l'autonomia personal	Acceptació de normes i valors comuns		Desenvolupament de les classes en risc d'exclusió	Sector cultural com a eina per tractar conflictes	
	El canvi en l'actitud respecte a la valoració de la diversitat i la inclusió social a causa de la participació en activitats culturals			Foment d'una societat cohesionada		Reforçament dels lligams interns de la comunitat	Sector que funciona com a espai per a l'expressió dels conflictes o problemes	
	El grau d'assistència i participació en activitats culturals en grup			Creació de xarxes socials	Mobilització de grups consumidors	Societat més inclusiva	Interès compartit en la cultura	Generalitat de Catalunya: <i>El sector cultural a Catalunya</i> (2005)

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
3. Capital social (II): participació ciutadana i acció col·lectiva	El grau de programació d'activitats culturals que fomenten la interculturalitat			Creació de noves xarxes i col·lectius		Fomenta la pluralitat	Cooperació entre organitzacions culturals de diferent índole	
	L'existència d'espais institucionalitzats i processos participatius de consulta, debat i negociació promoguts per les polítiques culturals públiques	Creació de nous espais de consulta		Facilitar el fet d'entendre els canvis socials		Es genera confiança a la comunitat	Utilització de la cultura amb finalitat pragmàtica	
	Les estratègies de promoció d'espais públics diversos en la seva composició cultural i social	Utilització dels espais públics (regeneració d'espais)		Nou llenguatge per al procés de desenvolupament comunitari	S'aprofiten nous espais públics (pot generar desenvolupament econòmic)	Nous llocs d'expressió per a la comunitat	Espais públics que es poden fer servir en benefici del sector cultural	

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i la regeneració d'espais	El benestar individual i el desenvolupament personal	El capital social i la construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
4. Reconeixement i gestió del conflicte	El percentatge de persones voluntàries involucrades en l'organització d'activitats culturals		Creació de persones amb més capacitat crítica	Creació de xarxes socials		Comunitat involucrada i activa	Sector cultural percebut com a quelcom necessari	
	El nombre d'organitzacions culturals sense ànim de lucre		L'individu té un ventall més ampli d'opcions	Com més organitzacions, més participació comunitària		Que hi hagi més organitzacions genera més vitalitat a la comunitat	L'existència de diverses entitats implica bon estat del sector cultural	Generalitat de Catalunya: <i>El sector cultural a Catalunya</i> (2005)
	El nombre de xarxes, federacions o entitats culturals de segon nivell			Les xarxes i les entitats fomenten la comunicació entre diversos grups de treball	Pot implicar col·laboracions en nous projectes nacionals o internacionals		No hi ha desconeixement de la realitat conjunta del sector cultural	Generalitat de Catalunya: <i>El sector cultural a Catalunya</i> (2005)

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre...						Informació disponible
		Millora del medi ambient i regeneració d'espais	Benestar individual i desenvolupament personal	Capital social i construcció comunitària	Desenvolupament econòmic	Vitalitat cultural i entorn	Envergadura del sector cultural	
5. Revaloració de les classes 'no productives'	El percentatge d'activitats culturals sobre el total que fomenten la participació i la difusió dels valors i els coneixements de la gent adulta		Sentiment d'autosuficiència i reconeixement	Es potencia la cohesió social entre la gent adulta		Percepció per part de la comunitat de la importància de la gent adulta	Atractiu del sector cultural per a la gent adulta	
	El grau de representació de les classes no productives entre l'audiència o els participants d'activitats culturals			Es crea una consciència col·lectiva sobre les condicions de les persones adultes		Implicació d'una part important de la comunitat en les activitats culturals	Sector cultural que arriba a totes les edats	Indicadors i estadístiques culturals de Catalunya. Gabinet Tècnic: 2006
	Coneixement de llengües i nivell de lectura de la gent adulta		Coneixement acumulat que ajuda a l'honorabilitat de la persona			Foment de la indústria del llibre	Es crea respecte i honorabilitat cap a aquest sector	Es potencia el subsector de la literatura

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones	La comparació entre els consumidors i no consumidors de cultura del percentatge de persones que es consideren conscients de les seves responsabilitats i potencialitats de transformació social	Lloc per a les noves formes de pensament: es reflexiona i s'identifiquen solucions per a diferents problemàtiques	Formació de persones capacitades per respondre a un món en constant transformació			Comunitat capacitada per interpretar, entendre i fer entendre el món que els envolta	Sector cultural que funciona com a potenciador de la transformació social	
	El percentatge de persones que perceben la cultura com a benefici personal	Capacitat d'actuar amb conseqüència amb el medi ambient i els espais compartits	Desenvolupament autònom de les persones a través de la cultura		A través de l'augment del consum de cultura		Ús de la cultura com a eina per a interessos personals dels individus	Idescat
	El conjunt d'organitzacions culturals públiques i privades que presenten entre els seus objectius la innovació social	Aportació de noves idees i eines per a la conservació del medi ambient			Dinamització de l'economia a través de la innovació	Societat que desenvolupa processos d'innovació per suplir carències socials	Aportació d'innovació dins del sector cultural	

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
7. Transformació de l'espai urbà	Índex de presència d'innovació social en les organitzacions culturals públiques i privades	Regeneració urbana	Ajuda a augmentar la sensació de seguretat dels individus que viuen a les perifèries	La comunitat accedeix a més espais de diàleg	Impuls de les àrees més marginals	Mobilitat descentralitzada	Sector cultural com a eina per arribar a l'equilibri	
	El grau de presència a les ciutats de científics/engineyrs, bohemis (artistes, músics, escriptors, etc.) i homosexuals, combinat amb l'índex d'inversió en I+D	Regeneració urbana			Desenvolupament econòmic per arribar a les anomenades "ciutats creatives"	La comunitat té atractiu per als treballadors creatius	Augment dels llocs de treball pel sector cultural	Generalitat de Catalunya: El sector cultural a Catalunya (2005)
	L'evolució del valor de la propietat i del perfil socioeconòmic dels residents i comerciants dels territoris on s'han implementat estratègies de regeneració urbana			Consciència col·lectiva envers l'entorn	Pot impulsar la creació de nous mercats	Regeneració de les activitats de la comunitat		

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						Informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
8. Noves centralitats	El nombre de programes i activitats culturals desenvolupades per les comunitats locals i les seves organitzacions públiques i privades (festivals, intervencions, residències, etc.)	Revitalització dels espais de les comunitats locals	Capacitat de transformació adquirida per als individus de les comunitats locals	Comunitats locals més integradores	Revitalització de les economies de les comunitats locals (ex: impuls de petits comerços)	Desenvolupament de comunitats locals	Adquisició de nous espais per al sector cultural	
	L'increment del turisme a partir de projectes de revitalització de les tradicions i el patrimoni natural i cultural de les comunitats locals	Conservació i dinamisme d'espais locals		Foment d'artistes locals	Nous residents i noves alternatives de mercat	Tradició vista com a forma d'expressió de cara al món	Promoció del turisme	
	El grau de participació de la població local jove en les activitats i programes culturals	El jovent local pot donar una nova visió als espais a través de la participació	La participació pot oferir als individus eines per al seu desenvolupament personal	Inclusió dels joves com a part del dinamisme social	Tradició com a element de desenvolupament econòmic	Millora de les infraestructures socials per als joves de les poblacions locals	Sector cultural com a eina de participació i integració	

Font: elaboració pròpia

Eixos de repercussió	Índexs sobre:	Els sis àmbits d'indicadors culturals sobre:						La informació disponible
		La millora del medi ambient i regeneració d'espais	El benestar individual i desenvolupament personal	El capital social i construcció comunitària	El desenvolupament econòmic	La vitalitat cultural i l'entorn	L'envergadura del sector cultural	
9. Reinterpretació de l'espai	Patrimoni cultural i natural present com a recurs en els plans estratègics de desenvolupament territorial	Promoció del diàleg i el coneixement sobre el medi ambient		Augmenta la consciència col·lectiva envers l'entorn que contextualitza una comunitat	Temes no tractats prèviament que poden aportar la creació de nous mercats	Les polítiques públiques prenen una decisió respecte al tema	Sector cultural com a gestor dels espais naturals	Indicadors estadístics de despesa en cultura de l'Administració local a Catalunya (1999-2003) Generalitat
	El nombre d'organitzacions culturals públiques i privades que incorporen el paisatge com a element entre els seus programes d'activitats	Noves mesures de protecció i gestió envers el paisatge	Provoca que els individus apreciïn més l'element paisatge i que quedi reflectit a l'hora d'actuar-hi	Es pot arribar a una idea comú de sostenibilitat	Temes no tractats prèviament que poden aportar la creació de nous mercats		Noves línies d'actuació respecte del paisatge per al sector cultural	
	El nombre d'espais naturals declarats paisatge cultural	Protecció del paisatge		Paisatge entès com a llegat per a la comunitat	Atracció del turisme (nacional i internacional)	Reconeixement de l'herència cultural	Reconeixement de la tasca feta pel sector cultural en l'espai	

Font: elaboració pròpia

4.4. Proposta de 12 índexs

A continuació es presenten els dotze índexs que, tot tenint en compte la perspectiva internacional dels indicadors del retorn social de les polítiques culturals, resulten més significatius i adients per la seva qualitat i per la capacitat de retre comptes d'aquest fenomen. Es tracta de dotze magnituds que caldria desenvolupar per arribar a establir un sistema d'indicadors adient i realista per a l'avaluació del retorn social de les polítiques culturals a Catalunya.

1. Índex sobre el grau de diversitat cultural, social i econòmica de l'audiència de les activitats culturals

— Eix de repercussió: 1. Identitat i moral col·lectiva

Aquest índex busca mesurar el retorn social que provoquen les polítiques culturals amb relació a la creació i la potenciació de la identitat i la moral col·lectiva.

2. Índex sobre el grau d'assistència i participació en activitats culturals en grup.

— Eix de repercussió: 2. Capital social (I): cohesió social

El següent índex pot ser d'utilitat per conèixer si realment el retorn social de les polítiques culturals es tradueix en una reducció de l'aïllament social o la resocialització de les persones. Un exemple per extreure aquest tipus d'informació seria explotar les dades de venda d'entrades per a activitats culturals de serveis com ara Servicaixa o Telentrada.

3. Índex de coneixement de llengües i de lectura de la gent adulta

— Eix de repercussió: 5. Revaloració de les "classes no productives"

Amb aquest índex és possible establir uns primers criteris per avaluar quin és el grau d'independència de la gent adulta, i com els afecten les polítiques culturals amb relació al fet de desenvolupar persones amb interessos, recursos i capital propi.

4. Índex de percentatge de persones que perceben la cultura com a benefici personal (Madden: 2005)

— Eix de repercussió: 6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones.

Aquest és un índex que no busca identificar una evidència material concreta sinó que explota més aviat la percepció de les persones sobre el retorn social de les polítiques culturals. És a dir, si es perceben els beneficis de l'acció cultural, però no en clau d'*outcome* o impacte directe. S'avalua si els individus consideren que aquest retorn ha influenciat en la millora de les capacitats que tenien per interpretar i entendre el món i respondre al context de transformació.

5. Índex de presència d'innovació social en les organitzacions culturals públiques i privades (Mercer: 2003)

— Eix de repercussió: 6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones.

Aquest índex busca mesurar la manera en què les polítiques culturals han incorporat entre els seus objectius la innovació no només en termes econòmics, sinó també quant a les capacitats de donar respostes a noves necessitats derivades del canvi de context social.

6. Índex de distribució de la densitat d'activitats culturals i institucions entre els centres i les perifèries (Mills: 2004)

— Eix de repercussió: 7. Transformació de l'espai urbà. 8. Noves centralitats.

Aquest índex pretén identificar els processos democràtics i inclusivament de descentralització de les polítiques culturals i l'evolució de l'espai urbà.

7. Índex sobre el grau de presència a les ciutats de científics/enginyers, bohemis (artistes, músics, escriptors, etc.) i homosexuals, combinat amb l'índex d'inversió en I+D. (Florida: 2005)

— Eix de repercussió: 7. Transformació de l'espai urbà

Aquest índex busca demostrar el nivell de desenvolupament de les anomenades ciutats i classes creatives i la influència que poden tenir les polítiques culturals en aquests processos.

8. Índex sobre l'evolució del valor de la propietat i del perfil socioeconòmic dels residents i comerciants dels territoris on s'han implementat estratègies de regeneració urbana (Simons: 2006)

— Eix de repercussió: 7. Transformació de l'espai urbà

Aquest índex mesura les implicacions que poden tenir els processos de regeneració urbana on les polítiques culturals tenen un paper significatiu. A més, complementa la mirada sobre l'impacte del desenvolupament de les anomenades ciutats creatives.

9. Índex sobre l'increment del turisme a partir de projectes de revitalització de les tradicions i el patrimoni natural i cultural de les comunitats locals (Galvani: 2001)

— Eix de repercussió: 8. Noves centralitats

Aquest índex pretén identificar si el retorn social de les polítiques culturals es manifesta en el desenvolupament de noves centralitats més enllà dels centres urbans i en la revitalització de les comunitats locals.

10. Índex sobre el grau de participació de la població local jove en les activitats i els programes culturals

— Eix de repercussió: 8. Noves centralitats

Amb aquest índex es busca identificar quin és el grau de revitalització de les comunitats locals, tot prenent com a punt de referència la participació de la població més jove.

11. Índex sobre els indrets declarats com a patrimoni cultural i natural que, a més a més, queden reconeguts com a recursos en els plans de desenvolupament territorial (ICOMOS-IFCA: 2007).

— Eix de repercussió: 8. Noves centralitats. 9. Reinterpretació del paisatge
Aquest índex identifica quin és el grau de reconeixement del paper del patrimoni cultural i natural per part de les institucions públiques.

12. Índex sobre el nombre d'espais naturals declarats paisatge natural i com aquest és un element utilitzat per les organitzacions culturals en els seus programes d'activitats (Haley: 2008)

— Eix de repercussió: 9. Reinterpretació del paisatge
Aquest índex busca identificar quin és el grau de consciència col·lectiva i preocupació per la sostenibilitat dels paisatges naturals, tant per a la població com per a les organitzacions del sector cultural.

5. Proposta de continuïtat en la recerca

Com s'ha esmentat al llarg d'aquest estudi, són molt pocs els exemples de recerques sobre el retorn social de les polítiques culturals que han estat desenvolupades arreu del món. Encara el buit en aquest sentit és més considerable si es busquen casos d'estudi desenvolupats amb la coherència i assumint la complexitat assenyalades com a necessàries.

A Catalunya no hi ha fins ara iniciatives que assumeixin aquest repte, ni per part de les diferents administracions públiques encarregades de desplegar les polítiques culturals, ni per part de centres o instituts de recerca especialitzats.

Així doncs, una de les oportunitats més significatives que identifica aquest estudi és la de donar continuïtat al procés d'avaluació del retorn social de les polítiques culturals. Per tant, es proposa utilitzar la perspectiva general i el sistema d'índexs de mesura identificats en aquest estudi per desenvolupar una recerca aplicada al cas de Catalunya. Aquest nou estudi avaluarà el nivell real de generació de beneficis de les accions culturals públiques per a la ciutadania.

Un estudi d'aquest tipus inclouria:

- L'especificació i operativització dels índexs presentats anteriorment. És a dir, el desenvolupament i aplicació d'un sistema d'indicadors del retorn social de les polítiques culturals específic per a Catalunya.
- L'avaluació del retorn social de les polítiques culturals a escala local. Per exemple, incloent-hi un conjunt de capitals de comarca de Catalunya, però també altres territoris culturalment significatius. D'aquesta manera, es contemplarien les diferents realitats territorials i sectorials amb l'anàlisi de centres urbans, comunitats locals, la tasca dels gestors públics, el paper dels representants professionals, de les organitzacions de tercer sector, etc.

Una recerca com la que es planteja permetria a l'Administració pública

- Afirmar la identificació de l'Administració pública catalana amb una política cultural que destaca el valor públic de la cultura, que busca el reconeixement dels elements afectius, intangibles de l'experiència i la pràctica cultural, així com de la seva vinculació amb valors permanents com la justícia i l'equitat. El retorn social quedaria caracteritzat, d'aquesta manera, de forma equilibrada entre les capacitats instrumentals i estratègiques de l'acció cultural i el seu valor públic i alhora intrínsec.

- Reforçar el desenvolupament d'un model d'avaluació innovador i coherent de l'actuació pública en matèria de cultura. Aquest model inclouria la participació dels agents implicats en l'avaluació, des de les pròpies administracions locals (de diferents àmbits de les polítiques socials) fins a la resta d'agents del mateix sector cultural.
- Formular un pla de recomanacions per a la promoció de polítiques culturals significatives en el seu retorn social a la ciutadania.
- Generar, a partir dels resultats de la recerca, informació útil sobre l'eficàcia de les polítiques culturals catalanes i la transparència en el seu desenvolupament. Aquesta informació adequada i fidedigna pot permetre introduir canvis en la direcció estratègica de les polítiques culturals.

6. Síntesi i consideracions finals

Al llarg d'aquest estudi s'identifiquen elements que permeten avançar en una adequada valoració dels nivells de retorn social de les polítiques culturals: el valor públic que afegixen, les seves repercussions en diferents esferes de la realitat social i la manera més adient per mesurar aquests resultats. Per això s'analitza de quina manera les polítiques culturals tenen un impacte significatiu en la realitat social, més enllà de la reconeguda capacitat i legitimitat per contribuir a la professionalització i consolidació dels sectors de les arts i la cultura, així com la seva aportació al desenvolupament econòmic productiu. Partint de la comparació de casos internacionals significatius en l'estudi del retorn social de les polítiques culturals, es presenten els indicadors generals més significatius i se'n debat la possible utilitat.

La perspectiva tradicional

Tradicionalment, la perspectiva que han adoptat les polítiques i moltes de les recerques científiques que intenten posar de manifest la importància de l'acció cultural per al desenvolupament de les societats ha estat centrada en les externalitats de la cultura. Es destaca la capacitat de la cultura i de les polítiques culturals per facilitar la consecució dels objectius en altres àmbits i agendes polítiques sectorials: educació, salut, medi ambient, seguretat, urbanisme, etc.

Així doncs, s'analitzen, en primer lloc, les aportacions de la cultura a l'àmbit de l'educació. Es destaca que l'art i la cultura poden contribuir al desenvolupament de les capacitats i competències personals, professionals i laborals de les persones. I també es fa èmfasi en la seva incidència per a l'ampliació i la millora del sistema educatiu:

- Increment de les competències transferibles a la futura vida laboral i professional
- Augment de l'assistència regular dels alumnes i la continuïtat dels estudis
- Apropament entre l'escola i la comunitat
- Millora en la infraestructura i recursos de les escoles

En segon lloc, aquest estudi analitza de quina manera les polítiques culturals contribueixen a la millora integral de la salut física, mental i psíquica de les

persones. Es posa de relleu com les polítiques culturals incideixen, per exemple, en elements com ara:

- Millora de l'entorn, l'espai i la difusió de la salut pública
- Millora dels tractaments (art com a instrument terapèutic)
- Increment de l'activitat física i mental dels pacients
- Reducció de l'estrès
- Increment de l'autonomia dels pacients discapacitats

En tercer lloc, s'assenyala com les polítiques culturals han vinculat part dels seus objectius, estratègies i instruments d'intervenció als de les polítiques mediambientals. L'acció cultural ha significat una contribució a la consecució d'objectius plantejats des de l'àmbit de la promoció del medi ambient, i especialment la noció de sostenibilitat vinculada a la d'ecologia:

- Increment de la connexió de les persones amb l'entorn natural
- Conservació i preservació del patrimoni arquitectònic i natural
- Promoció de productes i serveis ecològicament sostenibles
- Difusió del desenvolupament mediambiental sostenible
- Creació d'espais de debat sobre els problemes globals relatius al medi ambient

Una nova mirada

Aquest estudi reconeix l'impacte positiu de les iniciatives assenyalades per la perspectiva tradicional d'anàlisi del retorn social de les polítiques culturals, però també discuteix algunes de les seves debilitats. Sobretot, la sobrevaloració de l'impacte social real de la cultura com la manca de profunditat conceptual en l'anàlisi dels seus resultats. Davant l'absència de reflexió i avaluació de les qualitats intrínseques de la cultura, una perspectiva alternativa busca reconèixer, més enllà de l'impacte social de la cultura, el seu valor públic.

Per tant, aquest estudi incorpora una mirada transversal que ajudi a identificar aquells elements on l'acció cultural produeix, de la forma més directa possible, beneficis per a la ciutadania. El retorn social queda caracteritzat, d'aquesta manera, de forma equilibrada entre les capacitats instrumentals i estratègiques de l'acció cultural i el seu valor públic i alhora intrínsec. S'identifiquen així nou eixos que pretenen mostrar àmbits en què les polítiques públiques culturals

entenen que generen repercussions i beneficis des d'un punt de vista social per al conjunt de la població:

1. Creació, potenciació i manteniment de les identitats col·lectives i del sentit de pertinença comunitària.
2. Promoció de la cohesió social: generació i acceptació de normes i valors compartits, reducció de l'aïllament social.
3. Desenvolupament de comunitats culturals: augment de la participació ciutadana i l'acció col·lectiva. Xarxes de cooperació, treball col·lectiu i voluntariat.
4. Reconeixement del conflicte com a motor social i foment de la democràcia i de la política com a espai per a la seva gestió.
5. Revaloració de les "classes no productives": desenvolupament de persones amb interessos, recursos i capital cultural propis. Promoció de la independència de la gent gran.
6. Desenvolupament autònom i promoció de la creativitat de les persones: millora en les capacitats per interpretar i entendre el món i respondre al context de transformació. Desenvolupament de la innovació social i econòmica.
7. Desenvolupament de processos democràtics i inclusivament de transformació de l'espai urbà, més enllà de l'ús instrumental de la cultura per a la regeneració urbana.
8. Generació i reconeixement de noves centralitats, més enllà de l'espai urbà. Revitalització de les economies de les comunitats locals.
9. Reconeixement del paisatge com a construcció cultural i col·lectiva. Augment de la consciència col·lectiva i la preocupació per la sostenibilitat.

Els indicadors del retorn social de les polítiques culturals

En aquest estudi s'explica també la necessitat de desenvolupar una mirada específica sobre els indicadors que faciliten l'anàlisi del valor públic de la cultura i dels beneficis que produeix per a la ciutadania. En definitiva, aquest fet està vinculat amb un canvi (encara en desenvolupament) del model d'avaluació de les polítiques culturals, que passa d'una perspectiva centrada en la consideració de valors estètics i instrumentals de les arts i la cultura a una mirada més real i plural, que inclou així el seu retorn social.

Lògicament, el desenvolupament d'indicadors per al sector cultural ha de tenir en compte els perills que ha comportat i comporta el seu ús en l'avaluació de polítiques públiques. Per això, aquest estudi adverteix i exemplifica algunes de les tendències més nocives en la utilització d'indicadors en altres polítiques socials.

D'aquesta manera, tot tenint en compte les advertències formulades, es presenta l'estat actual de la qüestió dels indicadors per a les polítiques culturals. Finalment, s'identifiquen els dotze índexs del retorn social de les polítiques culturals que resulten més significatius i adients per la seva qualitat i capacitat de donar compte d'aquest fenomen. Es tracta de dotze magnituds que són el pas previ per arribar a establir un sistema d'indicadors adient i realista per a l'avaluació del retorn social de les polítiques culturals a Catalunya.

7. Bibliografia

- Augoyard, JF. (2007-2008) "La construction des atmosphères quotidiennes: l'ordinaire de la culture". *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.
- Barraquet, J. (2005) "Putting people in the picture? The role of the arts in social inclusion". *Brotherhood of St Laurence and University of Melbourne Centre for Public Policy*. Núm. 4.
- Belfiore, E. (2002) "Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK." *International Journal of Cultural Policy*, Núm. 8 (1).
- Bianchini, F. (1993) "Remaking European cities: the role of cultural policies". A: F. Bianchini and M. Parkinson (ed.), *Cultural policy and urban regeneration: the West European experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Bianchini, F. (1995) "Cultural considerations in inner city regeneration". A: *Culture and neighbourhoods*. Strasbourg : Council of Europe Publishing.
- Bianchini, F. i Bloomfield, J. (2004) *Planning for the intercultural city*. Stroud: Comedia.
- Bina, V. i IJdens, T. (2007) *Social participation and cultural policy: a position paper*. Den Haag: Ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschap
- Bloomfield, J. (1993) "Bologna: a laboratory for cultural enterprise." A: F. Bianchini and M. Parkinson (eds.), *Cultural policy and urban regeneration: the West European experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Braiden, O. (2008) *Points of Alignment: The Report of the Special Committee on the Arts and Education*. Dublin: The Arts Council.
- Borja, J. (2003) *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza Editorial.
- Buting, C. (2003) *Public value and the arts in England: Discussion and Conclusions of the arts debates*. Arts Council England.
- Canada Council for the Arts, the Department of Canadian Heritage i the Ontario Arts Council (2008) "Social Effects of Culture: Exploratory Statistical Evidence". *Statistical Insights on the Arts*. Vol.6. Núm.4.
- García Canclini, N. (2001), *Culturas híbridas*, Buenos Aires: Paidós.

- Cave, B., Coutts, A. (2002), *Health Evidence Base for the Mayor's Draft Cultural Strategy*, South East London Strategic Health Authority/East London and the City Health Action Zone, London.
- Caves, R. (2002) *Creative Industries: Contracts between Art and Commerce*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chaintreau, JF. (2007-2008) "Dialogue interculturel: recherche et politiques publiques". *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.
- Coleman, J. S. (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, vol. 94, pp. 95-120.
- Cox, E. (1995) *A Truly Civil Society*. Sidney: Boyer Lectures, ABC.
- Doyal L. i Gough I (1994) *Teoria de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria.
- Duxbury, N.; Gillette, E.; Pepper, K. (2007) "Exploring the cultural dimensions of Sustainability". *Creative City Network of Canada* (edició en línia). [Consulta: 7 d'Octubre de 2007]. <http://www.creativecity.ca/news/special-edition-4/index.html>
- Etzioni, A. (1997) *The New Golden Rule: Community and Morality in a Democratic Society*. New York: Basic Books.
- Etzioni, A. (2004) *The Common Good*. Cambridge: Polity Press.
- De Frantz, M. (2005) "From Cultural Regeneration to Discursive Governance: Constructing the Flagship of the 'Museumsquartier Vienna' as a Plural Symbol of Change". *International Journal of Urban and Regional Research*. Núm. 29.1.
- Faden, R. i Beauchamp, T (1990) *A History and theory of informed consent*. New York: Oxford University Press.
- Falk, I. i Kingma, O. (2000) "Co-operation and Tolerance: Restoring Our Economic System", Paper for a symposium: *Australian Values—Rural Policies*, Canberra 28–29 August. Centre for Research and Learning in Regional Australia, University of Tasmania.
- Feixa, C. (2006) *Jóvenes latinos en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Antrophos-Ajuntament de Barcelona.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2005) *The Flight of the Creative Class*. New York: HarperCollins.

- Fokidis, M. (2007) "Hijacking cultural policies: Art as a Healthy Virus within Social Strategies of Resistance". *Social Analysis*. Vol.51. Núm. 1.
- Galloway, S. (2008) *The evidence base for arts and culture policy. A brief review of selected literature*. Glasgow: Centre for Cultural Policy Research, University of Glasgow for the Scottish Arts Council.
- Galvani, M. (2001) "The Social Impact of Culture – Empirical Content". *Thinking outside the Box: Arguments for IADB's Involvement in the Preservation and Development of Heritage*. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank.
- Gray, C. (2002) "Local Government and the Arts." *Local Government Studies*. Núm. 28.
- Haley, D. (2008) "Arts in ecology: Questions of foresight". *Music and Arts in Action*. Vol.1
- Hawkes, J. (2001), *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's essential role in public planning*. Victoria: Common Ground Publishing and Community Cultural Development Network.
- Holden, J. (2004) *Capturing cultural value*. London: DEMOS.
- International Intelligence on culture (2005) *Hong Kong Arts & Cultural Indicators*. Hong Kong Arts Development Council.
- Jeanotte, M.S. (2008) "Shared spaces: Social and economic returns on investment in cultural infrastructure". A: Duxbury, N. *Under Construction: The State of Cultural Infrastructure in Canada*. Vancouver: Expertise on Culture and Communities, Simon Fraser University.
- Jowell, T. (2004) *Government and the value of culture*. London: Department for Culture, Media and Sport.
- Knudsen, B; Florida, R.; Gates, G. I Stolarick, K. (2007) *Urban density, creativity, and innovation*. Working Paper of the Creative Class Group.
- Krensky, B. (2001) "Going on beyond zebra: A middle school and community-based arts organization collaborate for change". *Education and Urban Society*, Vol.33. Núm.4.
- Kenyon, P. Black, A. (2001) *Town Renewal Overview and Case Studies*. Canberra: Rural Industries Research and Development Corporation.
- Laaksonen, A. (2005) *Third Global Forum on Human Development: Defining and Measuring Cultural Exclusion*. Paris: Interarts Foundation.

- Landry et al. (2004), *Culture & Regeneration: an evaluation of the Evidence*, Nottingham: Comedia.
- Lin, N. (2001) *Social capital: a theory of social action and structure*. New York: Cambridge University Press.
- Looseley, D. (2004) "The Development of a Social Exclusion Agenda in French Cultural Policy". *Cultural Trends*. Vol 13 (2), Núm. 50.
- Lowe, S. (2000) "Creating community" *Journal of Contemporary Ethnography*, 29 (3).
- Madden, C. (2005) "Statistical Indicators for Arts and Cultural Policy". *Cultural Trends*. Vol. 14 (3). Núm. 55.
- Mayer Harrison, H., Harrison, N., Haley, D., Harrison, G., & Fremantle, C. (2007) *Greenhouse Britain: losing ground, gaining wisdom*. Touring exhibition.
- Matarasso, F. (1997) *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Londres: Comedia.
- Mercer, C. (2003) *Passer des indicateurs à la gouvernance au courant dominant du grand public: Outils de politiques culturelles et de citoyenneté*. Nottingham: Royaume-uni.
- Mercer, C. (2005) *Cultural Capital and Capabilities: defining and measuring the cultural field*. *Cultural Capital*. Paris: The Third Global Forum on Human Development: Cultural identity, democracy and global equity.
- Merli, P. (2002) "Evaluating the social impact of participation in arts activities". *International Journal of Culture Policy*. Vol. 8 (1).
- Mills, D.; Brown P. (2004) *A guide to the connections between Community Cultural Development and Health, Ecologically Sustainable Development, Public Housing and Place, Rural Revitalisation, Community Strengthening, Active Citizenship, Social Inclusion and Cultural Diversity*. Australian Government.
- Milliot, V. (2007-2008) "Cosmopolitique de l'espace publique". *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.
- Ministeri van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2008) *Report: Social effects of culture. Expert Meeting*. Ministeri van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: Boekmanstichting.

- Morris, N. J.; Cant, S. G. (2004) *The Hebden Bridge Sculpture Trail: can a collaborative and community arts event stimulate new understandings of landscape, place and identity?* Edimburg: Conference proceedings, OPENspace/Peoplespace.
- Nogué, J. (2007) *La construcción social del paisaje*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Peaker, A. i Vincent, J. (1990) *Arts in prisons: Towards a sense of achievement*. Home Office Research and Planning Unit and the Arts Council.
- Peck, J. (2005) "Struggling with the creative class". *International Journal of Urban and Regional Research*. Núm. 29 (4).
- Putnam, R. (2007) "*E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century*". The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30, Núm. 2.
- Reeves, M. (2002) *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*. London: Arts Council of England.
- Ruiz, J. (2004) *A Literature Review of the Evidence Base for Culture, the Arts and Sport Policy*. Edimburg: Scottish Executive Education Department.
- Scott, C. (2006) "Museums: Impact and Value". *Cultural Trends*. Vol.15 (1), Núm. 57.
- Stanley, D. (2006) "Introduction: the social effects of culture". *Canadian Journal of Communication*. Núm. 31.
- Simons, D. i Dang R. Steven (2006) *International Perspectives on Cultural Indicators: A review and compilation of cultural indicators used in selected projects*. Simon Fraser University: Centre of Expertise on Culture and Communities / Creative City Network of Canada.
- Unesco (2008) *Community, Health and the Arts 'Vital Arts – Vibrant Communities' Conference*. Unesco Observatory (edició 2008) [en línia]. Melbourne: University of Melbourne. [Consulta: 21 de Setembre de 2008].
<http://www.abp.unimelb.edu.au/unesco/cha-conference/>
- VVAA, (2005) "John Holden's Capturing Cultural Value: How Culture has Become a Tool of Government Policy". *Cultural Trends*. Núm. 14:1.
- Yproductions (2008) "Innovación y creatividad social: sobre los beneficios económicos de la creatividad de masas (un nuevo marco de explotación)". *Yproductions eds* (edició 2008) [en línia]. Barcelona: Yproductions [Consulta: 16 de Novembre de 2008].

Recursos sobre el retorn social de la cultura disponibles a Internet:

Arts Council England

<http://www.artscouncil.org.uk/artsdebate/research.php>

Apartat d'estudis sobre impacte social de les polítiques culturals.

Centre of Expertise on Culture and Communities

<http://www.cultureandcommunities.ca/resources/research-directory-cultural-indicators.html>

Centre per a la recerca cultural amb la seu a la Simon Fraser University de Vancouver.

Connect CP

<http://www.connectcp.org/index.php?lang=en>

El *Who's who* internacional sobre polítiques culturals, planificació i recerca.

Faculty of Architecture Building and Planning UNESCO Observatory

<http://www.abp.unimelb.edu.au/unesco/cha-conference/>

Conferència (7 i 8 de setembre de 2008) a la Faculty of Architecture Building and Planning, The University of Melbourne: Community, Health and the Arts 'Vital Arts – Vibrant Communities' Conference.

Fundación Kreanta

http://www.kreanta.org/ciudades_creativas.php

Jornades sobre Ciutats Creatives el 26 i 27 de novembre de 2008.

Hillstrategies Research Inc.

http://www.hillstrategies.com/resources_details.php?resUID=1000274

Companyia canadenca que es dedica a la investigació en el camp de la cultura.

International Federation of Arts Councils and Culture Agencies

<http://www.ifacca.org/themes/>

Xarxa global de consells i ministeris de cultura a escala internacional.

Lab for Culture

<http://www.labforculture.org/en>

Plataforma que funciona com a xarxa de contacte per a la informació sobre cultura i art a Europa.

Music and Arts in Action

<http://www.musicandartsinaction.net/index.php/maia>

Revista internacional sobre els efectes de l'art i la música.

Observatory of Cultural Policies in Africa

<http://ocpa.irmo.hr/index-en.html>

Organització no governamental panafricana independent, sobre el desenvolupament de les polítiques culturals nacionals.

Policies for Culture

<http://www.policiesforculture.org/>

Recursos polítics per a la cultura en el sud-est d'Europa.

Sam's Books

http://www.sam-arts.demon.co.uk/booklists/bkl_vala.htm

Servei per a gestors culturals vinculat amb l'impacte social de les polítiques culturals.

The Power of Culture

<http://www.powerofculture.nl/en>

Pàgina web sobre cultura i desenvolupament.

Icomos International Council on Monuments and Sites

http://www.icomos-ciic.org/CIIC/MADRID2002_esp.htm

Comitè que promou la cooperació, l'estudi i la identificació dels itineraris culturals i la seva repercussió.

8. Annex

Visió general dels articles tractats per l'estudi.

1-. Belfiore, E. (2002) "Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK". *International Journal of Cultural Policy*, núm. 8(1), p. 91-106.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Mitjançant l'opinió d'experts en el sector cultural del Regne Unit, l'article qüestiona la idea que l'art pot assolir determinats objectius de les polítiques socials. Revela problemes sorgits de les polítiques culturals actuals, tot i que reconeix també els seus beneficis.	Formació de persones en un sentit ampli. Allò que pot transformar el veïnat, comunitats, regions, generacions, etc.	Educació Cohesió social Ciutadania	Regne Unit	Identifica impactes directes de les polítiques culturals: <ul style="list-style-type: none"> - Enfortiment de les identitats - Govern controlat i limitat per la ciutadania - Gent adquireix confiança en si mateixa i en el rol que tenen a la societat (Matarasso:1997) - Camí de rehabilitació i integració per als delinqüents - Més integració en l'educació per part de la gent - Sentiment de benestar - Forma de diàleg entre generacions <p>Qüestiona aquests impactes a causa de la dificultat de 'mesurar l'immesurable'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dificultat d'identificar i classificar els suposats impactes positius de les arts - Insatisfacció amb les actuals metodologies de mesura i avaluació dels impactes

2-. Mills, D.; Brown P. (2004) *A guide to the connections between Community Cultural Development and Health, Ecologically Sustainable Development, Public Housing and Place, Rural Revitalisation, Community Strengthening, Active Citizenship, Social Inclusion and Cultural Diversity*. Australian Government

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Identifica els àmbits socials d'impacte de les polítiques. Aprofundeix en el concepte de desenvolupament d'una comunitat forta: procés col·lectiu que inclou la creativitat en un sentit ampli. Conviuen un sentit instrumental (s'implementa política que utilitza les arts) i un sentit transformacional (la creativitat aporta noves formes d'enteniment i nous mapes de solucions)	Allà on influeix la cultura més enllà d'aquest àmbit: salut, reconeixement, responsabilitat amb el medi, igualtat social, viabilitat econòmica i cultural.	Medi ambient Salut Desenvolupament territorial Economia Cohesió social Ciutadania	Austràlia	Identifica impactes de les polítiques culturals: <ul style="list-style-type: none"> - Millora en la salut emocional i espiritual dels ciutadans. - Desenvolupament de relacions positives, reconeixement públic. - Establiment de connexions familiars, connexió de diverses comunitats. - Connexió amb l'àmbit de la salut i organitzacions d'assistència social. - Millora de les aptituds: treballs amb gent marginal, en contra de la violència i la discriminació, etc. <p>Apunta indicadors:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament de comunitat: ús més profitós de les energies, ajuda a la comunitat per poder resoldre problemes de medi ambient, ajuda entre organitzacions. - Espais públics: polítiques de renovació d'immobles. - Rehabilitació: com les comunitats culturals milloren la societat en regions i zones rurals. - Enfortiment de comunitats: millores en l'economia, reestructuració d'indústries i recerca de noves (ecoturisme), formació de forta identitat social a través de l'art i la utilització d'espais públics per festivals, exhibicions i celebracions. Prevenció del crim. - Ciutadania activa: transformació del compromís dels ciutadans i les activitats que es fan. Es redueix la passivitat, canvia la percepció dels agents públics i dels ajuntaments locals, ciutadans actius prenen mesures importants per tractar problemes greus (ex: medi ambient), peticions de millor accés a la informació i trobades obertes amb les administracions públiques. - Inclusió social i diversitat cultural: invitació a la participació en processos que impliquen valors de diversitat. Desenvolupament de la comunitat a través de connexions culturals i cohesió.

3-. Duxbury, N.; Gillette, E.; Pepper, K. (2007) "Exploring the cultural dimensions of Sustainability". *Creative City Network of Canada* (edició en línia). [Consulta: 7 d'Octubre de 2007]. <http://www.creativecity.ca/news/special-edition-4/index.html>

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
El retorn social de les polítiques culturals implica una nova visió de la cultura, que treballa pel desenvolupament de l'estat del benestar. La cultura dóna suport a la salut pública, l'economia i el medi ambient gràcies al seu rol important en la construcció de ciutats per a gent que vol treballar-hi, viure-hi i visitar-la.	Potenciació de l'estat de benestar en termes socials, econòmics i mediambientals. Contribueix a la construcció de ciutats vives.	Medi ambient Cohesió social Educació Desenvolupament territorial	Canadà Austràlia Nova Zelanda	<p>Les comunitats socials sostenibles són capaces de:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mantenir la salut física, psicològica i mental. - Crear oportunitats a l'hora de buscar feina. - Aportar més coneixement sobre el món que ens envolta i més enteniment sobre ell. <p>La sostenibilitat social i el desenvolupament social:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Creen comunitat del capital. - Veuen l'art i la cultura com a eina educacional. - Fan treballar en cooperació les organitzacions. <p>Cultura sostenible implica:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Una perspectiva crítica amb el procés de globalització de les cultures, la preservació de la diversitat. - Conservació de l'herència: preservar les infraestructures d'influència externa, obtenir benefici del turisme cultural i reutilitzar els espais heretats per crear-hi facilitats culturals. - Sensació d'espai: les arts poden tenir un rol molt important per aconseguir que les cultures se sentin part d'una comunitat i d'uns símbols. Això implica també que les arts puguin resoldre els conflictes entre el desenvolupament social, ambiental i econòmic. <p>La comunitat capital:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Augmenta el capital físic: més serveis públics (hospitals, escoles...), infraestructures, telecomunicacions, etc. - Sostenibilitat social: la nostra cultura és un aspecte que volem deixar a les generacions futures. La nostra cultura connecta el nostre present amb el passat i amb el futur que ens imaginem.

4-. Buting, C. (2003) *Public value and the arts in England: Discussion and Conclusions of the arts debates*. Arts Council England.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
El retorn de les polítiques culturals és el que dóna capacitat per a la vida: ajuda a entendre el món, aporta creativitat i nous mitjans per afrontar el dia a dia. És allò que anima la gent a pensar l'impensable, és la inspiració.	Ajuda per entendre i interpretar el món que ens rodeja.	Ecologia	Regne Unit	<p>Beneficis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Incrementa la capacitat per a la vida. - Fomenta la qualitat dels productes i de projectes. - Vides més creatives i amb més color. - Proporciona un nou llenguatge de comprensió amb els altres. - Estimula el debat: provoca reaccions, desperta la capacitat de formular preguntes difícils.

5-. Jeanotte, M.S. (2008) “Shared spaces: Social and economic returns on investment in cultural infrastructure”. En: Duxbury, N. *Under Construction: The State of Cultural Infrastructure in Canada*. Vancouver: Expertise on Culture and Communities, Simon Fraser University.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Impacte de les infraestructures culturals tangibles: espais culturals, monuments, centres de producció o entrenament que són essencials per a l'economia i la societat. Aquests espais tenen una vida llarga i útil, comporten l'aparició de més serveis i són difícils d'avaluar. Inclou un repàs de teories generals sobre els efectes de la cultura.</p>	<p>Beneficis de la inversió en infraestructura cultural: ciutat creativa, apropament comunitari, identitat cultural.</p>	<p>Economia</p> <p>Cohesió social</p> <p>Medi ambient</p>	<p>Canadà</p> <p>Estats Units</p>	<p>Ciutat creativa i economia creativa necessàries perquè:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Són incubadors d'innovació i noves indústries (treball complementat amb tecnologies flexibles avançades). – Les xarxes promouen noves combinacions (xarxa d'interdependència entre establiments mitjans) i recerca d'idees. – Hi ha persones amb un poder econòmic creixent i tenen l'oportunitat de validar les seves identitats com a persones creatives. – Potencien la competència en l'economia nacional. <p>Capital social: sentiment de pertinença al territori, reforç de l'amplitud de la comunitat i creació de vincles entre individus i grups, creació de treball, projectes democràtics que inclouen la millora del medi ambient local, contribució a la identitat local.</p> <p>Impactes destacables: comunitats amb programes d'art, ampliació del veïnat, ofereix oportunitats a artistes locals, promoció d'obres originals, desenvolupament de tècniques de comissariat per a la interpretació a través de diferents cultures, promoció de treball entre organitzacions culturals.</p> <p>Crítica: alerta sobre com l'impacte de les polítiques culturals es valora des de la qualitat i sovint es deixa de banda la quantitat que facilita l'organització i la cooperació.</p>

6-. Canada Council for the Arts, the Department of Canadian Heritage i the Ontario Arts Council (2008) “Social Effects of Culture: Exploratory Statistical Evidence”. *Statistical Insights on the Arts. Vol.6 Núm.4*.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Aprofundeix en aquests efectes potencials de la cultura: voluntariat, connexions i veïnat, sentiment de pertinença, activitats socials, qualitat de vida, innovació i estimulació creativa. Destaca el paper dels voluntaris, agents del canvi positiu.</p>	<p>Són els efectes potencials de la cultura: allò que aporta a la societat civil i que no es pot veure en uns resultats immediats.</p>	<p>Cohesió social</p> <p>Ciudadania</p> <p>Salut</p>	<p>Canadà</p>	<p>Definició de capital social: característiques de l'organització social com ara xarxes, normes i confiança social que faciliten l'organització i la cooperació per un benefici mutu. Les persones que són riques en connexions socials tendeixen a viure de manera més satisfactòria, ajuden els altres i són ajudades.</p> <p>Efectes potencials de la cultura: voluntariat, connexions i veïnat, sentiment de pertinença, activitats socials, qualitat de vida, innovació i estimulació creativa.</p> <p>Efectes concrets:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Augment del voluntariat: Voluntaris responen a reptes i oportunitats. La seva feina es tradueix en igualtat d'oportunitats, potenciació de la solidaritat social, disminució de disparitats en benestar i contribució a la diversitat. – Augmenten les activitats socials: participació en clubs, organitzacions socials, esdeveniments, s'aprofita el temps amb la família i els amics, i s'escapa de la rutina diària. – Millora d'aptituds en l'entorn laboral: millora la participació, la comunicació, la solució dels problemes, la facilitat d'adaptació, l'aprenentatge continu. Augmenten les actituds positives i la responsabilitat. <p>Crítica: alerta sobre com les investigacions apunten cap a un dèbil impacte en la qualitat de vida i la felicitat de les persones.</p>

7-. Mercer, C. (2005) *Cultural Capital and Capabilities: defining and measuring the cultural field. Cultural Capital. Paris: The Third Global Forum on Human Development: Cultural identity, democracy and global equity.*

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
La cultura ecològica és aquella que té en compte tots els elements que conflueixen en la cultura. Com a l'ecologia, aquests elements han de conviure en equilibri. Proposa una mesura del camp cultural mitjançant els àmbits on les polítiques tenen efecte.	Equilibri entre elements que formen la cultura i la seva relació entre ells. Si es tenen en compte els uns als altres es pot traduir en "cultura ecològica".	Medi ambient Cohesió social Economia	Regne Unit Austràlia	<p>Proposa l'anàlisi dels àmbits següents:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vitalitat cultural, diversitat i convivència - Accés cultural, participació i consum - Cultura, estil de vida i identitat - Cultura, ètica, governança i conducta. Capital cultural i qualitat de les oportunitats de vida. <p>No proporciona indicadors concrets, però defensa que els indicadors han d'avaluar aspectes determinats i definits per a cada àmbit mencionat.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vitalitat cultural: força i dinàmiques de l'economia cultural, diversitat de les formes de producció cultural i consum, sostenibilitat de l'ecologia cultural (relacions entre sector comercial, públic i de comunitat), contribució d'aquests factors a la qualitat de vida i convivència. - Accés cultural: accés a oportunitats de creació a través del consum, avaluació demogràfica d'usuaris i no usuaris, finalitat d'ús dels recursos culturals, existència de mesures i instruments per avaluar. - Cultura: diversitat dels usos dels recursos que constitueixen estil de vida, reconeixement que hi ha una realitat de subcultures més enllà dels objectius polítics, dades demogràfiques o geogràfiques d'accés a oportunitats. - Capital: llibertat d'elecció (inclosa la no-participació), coneixement de les possibilitats i accés intel·lectual, confiança per actuar, distribució d'infraestructures per l'accés físic, ajuda dels altres (xarxes, govern, comunitat).

8-. Braiden, O. (2008). *Points of Alignment: The Report of the Special Committee on the Arts and Education. Dublin: The Arts Council.*

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Reflexiona sobre el paper de les arts a l'educació. L'art estimula les competències de la intel·ligència. Una bona educació en arts desenvolupa la imaginació com a font central de la creativitat humana.	Beneficis de la intervenció natural de les arts en el món de l'educació.	Educació Cohesió social	Irlanda	<p>Beneficis de l'art a l'educació:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Professionals i artistes de totes les disciplines treballen amb les escoles. Els alumnes aprenen a rebre informació, interpretar-la i tenir una bona experiència. - Escoles acaben tenint un significat més ampli, ja que l'art els proporciona l'experiència de treballar conjuntament en diferents àrees. - Desenvolupa les ments dels estudiants. - L'escola pot ajudar a la comunitat. - Promoció de noves formes de col·laboració participant en diferents xarxes, fins i tot internacionals. - Contribueix a millorar les infraestructures de les escoles. - Millora el nivell de recerca en aquest tema. - Impacte de les noves tecnologies. - Produeix canvis en la societat: es promou la interculturalitat. - Programes de col·laboració en diferents projectes, tant de dintre de l'escola, com de fora.

9-. Haley, D. (2008) "Arts in ecology: Questions of foresight". *Music and Arts in Action. Vol.1*

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Analitza els tipus de diàlegs que podem mantenir amb la música i l'art. Quan aquests diàlegs es porten a terme, l'individu desenvolupa noves maneres de pensar i de preveure que l'ennobleixen. A través de l'art s'adquireix la potència per trobar escales de valor ètic.	Recursos creatius, imaginatius i positius requerits per desenvolupar sostenibilitat social, cultural i de medi ambient.	Medi ambient Cohesió social Educació	Regne Unit	Beneficis de l'art aplicat a diferents disciplines: <ul style="list-style-type: none"> - Serveix per explorar el significat de nosaltres mateixos en aquest món. - Genera adaptabilitat per encarar els problemes ecològics. - Ajuda a entendre nous reptes com el del canvi climàtic. - Proporciona creativitat i imaginació per trobar nous mètodes d'enteniment i d'ecologia. Combinació d'art i ecologia ajuda a formar consciències amb el medi que ens envolta. - Permet el debat sobre temes científics: l'art té la capacitat de poder explicar històries fent servir metàfores o altres formes poètiques. - Es crea un context propici per a l'aparició de noves formes emergents i la manifestació de la diversitat.

10-. Reeves, M. (2002) *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*. London: Arts Council of England.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Informe que examina els conceptes d'impacte social i impacte econòmic. Complementa un altre estudi més profund sobre art i exclusió social.	Impactes socials i econòmics de les polítiques culturals.	Salut Educació Cohesió social	Regne Unit	Impactes socials i econòmics de les polítiques culturals: <ul style="list-style-type: none"> - Projectes que funcionen a les presons: donen creativitat i motivació. - Millora la imatge local. - Millora el comportament dels habitants. - Promoció de l'interès pel medi ambient local. - Desenvolupament de l'autoconfiança. - Promou convenis de col·laboració entre el sector privat i el públic. - Exploració de les diferents identitats. - Augment de la capacitat d'organització. - Suport a la independència. - Exploració de visions de futur. - Diàleg entre diferents col·lectius.

11- Merli, P. (2002) "Evaluating the social impact of participation in arts activities". *International Journal of Culture Policy*. Vol. 8 (1).

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
No l'especifica	No l'especifica	Cohesió social	No els especifica	<p>Un dels majors problemes de recerca sobre l'impacte social de la participació en activitats artístiques és que no té uns forts fonaments teòrics. L'argument que les arts tenen efectes socials (que necessiten ser mesurats) està lluny de ser demostrat. A més a més, no és defensable que qualsevol tipus d'activitat artística participativa en qualsevol tipus de comunitat i cultura tingui els mateixos impactes socials.</p> <p>S'espera que hi hagi diferències i cal saber-ne més sobre això. Sense saber quins són els efectes reals i específics de les arts, i en quines circumstàncies succeeixen, els investigadors mesuraran només allò que els interessa (per exemple, com el cas de Matarasso: 1997, una reducció del crim i el vandalisme).</p>

12- Laaksonen, A. (2005). *Third Global Forum on Human Development: Defining and Measuring Cultural Exclusion*. Paris: Interarts Foundation.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Mesura l'exclusió social a través de la participació en la vida cultural. Tracta el canvi de definició de la cultura, ja que ara aquesta es pot mesurar en termes estratègics, com ara el seu impacte econòmic i social.	Beneficis de la participació en activitats culturals i impactes positius respecte a l'exclusió.	<p>Cohesió social</p> <p>Educació</p> <p>Ciutadania</p> <p>Desenvolupament territorial</p>	França	<p>Característiques d'una societat que té en compte la diferència:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Possibilitat de fer servir el llenguatge local. - Capacitat de lliure moviment per a l'artista. - No existència de prohibició en la producció i la importació de publicacions. - No existència de propietats intel·lectuals que trepitgin els drets dels indígenes. - Ús dels llenguatges o llengües menys utilitzades a Internet i als mitjans de comunicació (incloent-hi el nombre de llicències). - Conservació del patrimoni cultural (i rebuig de la destrucció com, per exemple, en època de conflicte armat). - Programes d'educació. - Comprensió dels individus/comunitats en el seu dret de formar part de la vida cultural i la seva realització personal. - Protecció d'artistes, creadors, transmissors i intèrprets de la cultura. - Accés d'individus i comunitats amb desavantatges als serveis culturals i llocs culturals (incloent-hi patrimoni). <p>Les activitats culturals poderoses com a instrument d'acció col·lectiva en:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inclusió social: diferència i diversitat han estat els motors de l'acció cultural - Accés a la cultura: dins dels drets humans i part de la dignitat humana - Educació - Societat civil - Disseny urbà - Coneixements i contribucions per fer política - Participació cultural - Protecció de la propietat cultural

13- Peck, J. (2005) "Struggling with the creative class". *International Journal of Urban and Regional Research*. Núm. 29 (4).

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Argumenta per què la construcció d'una ciutat no ha d'estar fonamentada només en el desenvolupament econòmic.	Allò que permet una construcció sostenible de les ciutats.	Desenvolupament territorial Economia		Crítica a les teories de les "classes creatives" de Florida: - Teories de Florida provoquen que les polítiques culturals, l'art, la idea de tolerància es valorin no per allò que generen en si mateixes, sinó per una suposada utilitat econòmica. Això ens pot fer reflexionar sobre la idea d'externalització de les polítiques culturals. - Ús pervers de la proximitat, ja que queda vinculada al desenvolupament econòmic, però de forma acrítica, desterritorialitzada, sense preocupació pels efectes sobre les comunitats. - Assumeix que els llocs més creatius presenten grans desigualtats econòmiques, però que és feina de les classes creatives resoldre això. No hi ha lloc per a formes 'obsoletes' de política, sindicats o partits polítics de base ideològica.

14- Chaintreau, JF. (2007-2008) "Dialogue interculturel: recherche et politiques publiques". *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Ajuda a entendre i reconèixer la idea de transculturació com a fet positiu i part de l'evolució de les cultures. Contribueix a evitar els prejudicis que contraposen global-local, tradició-modernitat, etc.	Polítiques que donen suport al diàleg intercultural i que generen cohesió social (expressions quotidianes i vida urbana).	Cohesió social Desenvolupament territorial Ciutadania	França	Ciutat com a lloc privilegiat de producció i circulació de signes culturals, d'hibridació: mestissatge demogràfic, diferents maneres de parlar, maneres de fer, elecció de roba i moda, gustos culinaris, etc. Promoció del diàleg intercultural: - Genera un pas endavant respecte al model de multiculturalisme. - És una concepció dinàmica de la construcció identitària, individual i col·lectiva. - Polítiques de promoció: reconeixen aquesta realitat i promouen el diàleg. Accepten que en les ciutats també hi ha conflicte.

15- Augoyard, JF. (2007-2008) "La construction des atmosphères quotidiennes: l'ordinaire de la culture". *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
L'art crea nous ambients i atmosferes, on les persones aprenen i generen coneixement a través de les emocions.	Paper de l'art com a generador d'ambients quotidians.	Ciutadania Cohesió social	França Estats Units	A França, diferents ministeris (de cultura, de comunicació i altres equipaments, etc.) desenvolupen un programa de recerca plurianual sobre interculturalitat: "Cultures, villes et dynamiques sociales". http://i.ville.gouv.fr/divbib/doc/BILANculture.PDF Es destaca la importància de l'experiència sensorial que aporta la cultura i l'art, més enllà del rol instrumental. És una trobada amb allò desconegut, nou. Llavors, l'estètica es tracta com a experiència de coneixement, vinculada al que és afectiu i expressiu i no de forma intel·lectual. Per tant, l'estètica desperta una vivacitat crítica de la vida quotidiana. La tasca principal dels artistes és generar ambients i atmosferes com a espais quotidians d'experiències sensorials, i no tant de significat i reconstrucció del món. Aquests ambients modifiquen les ciutats, els espais públics, són els entorns generadors (les coves) d'interculturalitat.

16-. Milliot, V. (2007-2008) “Cosmopolitique de l'espace publique”. *Culture et Recherche*. Núm. 114-115.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
No defineix en concret retorn social, però s'entén que les polítiques culturals col·laboren en la construcció d'espais públics interculturals, on hi ha lloc per al conflicte i la complexitat. Aquests espais generen ciutadans plurals i compromesos políticament.	Capacitat de generar espais públics de debat i ciutadans plurals i compromesos	Ciutadania Cohesió social	França Estats Units	<p>Tesi: els barris multiètnics són el gresol d'un procés de formació de mentalitats ciutadanes (i urbanes) vinculat a la freqüentació dels espais públics.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Davant el cosmopolitisme normatiu (fundat sobre conceptes universals, i que proposa la tolerància i obertura als altres) proposen optar per la cosmopolítica (basada en la idea d'un món comú on existeix la complexitat, el conflicte i la diversitat). - Diversitat: no com a mosaic, no com a espai compartimentat en esferes i ordres. - Espai públic: espai pluralista on hi ha lloc per al conflicte i la negociació, on tothom pot construir relats que li permetin deixar de ser un individu aïllat i anònim per transformar-se en algú reconegut, socialitzat. Les persones troben el seu lloc i es reposicionen dins de la pluralitat. Transformació de pràctiques alimentàries, canvis en la identitat de gènere, conversió religiosa. - Experiències quotidianes en aquests espais públics generen la presa de consciència i la capacitat d'acció sobre temes d'interès públic: dret a l'habitatge, drets dels sense papers, precarietat laboral.

17-. Holden, J. (2004) *Capturing cultural value*. London: DEMOS.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Més que retorn social en altres àmbits (educació, economia), les polítiques culturals haurien de potenciar les qualitats intrínseques de la cultura i el seu valor públic.	Valor públic de les accions i de les organitzacions culturals	Ciutadania Cohesió social	Regne Unit	<p>Retòrica nou laborisme (Anglaterra): justifica la inversió en cultura per externalitats, pel benefici complementari i instrumental de les polítiques culturals en àmbits o agendes com educació, economia i benestar social. Però oblida qualitats intrínseques de la cultura.</p> <p>L'autor demana un llenguatge que reconegui elements afectius (i quantificables) de l'experiència cultural i una cultura segura del seu valor. Així es podrà avaluar el valor públic de les accions de les organitzacions culturals, lligat a valors permanents com justícia i equitat.</p> <p>Canvi de perspectiva en la manera d'analitzar les polítiques i les infraestructures culturals: de <i>top-down</i> a <i>bottom-up</i>. Possibilitat que la gent avalui.</p>

18- Knudsen, B; Florida, R.; Gates, G. I Stolarick, K. (2007) *Urban density, creativity, and innovation*. Working paper of the creative Class Group.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
No parla específicament de polítiques culturals, però considera que els governs que promouen ciutats obertes i tolerants, densament poblades i culturalment dinàmiques, tindran com a retorn el desenvolupament econòmic.	Desenvolupament econòmic obtingut per governs que promouen ciutats obertes i tolerants.	Desenvolupament territorial Economia	Estats Units	Innovació depèn de: <ul style="list-style-type: none"> - Densitat geogràfica (urbana, etc.) - Capital creatiu (treballs creatius) - Inversió en R&D - Presència de científics/enginyers, bohemis (artistes, músics, escriptors, etc.) i gais. Bohemis i gais se senten atrets per ciutats tolerants i obertes a noves idees.

19- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
La capacitat creativa d'una ciutat depèn dels nivells de talent, tolerància i tecnologia. Aquests elements garanteixen el desenvolupament econòmic.	Desenvolupament econòmic produït per ambients culturals i artístics que són dinàmics.	Desenvolupament territorial Economia		<p>Connexió causal entre:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tolerància i talent: ambients tolerants i oberts a artistes estan millor preparats per produir i retenir innovadors, tant artístics com tecnològics. - Talent i innovació / innovació i desenvolupament econòmic: llocs més capacitats de generar noves empreses i de desenvolupar-se econòmicament són els llocs que produeixen, atrauen i retenen innovadors tecnològics; els combinen amb la idea schumpeteriana d'emprenedors o innovadors econòmics. <p>Major i més diversa concentració de capital:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Índexs més elevats d'innovació. - Formació d'empreses tecnològiques. - Regeneració laboral i creixement econòmic. <p>Suport a institucions culturals: crea un hàbitat que atrau les classes creatives, d'on es pot extreure el capital creatiu i així aconseguir un desenvolupament econòmic.</p> <p>Persones creatives són una nova classe social.</p>

20-. Yproductions (2008) “Innovación y creatividad social: sobre los beneficios económicos de la creatividad de masas (un nuevo marco de explotación)”. Yproductions eds (edició 2008) [en línia]. Barcelona: Yproductions [Consulta: 16 de novembre de 2008].

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Presenta les polítiques culturals com la manera de fomentar i captar la creativitat social.</p> <p>També poden promoure la innovació social, el desenvolupament de cultura política i governança.</p>	Entorn culturalment dinàmic i participatiu, on la creativitat es pot transformar en innovació econòmica.	<p>Desenvolupament territorial</p> <p>Economia</p> <p>Ciutadania</p>	Espanya	<p>Beneficis de les polítiques públiques que promouen entorns culturals altament dinàmics i participatius:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Creativitat de qualsevol persona, no només la dels científics, es pot transformar en innovació econòmica. - Incubadores de projectes culturals. - Programes d'apropament a empreses. - Donen suport a entitats del tercer sector, busquen promoure i capitalitzar la innovació social (repolitització, governança).

21-. Stanley, D. (2006) “Introduction: the social effects of culture”. Canadian Journal of Communication. Núm. 31

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>El retorn de les polítiques culturals és la possibilitat de gaudir dels beneficis adscrits a la cultura: personals (entreteniment...) instrumentals (millora de l'educació, mèdica <i>outcomes...</i>) i socials.</p>	Beneficis personals, instrumentals i socials de la cultura.	<p>Cohesió social</p> <p>Ciutadania</p>	Canadà	<p>Concepte de ciutadania cultural. Identificació de 6 efectes socials de la cultura, les arts i el patrimoni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Augment de l'enteniment i la capacitat per l'acció. - Creació i retenció d'identitat. - Modificació de valors i preferències per la selecció col·lectiva. - Construcció de cohesió social: per un costat, les xarxes socials; per un altre, la confiança en altres persones. En aquest aspecte, influència del patrimoni per sobre de l'art. - Contribució al desenvolupament comunitari. - Promoció de la participació cívica.

22-. Barraquet, J. (2005) “Putting people in the picture? The role of the arts in social inclusion”. Brotherhood of St Laurence and University of Melbourne Centre for Public Policy. Núm. 4.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Defineix el paper de l'art en la construcció d'inclusió social. Entén la inclusió social com un conjunt de mesures preses per reduir l'impacte de l'exclusió social en termes de resultats específics (salut, ocupació, educació). La inclusió social és un procés actiu que dirigeix</p>	Potenciació de la inclusió social i la participació.	<p>Cohesió social</p> <p>Ciutadania</p>	<p>Regne Unit</p> <p>Canadà</p>	<p>Fa una anàlisi de 7 indicadors de resultats d'inclusió social, tenint en compte diferents autors i fent crítica.</p> <p>D'acord en:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Millora rendiment en l'educació i la participació: els joves mostren un gran interès en les arts i volen participar-hi. - Millora la cohesió social i redueix l'aïllament social. - Ciutadania més activa.

els impactes dels desavantatges socioeconòmics.

Parcialment en desacord:

- Augmenta les xifres d'ocupació: això no és del tot cert, diu que és més en el sentit que les competències i les aptituds milloren, però no es pot relacionar amb el treball directament. A més, són treballs a curt termini.
- Redueix els nivells de criminalitat: influència positiva per als infractors i es fan grups d'experimentació per als exinfractors.
- Millors i més igualitaris estàndards de salut: és subjecte de debat. La gent es pot sentir millor, hi ha efectes terapèutics, però aquesta relació és més complexa i menys directa que una simple causa efecte.
- Millora desenvolupament personal: no es pot comprovar.

Iniciatives artístiques poden construir ponts de capital social: teoria del capital social suggereix que la inclusió social es determina per la diversitat i les xarxes disponibles pels individus, grups i comunitats. Al mateix temps, el conflicte entre els individus i els grups és habitualment una clau d'obstrucció per construir inclusió social.

Participació en les arts: pot ser passiva (gent que consumeix art) o activa (participa en el procés de desenvolupament).

23-. De Frantz, M. (2005) "From Cultural Regeneration to Discursive Governance: Constructing the Flagship of the 'Museumsquartier Vienna' as a Plural Symbol of Change". *International Journal of Urban and Regional Research*. Núm. 29.1.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Describeix com l'arquitectura redefineix l'espai i la ciutat.</p> <p>Inverteix els arguments: la conservació de la identitat històrica es converteix en la crítica de la modernització progressiva.</p>	<p>Valors ecològics i democràtics que determinen la transformació de les ciutats.</p>	<p>Desenvolupament territorial</p> <p>Medi ambient</p> <p>Cohesió social</p>	<p>Àustria</p>	<p>La necessitat d'adaptar una crítica complexa, que conté per una banda la idea de protecció dels edificis per a l'ús contemporani, culmina en una política de controvèrsia sobre la memòria col·lectiva associada al patrimoni cultural.</p> <p>Ús repetitiu de paraules com <i>respecte</i>, <i>responsabilitat</i> i <i>deure del ciutadà</i>: en aquest context semblen implicar una obligació moral. Identifica <i>responsabilitat pel paisatge històric de la ciutat</i> amb valors políticament paradigmàtics com <i>ecologia</i> i <i>democràcia</i>.</p> <p>Peticions d'un 'disseny de ciutat orientat al futur' amb 'materials flexibles i que puguin canviar'. Fusionen referències a la protecció de patrimoni històric amb el discurs de la sostenibilitat urbana.</p>

24- Looseley, D. (2004) "The Development of a Social Exclusion Agenda in French Cultural Policy". *Cultural Trends*. Vol. 13 (2), Núm. 50

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Reivindica la cultura més propera i no pas l'alta cultura. L'alta cultura és allò de què s'exclou els exclosos. Aposta per la cultura de carrer: cal un reconeixement del nou art alternatiu dels barris, del hip hop, grafitis.	Qualitat de l'ajuda que reben els participants en polítiques culturals emergents i minoritàries, de barri.	Cohesió social	França	<p>Criteri d'excel·lència: alguns afirmen que el criteri d'excel·lència s'hauria d'aplicar a la qualitat d'ajuda que reben els participants; que l'artista que porta un projecte hauria de ser jutjat no com un visionari que il·lumina el món per als altres, sinó com un facilitador que ajuda els altres a ser il·luminats per ells mateixos (ADRI: 2001).</p> <p>Fa una comparació interessant entre la tradició anglosaxona i la francesa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Anglosaxona: postmodernisme i polítiques de representació han ajudat a establir la possibilitat de l'existència de criteris paral·lels per jutjar diferents formes d'art. - Francesa: la tradició de república francesa, que ha dominat des de la Revolució, parla de comunitarisme (separatisme), particularment en les formes ètniques. Diuen que han d'animar-se a mostrar la seva cultura i ensenyar-la a la resta de la nació perquè això pugui formar part d'ells. És a dir, no és un benefici social, sinó una necessitat nacional. Això, en realitat, provoca exclusió social. El refús de la segregació cultural, la creença que la comunicació a través de les diferències és la condició d'una ciutadania reinventada (Silverman, 1999, p. 151) assumeix gran importància en el discurs republicà, i per alguns radicals aixeca dubtes sobre si la política cultural té un paper en el combat de l'exclusió. <p>Problema a França: s'admira tota aquesta cultura quan succeeix als barris, però no sempre es veu de manera entusiasta com quelcom que forma part directament de la política. No és glamurós i no forma part del ministeri de cultura.</p> <p>Agenda d'exclusió: dona més pes al capital cultural i planteja l'assumpte crucial de com cultures minoritàries seran reconegudes. Sembla haver mogut discretament el debat de les polítiques lluny de les guerres entre cultura popular i alta cultura.</p> <p>Cultura emergent: aquestes cultures no estan totalment formades i esperant a ser reconegudes. Poden necessitar ser animades, formades i fins i tot generades. Això requereix mediació i temps.</p>

25- Bina, V. i Ijdens, T. (2007). *Social participation and cultural policy: a position paper*

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Promoció de la cohesió social i la inclusió a través de la participació cultural en un context de multiculturalitat. Si els immigrants estiguessin reconeguts a Europa i els drets socials fossin iguals per tothom, hi hauria menys exclusió social.	Desenvolupament personal, social i econòmic a través de la creativitat.	Cohesió social Economia Ciutadania	Holanda Portugal	<p><i>European Agenda for Culture (2007)</i>: la Comissió Europea destaca el paper de la cultura i la creativitat com a conductors importants del desenvolupament personal, cohesió social, creixement econòmic, creació de treball, innovació i competitivitat.</p> <p>McCarthy et al. (2004) se centra en dues categories generals de beneficis socials:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aquells que promouen la interacció social entre els membres de la comunitat: creen un sentit comú d'identitat, ajuden a construir capital social, etc. - Aquells que construeixen una capacitat d'organització de la comunitat a través de: <ul style="list-style-type: none"> a) desenvolupament d'habilitats, infraestructures, líders i altres recursos. b) procés més general de gent que organitza institucions cíviques i associacions de voluntaris i que s'hi implica. <p>Etzioni: la societat actual no pot sobreviure sense unes normes i uns valors comuns a tots. Inclou un mini resum de molts autors crucials per aquest tema.</p>

26-. Galvani, M. (2001) "The Social Impact of Culture – Empirical Content". Thinking outside the Box: Arguments for IADB's Involvement in the Preservation and Development of Heritage. Washington, DC: Inter-American Development Bank.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Se centra en l'autoestima com a factor que els ajudarà, en un futur, a ser persones amb habilitats per llegir, per relacionar-se amb altres, per controlar la violència i per autoajudar-se a portar a terme els propis projectes.	Reforçament d'una identitat i de capital social	Cohesió social Medi ambient Ciutadania	Itàlia Llatinoamèrica	<p>Els punts més positius i generals són:</p> <ul style="list-style-type: none"> - millora de la qualitat de vida. - reforçament de la identitat. - reafirmació de la creativitat pel futur i forta connexió per entendre-la com a la fàbrica de la societat. - conservació del patrimoni. <p>Accés a la cultura:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Més accés igualitari a la participació en l'oferta de serveis culturals als consumidors. Ex: tothom té accés a una feina d'actor o violinista si té talent o si ho desitja? - Accés a la participació en el procés de presa de decisions de les polítiques culturals. - Consum passiu de serveis culturals (veure una obra de teatre) o actiu (tocar el piano). <p>Experiència de casos molt concrets que han estat positius en:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Menys racisme. - Preocupació pel medi ambient. - Credibilitat de l'administració i el seu reconeixement. <p>A Perú: s'analitzen casos i pràctiques portades a terme al territori, i l'autor assegura en l'article, que la participació en cultura fa créixer l'autoestima i això acaba provocant que la pobresa disminueixi.</p>

27-. Ruiz, J. (2004). A Literature Review of the Evidence Base for Culture, the Arts and Sport Policy. Edimburg: Scottish Executive Education Department.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Estudi que resumeix allò que Matarasso va estudiar, però no ho analitza en profunditat. Apunta condicionants concrets de l'impacte social i assenyalava grans buits en la recerca de l'impacte de les polítiques culturals.</p>	<p>Beneficis de les polítiques culturals en desenvolupament personal, cohesió social, imatge de comunitat i regeneració, salut i benestar, i educació i aprenentatge.</p>	<p>Cohesió social Economia Ciutadania Salut Educació</p>	<p>Escòcia</p>	<p>Impacte social en:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament personal: augmenta la confiança en un mateix i el sentit de treball dels individus o comunitats; autodeterminació, més comprensió de la diversitat. - Cohesió social: creix amistat, contacte amb altres cultures, xarxa social i sentiment de pertinença a un grup/club/xarxa/comunitat. - Imatge de comunitat/regeneració: sentiment d'orgull en la comunitat, més implicació (voluntariat, ajudar a organitzar esdeveniments locals, etc.), treballar en col·laboració amb altres organitzacions per la comunitat. La gent se sent més positiva i segura en el lloc on viu. - Salut i benestar: millora salut física i mental, reducció de l'estrès, reducció del dolor, reducció d'obesitat, augmenta activitat física i mental, resposta positiva a teràpies, millora qualitat de vida. - Educació i aprenentatge: desenvolupament de capacitats transferibles al lloc de treball, potencia l'ocupació (per exemple, més creativitat), estimula interessos de per vida en la cultura, augmenta xarxa de voluntaris. <p>Condicionants impacte social:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Menys participació i grups infrarepresentats: grups socioeconòmicament baixos, nois joves amb poca educació, discapacitats i gent amb problemes de mobilitat (gent gran i habitants rurals), minories ètniques, nens i adolescents. - Barreres a la participació: falta de temps i diners, disponibilitat i localització, falta de transport públic, falta d'informació o percepció que l'activitat no és per a ells. - Desenvolupament de l'audiència: els centres tenen sistemes pobres d'informàtica i recollida de dades; els esdeveniments estan basats en una definició de públic poc acurada; el compromís amb la comunitat pot potenciar l'assistència de públic; les barreres psicològiques allunyen la gent jove i es necessiten nous mètodes de màrqueting dirigits a ells; l'obertura nocturna de galeries pot atraure grups de gent que no tenen temps durant el dia i pot estimular la percepció d'aquests espais com un destí social; les organitzacions necessiten fer les seves propostes més accessibles. <p>Impacte econòmic: creació d'un 'sector cultural' a la ciutat que contribueixi a la promoció internacional i aporti turisme cultural.</p> <p>Buits en la recerca: obtenció de dades de participació, estudis longitudinals, grups infrarepresentats, definir qualitats de 'benestar' i 'qualitat de vida' i mesurar resultats, art a les presons, creativitat en l'educació, ocupació, impacte social de l'art per ell mateix, seguiment i avaluació amb un marc comú que pugui ser utilitzat per tots els sectors, definir més àmpliament i relativament (no ser tan específic), corregir informació disseminada i necessitat d'un punt central d'informació (web o publicació) amb estadístiques i participació.</p>

28- Scott, C. (2006) "Museums: Impact and Value". *Cultural Trends*. Vol.15 (1), Núm. 57.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Explica quins són els beneficis de les polítiques culturals segons la perspectiva dels professionals del sector i segons la perspectiva del públic.	Beneficis individuals, socials i econòmics de les polítiques culturals	Cohesió social Educació Economia Desenvolupament territorial	Anglaterra Austràlia	<p>Entre professionals del sector i el públic hi ha consens en:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beneficis individuals: aprenentatge en condicions originals, inspiració i plaer, perspectiva (llarg termini). - Beneficis socials: <ul style="list-style-type: none"> Curt termini: - accés i lligams amb el passat: interacció i comprimís <ul style="list-style-type: none"> - suport a l'educació - instal·lacions de lleure - consciència d'assumptes socials - inclusió social Llarg termini: - identitat de comunitat <ul style="list-style-type: none"> - cohesió social - un criteri per avaluar el progrés - creix capacitat intel·lectual i social de la comunitat - millor comprensió del món - Beneficis econòmics: llocs de feina, compra de serveis locals, atracció per a turistes, regeneració urbana i desenvolupament, creació d'una "marca" (<i>brand</i>) cívica, inversions, fonaments per a una societat productiva i la construcció d'una comunitat a través de convenis de col·laboració. <p>Des de perspectiva del públic els impactes més importants són intangibles:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aprenentatge personal en un entorn visual i d'elecció lliure. - Desenvolupament de perspectiva i comprensió: veure el present en relació amb la història, reflectir la condició humana, les relacions amb els altres, amb nosaltres mateixos i amb el món.

29- The evidence base for arts and culture policy. A brief review of selected literature

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Assenyala la gran contribució de l'art en benestar, salut i intel·ligència. Qüestiona la seva contribució en el medi ambient i indica grans buits en la recerca.	Contribució de la cultura als cinc objectius estratègics del govern: benestar, salut, més segur i més fort, més intel·ligent, més verd.	Educació Desenvolupament territorial Salut Medi ambient Creació	Escòcia	Contribució més important de la cultura en: <ul style="list-style-type: none"> - Més benestar: regeneració social i regeneració física (edificis, sostenibilitat), paper important de biblioteques públiques en l'economia local. - Més salut: a) ajuda la gent a millorar la salut, sobretot en comunitats amb desavantatges, i assegura millor accés a atencions mèdiques; b) art en hospitals o centres mèdics i paper de l'art en la salut mental i la salut de la comunitat: redueix consum de drogues, redueix temps d'estada en hospital, millora salut mental, desenvolupa l'empatia dels professionals de la salut amb els diferents gèneres i diversitat cultural, receptar organitzacions artístiques locals. - Més intel·ligent: - Multiplica les oportunitats d'èxit des de l'inici de l'aprenentatge i durant el <i>life long learning</i>. - Beneficis en els alumnes: personals (seguretat, habilitats socials), recompenses afectives (gaudi, orgull). - Més verd: hi ha evidències positives i negatives sobre l'impacte de la cultura. Positives: connexió amb la natura, redescobrir i apreciar nous espais d'art en la natura. Negatives: puja lloguers de l'entorn i pot fer marxar veïns.

30- Galloway, S. (2008). *The evidence base for arts and culture policy. A brief review of selected literature*. Glasgow: Centre for Cultural Policy Research, University of Glasgow for the Scottish Arts Council.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Proposa preguntes per marcar camins de futures investigacions sobre aspectes del retorn social.	Efectes de la cultura més enllà de la cohesió social.	Cohesió social Ciutadania	UE: Holanda França Regne Unit	Propòsit de la política cultural: <ul style="list-style-type: none"> - Construir marcs d'urbanitat, de significat, d'identitat i de discussió (Anheier). - Permetre l'accés de la gent, que pugui legitimar la seva veu. <p>Falta metodologia sobre la participació: no sabem si la participació cultural porta a la participació social, o a l'inrevés.</p> <p>Moda a Europa: la cultura ha de demostrar eficiència i provocar cohesió social. Aquesta és una visió instrumental no compartida per artistes i professionals de la cultura.</p> <p>Polítiques culturals: vistes, de vegades com una retòrica que serveix als polítics per quedar bé. Polítics exploten les "marques" (<i>brands</i>) culturals per guanyar popularitat (Tony Blair-Brit Art).</p> <p>Necessitat de recerca comparativa en: <ul style="list-style-type: none"> - Relació entre associacions culturals i socials. - Com funciona la cultura i els seus objectes per països, àrees i instruments. - Quins indicadors culturals necessitem. </p>

31-. ARTICLE SOBRE INDICADORS CULTURALS: Mercer, C. (2003). Passer des indicateurs à la governance au courant dominant du grand public: Outils de politiques culturelles et de citoyenneté. Nottingham: Royaume-uni.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>Defineix els indicadors tenint en compte el corrent dominant del gran públic. No hi ha indicadors culturals universals que siguin independents dels seus contextos específics. L'anàlisi cultural implica la identificació de les fonts culturals indígenes d'una regió.</p>	No l'especifica	<p>Economia</p> <p>Cohesió social</p> <p>Ciutadania</p>	França	<p>Proposa un pla d'indicadors per nivells:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Creació: dades d'ocupació dels professionals, dades lligades al finançament de la formació i a les inversions en creació cultural, informació sobre l'existència de quadres de polítiques per encoratjar i facilitar la creació cultural. - Producció i reproducció: dades estadístiques i qualitatives sobre la disponibilitat d'una infraestructura de producció cultural (equipaments), dades estadístiques i altres dades sobre la reproducció d'un producte original, informació sobre l'existència de polítiques i estratègies per a les necessitats d'infraestructures i ajuts a la creació. - Promoció i coneixença: dades estadístiques sobre les despeses en màrqueting, dades estadístiques sobre la capacitat de recerca i els seus resultats, dades estadístiques sobre la capacitat d'exportació, informació sobre l'existència de polítiques per al màrqueting, la recerca i la promoció. - Difusió i circulació: dades estadístiques sobre els públics reunits i sobre la diversitat de les formes culturals produïdes, dades sobre el nombre d'institucions i centres de difusió cultural, dades sobre les tecnologies de la comunicació i sobre internet com a mitjà de difusió, informació sobre l'existència de polítiques de difusió i de circulació. - Consum i ús: dades estadístiques i altres dades sobre la diversitat de les formes culturals consumides i sobre els modes de consum i ús, dades estadístiques i altres dades sobre les despeses en productes culturals per persona/família/grup demogràfic, dades estadístiques sobre les proporcions nacionals i internacionals del consum de producte cultural, informació sobre l'existència de polítiques i d'estratègies sobre el consum i l'ús.

32- ARTICLE SOBRE INDICADORS CULTURALS: Madden, C. (2005). Statistical Indicators for Arts Policy (Indicadors estadístics per Polítiques d'Art). International Federation of Arts Councils and Culture Agencies (IFACCA).

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
Tracta els problemes de treballar amb indicadors. Definició general dels indicadors culturals: els indicadors representen una part integral de les eines fetes servir pels que prenen decisions finals, per comprendre, avaluar i comunicar la importància i eficàcia de les seves polítiques i programes.	No l'especifica	No els especifica	Internacional	<p>Problemes dels indicadors: confusió a l'hora de fer-los servir, falten dades qualitatives, objectius de les polítiques són imprecisos.</p> <p>Com es pot fer un bon indicador?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Conceptualització dels indicadors 2. Selecció i exploració de les possibilitats 3. Definició dels indicadors 4. Col·lecció de dades i nombre d'indicadors 5. Gestió i avaluació contínua dels indicadors <p>Requeriments dels bons indicadors:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Una base conceptual clara - No busquen ser comprensius, però sí, efectius - Cal distingir entre indicador i estadística - Cal agrupar els indicadors en diversos camps. No tots formen part del mateix grup

33- ARTICLE SOBRE INDICADORS CULTURALS: International Intelligence on culture (2005). Hong Kong Arts & Cultural Indicators. Hong Kong Arts Development Council.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
L'estudi presenta una visió actual en el sector de la cultura, i els indicadors socials a Hong Kong (amb relació a la comunitat internacional). A més a més, proposa indicadors tant quantitius com qualitius que s'apropiïn a la realitat del país.	No l'especifica	<p>Medi Ambient</p> <p>Capital social i cultural</p> <p>Participació</p> <p>Creació</p>	<p>Hong Kong</p> <p><u>També referència a:</u></p> <p>Austràlia</p> <p>Regne Unit</p> <p>Canadà</p> <p>Taiwan</p>	<p>Context especial de Hong Kong: atesa la seva relació amb la creativitat burgesa de la Xina i la relació global amb l'economia creativa, fa un paper cohesiu entre les dues dimensions, i ha aconseguit convertir-se en una regió de capital cultural per excel·lència.</p> <p>Recerca internacional: es vol identificar els indicadors a escala internacional per a la seva promoció i d'aquesta manera, aplicar-los en els processos estratègics polítics per al suport de la cultura de Hong Kong.</p> <p>Es proposa una plantilla basada en dades estadístiques en 5 aspectes concrets:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Creació: dades estadístiques de la creació cultural, sobre les facilitats existents, sobre les immersions, etc. 2. Producció i reproducció: dades estadístiques sobre el nivell productiu del sector cultural, les infraestructures, la reproducció de productes originals, necessitats per al suport de la producció, etc. 3. Promoció i coneixement: dades estadístiques sobre el % gastat en màrqueting, sobre els professionals dedicats a la promoció, sobre les polítiques existents, la recerca de necessitats, etc. 4. Disseminació i circulació: dades sobre les dades de l'audiència, les formes de la diversitat cultural dels productes, les noves tecnologies (de comunicació i informació) que es fan servir, etc. 5. Consum i ús: dades estadístiques sobre els productes culturals consumits, sobre les polítiques i estratègies de consum, sobre el consum a escala demogràfica, etc.

34-. ARTICLE SOBRE INDICADORS CULTURALS: Simons, D. i Dang R. Steven (2006). International Perspectives on Cultural Indicators: A review and compilation of cultural indicators used in selected projects. Simon Fraser University: Centre of Expertise on Culture and Communities / Creative City Network of Canada.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
<p>L'estudi agrupa indicadors desenvolupats a partir de projectes culturals seleccionats de diferents països (la majoria de parla anglesa, excepte Canadà).</p> <p>Molts d'aquests projectes són d'àmbit local.</p> <p>Aquests indicadors es van categoritzar segons temes emergents suggerits per la mesura i la intenció de les activitats artístiques i culturals.</p>	No l'especifica	<p>Medi ambient</p> <p>Desenvolupament personal</p> <p>Cohesió social</p> <p>Economia</p> <p>Salut</p>	<p><u>Revisió de projectes fets en:</u></p> <p>Austràlia</p> <p>Nova Zelanda</p> <p>Hong Kong</p> <p>Regne Unit</p> <p>Estats Units</p>	<p>Els sis grups d'indicadors que es poden fer després d'una lectura en clau internacional són:</p> <ol style="list-style-type: none"> Indicadors culturals de millora del medi ambient i regeneració d'espais Indicadors culturals de benestar individual i desenvolupament personal Indicadors culturals de capital social i construcció comunitària Indicadors culturals de desenvolupament econòmic Indicadors culturals de vitalitat de la comunitat <p>L'art com a regeneració (no sempre urbana) ha esdevingut important al Regne Unit i EUA. Hi ha interessos pel futur: conservació, patrimoni, millora ambiental, reducció del crim, sostenibilitat social, etc.</p> <p>Indicadors quantitius: nombre d'esdeveniments locals i organitzacions culturals, la contribució econòmica per grups o barris, el nombre d'edificis conservats.</p> <p>Indicadors qualitius: patrimoni conservat, atractiu del veïnat per a nous creadors, estètica qualitativa de l'ambient físic.</p> <p>Tracta el poder de la transformació espiritual i personal a partir de les arts.</p> <p>Indicadors quantitius: quantes persones participen com a públic del sector de les arts? Quants artistes o voluntaris hi participen? Qui exactament?</p> <p>Indicadors qualitius: percepció de la comunitat sobre els beneficis personals de la cultura, nivell de satisfacció del públic, % de les persones que valoren la cultura com a transformació o desenvolupament espiritual).</p> <p>Tracten la diversitat cultural dins del sector cultural i com aquest pot funcionar com a capital social per a la pròpia cultura.</p> <p>Indicadors quantitius: nombre d'estudiants, participació de persones discapacitades, comunitats ètniques (sobretot minoritàries) que organitzen esdeveniments, gent gran, joves del carrer involucrats...</p> <p>Indicadors qualitius: estratègies de les polítiques culturals, respostes de la comunitat a diversos programes etnoculturals, canvis d'actitud i comportament en la participació en cultura...</p> <p>L'economia contribueix a la cultura de forma ja reconeguda en els últims anys. Es valora sobretot el rol de la cultura en la indústria turística i el rol de les arts en el món de l'economia posant èmfasi en els treballadors creatius.</p> <p>Indicadors quantitat: despeses en el sector cultural dins del turisme, exportació de productes artístics, nombre de treballs que requereixen coneixements artístics, el nombre de noves patents.</p> <p>Indicadors qualitius: percepció que té la comunitat sobre el turisme, atractiu de la comunitat per als creatius, impuls dels negocis a través de les arts.</p>

34- ARTICLE SOBRE INDICADORS CULTURALS: Simons, D. i Dang R. Steven (2006). International Perspectives on Cultural Indicators: A review and compilation of cultural indicators used in selected projects. Simon Fraser University: Centre of Expertise on Culture and Communities / Creative City Network of Canada.

Resum	Definició de retorn social	Àmbits d'impacte	Països d'impacte	Elements destacables
				<p>Aquests indicadors tracten la “qualitat de vida” de la comunitat, contribueixen a la “salut de l’ambient de la comunitat”.</p> <p>Indicadors quantitius: nre. per càpita de facilitats artístiques, espais per a medis artístics, residents locals que hi participen, escoles amb incorporació cultural/artística al seu funcionament.</p> <p>Indicadors qualitius: suport dels treballadors en el medi ambient local, percepció de la comunitat de l’escena cultural, percepció de l’accessibilitat a la cultura de les diverses comunitats.</p> <p>6. Indicadors de la salut i la sostenibilitat del sector cultural</p> <p>En aquest punt diferencia diversos subsectors culturals.</p> <p>Indicadors quantitius: valor econòmic de producció, nombre d’empreses del sector cultural, fons per a la producció de pel·lícules i televisions locals...</p> <p>Indicadors qualitius: percepció de la comunitat de l’impacte del sector cultural, integració del sector econòmic per desenvolupament estratègic.</p>